SLOVENSKÁ REČ

MESAČNÍK PRE ZÁUJMY SPISOVNÉHO JAZYKA

ROČNÍK DESIATY

7-8

MAREC—APRÍL 1943

REDIGUJE ANTON JÁNOŠÍK S JOZEFOM ŠKULTÉTYM

VYDÁVA MATICA SLOVENSKÁ

SLOVENSKÁ REČ

vychádza mesačne okrem júla a augusta.
Vydáva Matica slovenská.
Rediguje Anton Jánošík s Jozefom Škultétym.
Predplatné 45 Ks na rok.
Redakcia a administrácia v Turčianskom Svätom Martine

OBSAH

Strana

Rudo Brtáň: Miestny názov *Hybe* 193

Štefan Peciar: K výslovnosti a pravopisu spoluhláskových skupín *sj, zj, sl (ľ), zl (ľ), sm, zm, sn, zn, sň, zň, sr, zr, sv, zv* v dnešnej slovenčine. (Štúdia fonologická.) 197

—tri—: Básnický pseudonym *Sládkovič* . . . 214

Václav Polák: K problému vplyvu slovenčiny na češtinu. (Pokračovanie.) 218

Jozef Vavro: Zo syntaxe zámena *čo.* (Dokončenie.) . 222

Ján Chripko: Interjekcie konsonanticko-vokalické. (Pokračovanie.) 224

Jozef Liška: Rozriešime si otázku pôvodu východnej slovenčiny? (Dokončenie). 230

P. P. Zgúth: Nárečové slová. (Turiec II.) . . . 241

Poznámky a zprávy

Dr. Ján V. Ormis: Štrajk — stávka 247

L. M. Jánsky: Slovenčina našich kníh. Mária Kočánová: Nemý mních. Román pre mládež. Vydal Spolok sv. Vojtecha v Trnave. Strán 295 248

Rozličnosti

kuchynské náčinie? 253. — poštovné alebo poštové? 253. — nieto — nie to. 254.

Listáreň

„Sonja" = Soňa. 254. — Priezvisko *Bardy* 255. — Priezvisko *Očkaj.* 256.

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK X. ČÍSLO 7.–8.

Rudo Brtáň:

MIESTNY NÁZOV *HYBE.*

V Rozličnostiach SR (X, 125) značka —*čk*— pri podávaní etymologie mestečka *Hybe* uviedla umelý, nezaužívaný adjektívny tvar „hybiansky". Ako rodák z Hýb poznám iba adjektívum *hybský,* kým „hybiansky" je len z neznalosti alebo pre rytmus.

Roky a roky nás hnevaly nesprávnosti pri písaní názvu mestečka (nie „obce") *Hybe.* Jedovalo nás najmä písanie *Hyby,* bohaté na mapách a v úradnej nomenklatúre. Ešte viacej lokálpatriotického srdu vzbúrilo v hybských (nie „v hybianskych"!) rodákoch písanie *Hibbe, Hibby, Hybbe* a *Hybby.* Písali tak nielen cudzí, ale aj hybskí rodáci, ako Belo Klein-Tesnoskalský* v archaizujúcom „historickom" tvare *Hibbe.* Odhadzovali sme vedome vždy mäkké *i,* aj dvoje *bb,* nepristali sme a nikdy nepristaneme ani na *Hyby.* Chybu sme spravili, že sme si správny tvar už dávnejšie nevyžiadali do Pravidiel, ale sme sa problému iba ústne dotkli.

Slobodné kráľovské mesto Hybe, vyše 700-ročné, centrum hospodárske i kultúrne v hornom Liptove (donedávna), najnovšie zatônené Liptovským Hrádkom a Važcom, volalo sa po nemecky *Geib* (či Gheib, Gaib, Ghaib). Len Maďari ho písali Hibbe a nestarostliví matrikári ho ponechali na pečiatke s dvoma *bb,* ba i s mäkkým *i* (Hybbe a Hibbe). Dosiaľ lingvisti nerozriešili, ako sa Hybe pôvodne volaly, či *Hybe,* či *Geib* a či inakšie. Pomer *g* a *h, ei* či *aj* k *y,* a napokon aj najpodozrivejšie *e* by mali lingvisti dokázať a prioritu aj tak dosvedčiť, lebo netreba zabúdať, že v Hybiach (a či v Hybe) boli za čas aj nemeckí baníci, o čom svedčí aj terajší odznak Hýb, dva skrížené riady (náčinia) banícke, *čakan s motykou,* a napokon aj mnohé názvy pomiestne, ako Flomberok, Šramvíz, Chrom-

* Porovnaj posmrtné vydanie Tesnoskalského *Oppidum Hibbe* (Tranoscius, 1942), kde je širšie o etymologii názvu *Hybe.* Zišlo by sa podľa prameňov vedecky zistiť kolonizáciu a deriváciu *Hýb.*

štek, Šmítkeň, Rígel, Vachtarová, Šliempeš, Šajba, Ziert(?) a iné.

Ani —čk— nelúšti problém *Hybe-Hyba* a *Geib*, uspokojuje sa s tvrdením, že ide o slovenský koreň, **hyb-* (predpokladané staršie **gyb-*). Na dôkaz, že je slovo „od základu slovenské", uvádza len príbuzné *hýbať, o-hyb* a topografický názov liptovský *Prie-hyba*, dokladajúc, že je v zápisoch starších doklad aj z 1239 *Hyba*. Tvar Hybe hodnotí „gramaticky ako pomnožné feminínum, skloňujúce sa podľa vzoru *ulica*", čím však nepodáva nič nového ako úzus hybský (nie „hybiansky").

Skúmajme ľudovú etymologiu a miestnu tradíciu, aby sme videli, nakoľko tieto dohady a tvrdenia sú správne. V Hybiach je živé sloveso *hýbať sa* (rušať sa), *pohnúť sa, zohýnať, nahnúť sa, prehnúť sa, vyhnúť sa* (skriviť sa), *zahnúť* atď., ba aj tvar *hybaj!* je veľmi bežný, práve tak ako sloveso *chýbať* (chýb*a*m i chýb*e*m). Zaujímavé je však, že v časovaní sú tvary hýb*e* sa, chýb*e* (i chýb'ä a chýba) ako rúb*e* (od rúbať) alebo ako zhrúb*e* (zhruba — ako zvýš*e*, zšír*e*, zdíž*e*). Z toho všetkého upozorňujeme na zaujímavý rad samohlások — trojitosť *a-ä-e* alebo *a-ä-ia* po perniciach, známu aj z prípadov, ako *trápa-tráp'ä* i *trápia* alebo *stúpa-stúp'ä* i *stúpe, kúpa, kúp'ä* i *kúpia* (popri substantíve *kúpa), stŕpa-stŕpä*, ba i *stŕpe, zem'än* i *zemen* (nie zeman!), podobne aj *Hyb'än* a *Hyben* (nikdy Hyban!), popri *zemiansky* a *zemský, zemianka*, alebo *Hybianka* (žena z Hýb), *hybský* (nie „hybiansky"), alebo *Hyb'änka* (žena priezviska Hybän) alebo *Hybenka* (po mužovi alebo otcovi priezviska *Hyben*, ktoré je častejšie). Priezviská *Hyben* sú v Hybiach i vo Važci a na okolí. *Hyban* a *hybiansky* je tvar nám skoro načisto neznámy a neživý.

Prídavné meno teda určil —čk— načisto zle, teoretickou kombináciou, zabúdajúc na iné analogie (zemiansky a zemský), na príbuzné slová, ako Štrba, Štrb'än, Štrben, Štrbianka, ale štrbská stanica, Štrbské pleso a podobne.

V Hybiach boly od vekov *hybskie jarmarky*, hrávaly sa dávno v matičných rokoch *hybskie divadlá*, mali sme aj *hybskie kúpele*, Grajchman bol *hybský rodák, hybská škola* má matičný diplom, podpísaný Kuzmányom a Moysesom, väčšina hybských farárov a učiteľov boli národovci. Nikdy nik nepísal o „hybianskych" *mládencach* a *paničkach*, ani o „hybianskych" *chlapach* a *ženach*, lebo aj na okolí sa vraví *hybský*. Od *Štrba* je adj. *štrbský*, od *Tepličkа* je *teplic(s)ký*, od *Východná* je *východňanský*, od *Kokava kokavský*, od *Pribylina* je *pribylinský*, od *Svarín svarínsky*, od *Malužiná malužinský*, od *Boca* a *Boce* (porovnaj Hyba a Hybe) je *boc(s)ký*, zriedka

bociansky(!), od *Vrbica vrbický,* a nie „vrbičiansky" atď. (Od Liptov je tiež *liptovský* a chybné sú názvy „Liptovan", „Liptovčan" namiesto správneho Lipták.)

Odhadzujeme teda rozhodne *tvar adjektívny* „hybiansky", ktorý sa zrodil nesprávnym teoretizovaním, lebo tu neplatí analogia podľa tvarov prídavných mien na *-iansky: Trenčan-trenčiansky, Topoľčanec-topoľčiansky, Chynoranec-chynoriansky* ap., ale „usus me genuit". *V úze hybskom* je len *tvar hybský, hybská, hybskuo.* Tak vravíme „po hybský" a spisovne nebude ináč *ako hybský, á, é,* ako je *štrbský, porubský* ap.

Miestna tradícia a ľudová etymologia je aj v Hybiach od slovesa *hýbať*, že sa* vraj *Hybe hýbaly* s miesta na miesto. Zemepisne a dejepisne je to pravda, lebo Hybe (vlastne *Malá Hyba*) boly aj na inom mieste ako dnes. Boly ‚pod Kundrátovým' povyše *Blát* a pri lúkach *Od vody na lose,* vyše *Gliaňu.* Ležaly rozložené ‚na Hybici' (dnes sa tak zovú lúky) až po potok *Hybicu.* Tam, kde boly, sú dnes ešte pozostatky domov, stopy po studniach, základoch a brázdy, ukazujúce na role okolo tejto Malej Hyby. Zakapala v bojoch, najneskôr vtedy, keď Svätý Duch a iné liptovské dediny pod Kriváňom. Táto *Malá Hyba* bola asi najviacej osadená Nemcami, ktorí pod Kriváňom kopali zlato. Bola najseverovýchodnejšou dedinou, blízko Podbánska a Troch studničiek pod Kriváňom, asi tri štvrte hodiny od *Východnej Hyby* (dnes už len vraj Východnej), osadenej zväčša poľským obyvateľstvom. Tým by sa vysvetlil aj názov Východnej, hoci podobné (Okoličnô, Konská) máme aj v Liptove (porovnaj Veterná Poruba a Východná Hyba). Tretia Hyba boly vraj dnešné Hybe (v rade ostatných mohla by to byť ‚veľká' *Hyba*). Možno, že pohltila časť obyvateľstva z Hýb ‚na Hybici'. Lingvisti by si mali riešiť najprv tento problém, potom by im bol jasnejší aj tvar Hybe, ktorý pokladali niektorí aj za *duál, praslovanský tvar* atď.

Odporúčali by sme teda okrem údajov v M. Belovi (kde je aj *Hybská hoľa,* dnes Miškovo alebo Veľký bok), v Belovi Kleinovi-Tesnoskalskom, v Stanislavovi atď. preskúmať aj uvedený náhľad (kronikára mestečka Hýb Ondreja Chrobáka). K etymologii od *hyb-* treba poznačiť aspoň toľko, že predpoklady na to by boly, lebo Hyb*a* „na Hybici" bola *na priehybe* (slovo je u nás známe, tak ako *prie-slop* a iné); dnešné Hybe

* Táto etymologia našla ohlas aj vo volebných pesničkách, ako:
A tie Hybe, tie sa hýbu, tam nemáme žiadnu chybu,
Hybe spravia nám väčšinu — za tú našu slovenčinu.
Iná derivácia je v posmešnom volaní *„H y b! h y b! z Dovalova do Hýb!",* založená viac-menej na zvukovej podobnosti.

pod Hôrkou a pod Vrchpeklom sú taktiež *na shybe, ohybe, záhybe,* i keď nateraz u nás *shyb* je len pochop anatomický a namiesto záhyb sa užíva napospol iba *zákrut* (zákruta) a *kiar.* Takýto „kiar" je od dnešnej vyšnej fary a škôl starou hradskou za Pochvánku, kam prišiel údajne prvý ‚Hyben', akýsi ‚Hostok' (hospes?), cez bývalé panstvá ostrožičovské, darované hybskej cirkvi; iný zákrut by bol zase na Jerichu a od Jericha „popod radý" do Kúta (Betánie). Na záhyby Váhu na Šmíkanci a Frišfajeri pomýšľať azda nemožno.

Ale podľa nášho náhľadu je tvar *Hybe* možný z dvoch tvarov. Alebo naozaj ide o tvar ako **konop-l-ja a *konop-l-je...*, **zem-l-ja—zem-l-je . . . (hyb-l-ja—*hyb-l-je* atď.), čím by sa vysvetlil tvar *e* namiesto očakávaného *y* (ryba-ryby a Hyba-Hyby), a tak netreba siahať ani k duálu a do praslovanských otáznych tvarov. Alebo je tvar *e* výslednicou nejakého miešania výslovnosti hybskej po perniciach. No napokon tvar *Hyba* netreba predpokladať ani od substantív, ako *o-hyb* alebo *Priehyba,* ale od potoka *Hybica* (tvar *Hybica* je vlastne zdrobnelina tvaru *Hyba* a k *Hybica* ďalšia zdrobnelina — *Hybička).* Išlo by o bystrý, *hybký,* vrtký, prudký, *pohyblivý* jarok a potok. Ako máme Bystrá a Bystrica, mohla podobne vzniknúť aj *Hyba* a *Hybica.* Ide len o to, čo bolo *prius.*

Keď sa vraciame k článku značky —čk—, konštatujeme, že jeho vývody sú nesprávne len v umelom utvorení adjektiva „hybiansky".

Správne je tvrdenie značky —*čk*—, že *Hybe* sa skloňujú tak ako *ulice,* analogicky podľa *konope, zore (zeme),* ale nie celkom tak. Zvukove (Hyba — ryba) by sa zdalo, že *Hybe* treba skloňovať *Hyby, Hýb, Hybám, Hyby, Hybách, Hybami* (ako ryby, rýb). Ale to je práve tradovaná *chyba!* Množné číslo je *len Hybe,* a nie inakšie *(v nom. i akuz.),* genitív je *Hýb (som z Hýb),* len kde-tu počuť aj liptovský genitív ženský na *-oụ,* teda *Hyboụ* (napr. v piesni *Niže Hyboụ kvitne ruža...),* ale vo vrave iba *poniže a povyše Hýb (= niže mesta* a *vyše mesta).* Datív je *Hybiam* (zriedkavo Hybám), lokál je dvojaký *Hybiach* (f- *(h)ibiach),* ale aj *Hybach (pri Hybach).* Inštrumentál je *Hybami* (alebo *Hyb'ämi,* lecikedy aj *Hybemi,* novšie už aj *Hybiami).*

Uvedené poznámky objasnia aspoň problém, že prídavné meno k *Hybe naisto príde písať vo forme hybský.*

Poznámka redakcie. — So stanoviskom autora možno len súhlasiť. Pri prídavných menách, tvorených od mien miest a obcí, treba pokladať za správne tvorenie, ktoré sa vyskytuje v pôvodnom úze, a tak prídavné meno k *Hybe* ostáva *hybský.*

Štefan Peciar:

K VÝSLOVNOSTI A PRAVOPISU SPOLUHLÁSKOVÝCH SKUPÍN *SJ, ZJ, SL (Ľ), ZL (Ľ), SM, ZM, SN, ZN, SŇ, ZŇ, SR, ZR, SV, ZV* V DNEŠNEJ SLOVENČINE.*

(Štúdia fonologická.)

H. Bartek (nie prvý a nie posledný) vyslovil viac ráz požiadavku, aby sa v slovenskom pravopise písaly predpony *s- (so-), z- (zo-)* foneticky, nie etymologicky, t. j. nie podľa pôvodu, ale podľa terajšej výslovnosti. Uskutočnenie tejto požiadavky by znamenalo istú reformu a nesporné zjednodušenie dnešného priveľmi složitého slovenského pravopisu. Dôvody pre svoju požiadavku pravopisnej reformy v tomto úseku našej pravopisnej sústavy shrnul Bartek v článku *Návrh na písanie predpôn* s-, z-, zo- *a predložiek* z, zo, SR VII, 1939, č. 5—7, str. 135 n.[1] Niektoré dôvody sa opakujú v článku redakcie *Zjednodušenie slovenského pravopisu*, SR VII, str. 131—2.

Bartkova požiadavka je v podstate správna, pretože je v shode s jazykovým systémom dnešnej slovenčiny. Len aplikáciu tejto požiadavky na jednotlivé prípady (je ich pomerne málo; porov. ďalej!) bude treba riešiť opatrne. Musíme sa vystríhať nebezpečenstva neodôvodnenej generalizácie.

Ale z dôvodov, ktoré Bartek l. c. udáva pre svoju požiadavku, niektoré nie sú lingvistické, takže v lingvistike nemôžu platiť, iné (napr. ako píšu Poliaci) sú pre dnešnú slovenčinu bezvýznamné a niektoré sú dokonca nesprávne (napr. dôvod *h*, l. c. str. 139).

Súčasne s Bartkovým citovaným článkom uverejňuje Ján Žigo článok *Písanie predložiek* s-, so- *a* z-, zo- (sic!), SR VII, str. 139 n. Žigo tu stojí na stanovisku H. Bartka a odôvodňuje toto stanovisko okrem Bartkových dôvodov istou *tradíciou u slovenských gramatikárov.* Žigov príspevok sa vlastne netýka bezprostredne našej témy, naznačenej v nadpise, nakoľko Žigovi išlo len o predložky.

Ako vieme, v poslednom vydaní Pravidiel sa neuskutočnila správna Bartkova zásada ako celok, ale na škodu slovenského pravopisu bola *umele* uplatnená len v niektorých slovách *(zboriť, zrúbať* [ale *srub*], *zrútiť, zverenec,* ale *sveriť,*

---

* Prednesené na schôdzke Slovenskej jazykovednej spoločnosti dňa 20. januára 1943.

[1] H. Bartek, ako už z názvu jeho článku vidno, spojil otázku písania predpôn *s- (so-), z- (zo-)* s otázkou písania predložiek *s, so, z, zo.* Nie neprávom.

zdierať i *sdierať* — podľa významu, *sbíjať* i *zbíjať*, *srezať* i *zrezať* — opäť podľa významu).

Nová redakcia Slovenskej reči sa osvedčila, že „kladie medzi svoje úlohy aj riešenie otázky písania predpony *z-*, *zo-* pri slovenských slovesách" (SR VII, 1939, č. 8—9, str. 209). Pretože sa však v tejto veci doteraz nič neurobilo a pretože požiadavka reformy slovenského pravopisu pri tejto otázke nebola vlastne doteraz náležite lingvisticky odôvodnená, prikladám svoju skromnú hrivnu na osvetlenie niektorých problémov.

V tejto štúdii obmedzujem oblasť svojho pozorovania na isté spoluhláskové skupiny a pokúšam sa lingvisticky riešiť otázku písania predpôn *s-*, *z-* v polohe pred „nepárovými" spoluhláskami *j, l, (ľ), m, n, ň, r, v*. Toto obmedzenie materiálu nie je náhodilé ani sebevoľné, ale je odôvodnené fonologickou štruktúrou (zvukovou stavbou) dnešnej slovenčiny.

Podľa príznaku hlasnosti rozdeľujeme spoluhlásky slovenského zvukového systému na n e h l a s n é (rad bezprízna-kový), h l a s n é (rad príznakový) a n e u t r á l n e (nepárové, „jedinečné").

Pri spoluhláskach neutrálnych, pokiaľ ide o sonórnosť, je znak hlasu, prípadne nedostatok tohoto znaku, bezvýznamný (irelevantný) pre naše jazykové chápanie zvukových rozdielov. V ý s l o v n o s ť takýchto neutrálnych spoluhlások môže sa kolísať — a skutočne sa aj pohybuje — medzi úplnou nehlasnosťou (ktorá sa dá zistiť pri výslovnosti šeptom[2]) a úplnou hlasnosťou. O skutočnej výslovnosti v jednotlivých prípadoch rozhoduje hlasné, resp. nehlasné zvukové okolie.

Spomenutá vlastnosť niektorých spoluhlások, neutrálnosť, pokiaľ ide o sonórnosť, má veľký vplyv na možnosť ich soskupovania s ostatnými fonémami. Ako vieme, v slovenčine platí pri soskupovaní foném presné pravidlo, že sa bezprostredne pred „párovými" spoluhláskami (nehlasnými alebo hlasnými) nevyskytujú „párové" spoluhlásky opačného radu.

[2] Hlasné spoluhlásky, ako napr. *b, d,* nemožno zašeptať. Pri šeptaní zaznejú vždy príslušné párové nehlasné, teda v našom prípade *p, t*. Naproti tomu všetky spoluhlásky neutrálne sonoritou (v slovenčine sú to spoluhlásky *j, l [ľ], m, n, ň, r, v)* možno zašeptať, t. j. vysloviť bez hlasu. Táto skutočnosť môže mať istý vplyv na jazykový vývoj. Tak napr. je známe, že sa v ľudovej češtine vyslovujú „l-ové" príčastia bez koncového *-l* po spoluhláske: *pat, zvet, les* (< *padl, zvedl, lezl)* ap. Prof. *J. C h l u m s k ý* (LF 65, 1938, str. 324—5) vykladal — myslím, že správne — tento zjav tak, že koncové skupiny *-pl, -bl, -tl, -dl, -sl, -zl* ap. znely v staršom štádiu češtiny nehlasne. Nehlasná výslovnosť celých uvedených skupín bola umožnená tým, že *l* v nich bolo neslabičné, ako bezpečne vieme zo staročeských veršov.

Nevyskytujú sa nehlasné pred hlasnými a naopak. Pred párovými spoluhláskami nejestvuje, „je zrušený" fonologický protiklad hlasnosti. Korelačné bezpríznakové alebo príznakové členy (*s-z, t-d, p-b* ap.) nemajú v tejto polohe schopnosť rozlišovať významy. Ich výskyt je v zvukovom systéme usporiadaný mechanicky: pred hlasnou vždy hlasná, pred nehlasnou nehlasná. A tak vyslovujeme rovnako skupinu *zb* v slovách *hrozba* i *prosba,* skupinu *sk* v slovách *úzky* i *ruský,* skupinu *tk* v slovách *sladký* i *vratký* atď. Pozorujeme, že sa v takýchto skupinách vždy prispôsobuje čo do hlasnosti predchádzajúca spoluhláska nasledujúcej. Hovoríme o progresívnom zrušení fonologického protikladu[3].

Zákon zrušenia fonologického protikladu nehlasných a hlasných spoluhlások v polohe pred akoukoľvek spoluhláskou, patriacou do bezpríznakového alebo príznakového radu korelácie hlasnosti, platí v slovenčine nielen v rámci jednoduchých slov, prípadne morfém, ale aj na rozhraní morfém (morfologických čiastok slova; napr. na rozhraní medzi koreňom a príponou alebo medzi predponou a kmeňom atď.) a aj na rozhraní slov. S tejto stránky je slovenská výslovnosť „splývavá". Slová „splývajú" tým, že sa ich rozhranie nesignalizuje osobitným soskupovaním foném, ktoré by bolo platné práve len pre rozhranie slov.[4] Platí to, pravda, len o soskupovaní hlasných a nehlasných spoluhlások, pretože v niektorých iných prípadoch, ako uvidíme ďalej, platia aj v slovenčine na rozhraní slov iné pravidlá o soskupovaní foném než vnútri slov.[5]

Naproti tomu neutrálne spoluhlásky, ako to vyplýva z ich fonologických vlastností, môžu sa soskupovať tak s nehlasnými, ako s hlasnými spoluhláskami. Nám tu teraz ide o také spoluhláskové skupiny, v ktorých neutrálna spoluhláska n a s l e d u j e po hlasnej alebo nehlasnej spoluhláske. Výslovnosť skupín, ako *sm, sn, tň* (*smelý, smiať sa, snop, zatnem),* nám nepôsobí nijaké ťažkosti, práve tak ako výslovnosť skupín *zm, zn, dň (známy, zmija, vo dne),* a to ani na začiatku slova alebo

[3] Porov. N. S. T r u b e c k o j, *Grundzüge der Phonologie,* Praha 1939, str. 207.

[4] Vyslovujeme napr. *keť‿prší,* ale *keď‿bol, mráz‿páli,* ale *mráz‿by spálil* atď. Posledná spoluhláska predchádzajúceho slova sa prispôsobuje čo do hlasnosti začiatočnej spoluhláske nasledujúceho slova. Platia tu tie isté zákony ako vnútri slova.

[5] Väčšina týchto zjavov nie je dosiaľ dostatočne preskúmaná. Táto moja štúdia je vlastne prvou prácou o slovenčine, pokiaľ ide o otázku soskupovania foném. Všetko, čo bolo doteraz napísané o príslušnom materiáli, bol iba popis výslovnosti. Nikto s tejto stránky neskúmal slovenský jazykový systém.

morfémy, ani vnútri jednotlivých morfologických čiastok slov (morfém). Naša výslovnosť nám nepôsobí ťažkosti preto, lebo je materiálnou reprezentantkou, realizáciou nášho jazykového systému, jestvujúceho v kolektívnom povedomí všetkých príslušníkov slovenského jazyka.

Slovenský jazykový systém je usporiadaný práve tak, že sa v ňom neutrálne spoluhlásky môžu soskupovať podľa uvedených pravidiel.

Pre príslušníkov iných jazykových systémov by sa mohla zdať naša výslovnosť ťažká alebo vôbec nemožná.

Iná situácia než na začiatku alebo vnútri morfém je na rozhraní morfém. Tu pozorujeme zaujímavý zjav, že na rozhraní medzi koncovými a korennými morfémami platia zpravidla iné zákony o soskupovaní neutrálnych spoluhlások než na rozhraní medzi jednotlivými čiastkami složených slov (napr. medzi predponou a koreňom). Začiatočné neutrálne spoluhlásky koncových morfém (prípon a koncoviek) soskupujú sa totiž i s hlasnými i s nehlasnými koncovými spoluhláskami korenných alebo kmeňových morfém. Potvrdzuje nám to výslovnosť. Bez ťažkostí vyslovujeme *smädný* i *smutný, padnúť* i *svitnúť, chlapmi* i *dubmi, prísny* i *rázny* atď. „Ľahké" sú pre nás i skupiny *tn, sn, pm* i skupiny *dn, zn, bm* ap. V rámci jednoduchého slova platia teda v slovenčine rovnaké zákony soskupovania foném ako v rámci morfémy. Z toho vyplýva, že v slovenčine tvorí slovo bez ohľadu na počet morfém pevný celok.

Viem doteraz iba o dvoch prípadoch, kde sa koncová spoluhláska korennej morfémy vyslovuje *vždy hlasne*, nech je jej pôvod akýkoľvek. Je to 1. pred slovesnou príponou *-me* v 1. os. pl. rozkazovacieho spôsobu a 2. v tvaroch privlastňovacích zámen *nášmu, vášmu*. Vyslovujeme nielen *robme, hážme, vozme, zoďme,* ale aj *zobme sa, plašme, nozme, vráďme* ap. Domnievam sa, že singulárový imperatívny tvar bez koncovky cíti sa v jazyku natoľko ako samostatná gramatická i významová jednotka, že sa plurálové tvary imperatívu chápu nie ako tvary, odvodené istými koncovkami od singulárovej formy, ale ako složené slová, vzniklé aglutináciou. V složených slovách totiž, ako som sa zmienil a ako ďalej uvidíme, platia trochu iné zákony o soskupovaní niektorých foném než v slovách jednoduchých.

Túto moju domnienku o imperatívnych tvaroch plurálu zdá sa potvrdzovať čeština. V češtine totiž, kde sa fonémy soskupujú podľa iných zákonov než v slovenčine, pozorujeme v spomenutom prípade (v 1. os. pl. imperatívu) opäť ten istý princíp, aký pozorujeme v slovenčine. Pred slovesnou koncovkou *-me* vyslovujú sa koncové párové spoluhlásky korenných morfém

podľa rovnakých zásad ako na švíku složenín a na rozhraní slov. V ortoepickej českej výslovnosti a konečne aj v českých nárečiach zaznievajú pred neutrálnymi spoluhláskami na švíku složenín a najmä na rozhraní slov veľmi často spoluhlásky párové nehlasné: *složiťi, snésťi, sjest_nebude, smňes, sraziťi; vús_nebil, gdiš_ležím, s_máslem, s_jelenem* ap. Hoci sa česká výslovnosť v takýchto prípadoch dosť kolíše, predsa tu možno pozorovať tendenciu k rovnakej výslovnosti vo výdychových skupinách, v *sandhi,* ako v absolútnom konci slova pred pauzou (platí to len o polohe pred neutrálnymi spoluhláskami; porov. niektoré príklady, uvedené vyššie!). V složených slovách sa uplatňuje do značnej miery výslovnosť etymologická, ktorá sa v tejto polohe bez výnimky zachováva v jednoduchých slovách.

Zdá sa, že v češtine nenastalo zrušenie fonologických protikladov hlasných a nehlasných spoluhlások v polohe pred neutrálnymi spoluhláskami nielen v jednoduchých slovách, ako je to v slovenčine, ale na rozdiel od slovenčiny ani v slovách složených. Platí to aspoň o niektorých párových spoluhláskach (porov. rozdiel medzi *slíbati* a *zlíbati, svolati* a *zvolati*). Nejde mi tu o podrobné preskúmanie českého fonologického systému, ani o popis českej výslovnosti, ale chcem iba ukázať, že sa korenná spoluhláska pred imperatívnou koncovkou *-me* (v 1. os. pl.) nevyslovuje etymologicky, lež podľa *sandhiových pravidiel.* To potvrdzuje moju tézu o značnej samostatnosti singulárového imperatívneho tvaru bez koncovky a o kompozitovom charaktere imperatívnych tvarov plurálu. Stačí uviesť niekoľko príkladov z normálnej českej výslovnosti. Česi vyslovujú nielen *nesme* (slovenská výslovnosť je *ňezme),* ale aj *vosme* (= vozme), *lesme* (= lezme), nielen *leťme* (slovensky *leďme),* ale aj *hleťme* (= hleďme), nielen *zopme se,* ale aj *zapme* (slovensky *zabíme),* ba dokonca aj spoluhláska *ř* býva nehlasná nielen pred pauzou a pred nehlasnou spoluhláskou v tvaroch *pokoř(te), otevř(te), měř(te)* ap., ale aj v tvaroch *pokořme, otevřme, měřme,* kým v ostatných prípadoch sa vyslovuje v jednoduchom slove pred *m* hlasné *ř*, a to aj na morfemickom švíku (napr. v slove *jařmo).*

K rovnakému názoru o složení imperatívnych tvarov plurálu, ako som tento názor o slovenskom a českom imperatíve formuloval vyššie, dospel už dávno predo mnou inou metódou R. Jakobson, ktorý sa pritom opieral o ruský jazykový materiál.[6] Citujem Jakobsona doslova: „Tvary imperatívu sa líšia

[6] Na Jakobsonovu štúdiu *Zur Struktur des russischen Verbums,* uverejnenú v Mathesiovom sborníku (Charisteria Gvilelmo Mathesio ... oblata), Pragae 1932, str. 74 n., a obsahujúcu podrobnú analýzu ja-

od ostatných slovesných tvarov aglutináciou (durch die Agglutinierung) koncoviek: v imp. každá koncovka vyjadruje len jeden korelačný príznak (Korrelationsmerkmal). Pri soskupení (Anhäufung) príznakov sa privesuje (wird angehängt) jedna koncovka na druhú." (L. c. str. 81.) „Aglutinácia sa prejavuje aj fonologicky: jednotlivé morfémy si tu zachovávajú svoju individualitu. Koncovky imperatívu sa necítia (werden nicht behandelt), ak ide o fonologické chápanie, ako čiastky slova, lež ako enklitiky." Všetky tieto výpovede Jakobson dokladá bohatým materiálom z ruštiny. K Jakobsonovej podnetnej štúdii sa príležitostne vrátim vzhľadom na slovenský jazykový materiál.

Okrem celej gramatickej kategórie 1. os. pl. imperatívu vyslovuje sa v slovenčine všeobecne hlasná spoluhláska pred osobnou koncovkou *-me* v indikatívnom tvare *zme* (1. os. pl. slovesa *byť)*. Ako vysvetliť túto výslovnosť? Ide tu o jednoduché slovo, takže by sme podľa slovenského fonologického systému, ako sme o ňom hovorili vyššie, čakali etymologickú výslovnosť *sme*. Myslím, že výslovnosť *zme* vznikla v spojeniach, ako *my sme, nie sme* pri slabikovaní *mis-me, ňies-me*. Zabudlo sa totiž na pôvodný význam korenného *s-* (= byť, jestvovať) — význam slovesa „byť" vyjadrujeme dnes práve jednotlivými tvarmi tohoto slovesa *(som, si, je, zme, ste, sú - sa)*, nie azda nejakou korennou morfémou *s-* — a tak táto hláska mohla ľahko podliehať fonetickým zmenám. Ako som vyššie ukázal, vyslovujú sa v slovenčine pred osobnou príponou *-me* v imperatíve vždy hlasné spoluhlásky. Tvar *(my) sme* je jediný indikatívny tvar, v ktorom pred koncovkou *-me* predchádza spoluhláska (v nárečiach jestvuje ešte indikatívna forma *môžme* s rovnakým radením foném). Ináč v indikatíve pred koncovkou *-me* predchádza vždy samohláska. Je viac než pravdepodobné, že sa takýto osamotený tvar prispôsobil vo výslovnosti celej kategórii tvarov, pričom rozhodovala zvuková podoba tvarov, nie ich význam, pretože išlo práve o zmenu fonetickú, nie psychologickú. Okrem uvedenej okolnosti mohlo prispieť k vzniku výslovnosti *zme* aj časté používanie tohoto tvaru, niekedy iba vo funkcii formálnej. Takéto slová sa vyslovujú pohodlno, až nedbanlivo.[7] A pohodlná výslovnosť viedla k zmene *sm* > *zm*. Výslovnosť spoluhlások s hlasom vyžaduje totiž vždy menej námahy pri artí-

zykových funkcií imperatívnych tvarov, upozornil ma prof. J. M. Kořínek, keď som mu referoval o svojich pozorovaniach, týkajúcich sa slovenského a českého imperatívu. O Jakobsonovej štúdii som sa teda dozvedel až po formulovaní svojho názoru o aglutinačnom charaktere imperatívnych tvarov plurálu. K svojmu názoru som dospel samostatným rozborom slovenského a českého jazykového materiálu.

[7] Porov. moju etymologiu slova *horký(že)* v SR, X, 1942, str. 47.

kulácii než výslovnosť párových spoluhlások bez hlasu, ako nám to potvrdzujú palatogramy.

Podľa toho, čo sme tu vyložili o tvare *sme* (nedostatok korennej morfémy *s-* vo význame „byť" v našom jazykovom povedomí a všeobecne slovenská výslovnosť *zme,* hoci ide o slovo jednoduché), nielen nič nebráni písaniu *zme* v našom pravopise, ba naopak, tvar *zme* je v spisovnej slovenčine odôvodnený a jedine správny.

Taký istý charakter ako imperatívne tvary plurálu, t. j. charakter osobitných kompozít, vzniklých aglutináciou koncoviek k hotovému kmeňu, majú aj slovenské zámenné tvary *nášmu, vášmu, môjmu, tvojmu, svojmu* a aj genitívne tvary *nášho, vášho, môjho, tvojho, svojho.* Koncovky *-ho* a *-mu* sa tu voľne pripínajú ako enklitiky k nominatívu. Ukazuje to kvantita uvedených tvarov v koreni.

Tieto pozdné formy privlastňovacích zámen, tvorené podľa foriem prívlastňovacích prídavných mien *(otcov-ho, matkin-ho, otcov-mu, matkin-mu),* ku ktorým zas koncovky *-ho, -mu* prenikly od ostatných prídavných mien *(dobrého, dobrému),* vytlačili v dnešnej slovenčine skoro úplne pôvodné tvary *našeho, našemu atď.* Ale práve analogický spôsob tvorenia tvarov *nášho, nášmu* atď. podľa úplne iných gramatických kategórií je dôkazom voľného spojenia koncovej morfémy s morfémou korennou. Výslovnosť *nážmu, vážmu* podľa pravidiel, platných o soskupovaní foném na morfemickom švíku složených slov, je ďalším svedectvom o aglutinačnom charaktere spomenutých zámenných tvarov.

Vyššie som sa zmienil, že sa v slovenskom fonologickom systéme n e s i g n a l i z u j e rozhranie slova osobitným soskupovaním *párových* (hlasných a nehlasných) spoluhlások. Naproti tomu pri *neutrálnych* spoluhláskach sa s i g n a l i z u j e rozhranie slova tým, že sa v *sandhi* pred začiatočnými neutrálnymi spoluhláskami ruší fonologický protiklad hlasných a nehlasných spoluhlások na konci predchádzajúcich slov. V tejto polohe v slovenčine jestvujú len spoluhlásky hlasné, resp. neutrálne. Potvrdzuje nám to výslovnosť. Vyslovujeme nielen *dub‿je,* ale aj *xlab‿je* (= chlap je), podobne *xlab‿má, xlab‿ňemá, xlab‿leží, xlab‿reže, xlab‿volá,* alebo: *náz‿je* (nás je), *náz‿má‿náz‿volá, kož‿leží, rež‿ňieje* (= reč nie je), *rečnig‿má, z‿naším, z‿vaším, z‿lavicou, z‿robotou* atď.[8]

[8] Ide nám tu o výslovnosť stredoslovenskú a spisovnú. Preto si nevšímame výslovnosti ani jazykového systému západoslovenských nárečí, hoci vieme, že sa napr. na Záhorí (v Holíči) vyslovuje *nás‿je, koš‿leží, s‿naším, s‿lavicou, s‿robotou* ap.

Je zaujímavé, že sa tu v neutralizačnej polohe vyskytuje príznakový člen protikladu, vlastne celý príznakový rad korelácie. Je to pomerne vzácny prípad. Pri zrušení fonologických protikladov býva v neutralizačnej polohe zpravidla bezpríznakový člen protikladu. Táto otázka nie je vo fonologii doteraz presne preskúmaná.[9]

Uvedenému zákonu o soskupovaní foném na rozhraní slov zdanlivo odporujú len niektoré predložkové pády osobných zámen. Sú to tieto tvary: *s nami, s vami, s nimi, s ním, s ňou; k nám, k vám, k nim, k nemu, k nej.*[10] Podľa toho, že pri týchto tvaroch neplatia zákony o soskupovaní foném, platné na rozhraní slov, možno sa právom domnievať, že tu už nejde v jazykovom povedomí o dve slová, ale o jedno slovo. To sa zdá potvrdzovať i známa skutočnosť, že sa v ľudovej reči všeobecne používa vo funkcii pôvodných inštrumentálov predmetu *nami, vami, ním, nimi* tvarov s predložkou: *s nami, s vami, s ním, s nimi (opovrhujete s nami),* a to častejšie, než je to pri podstatných menách. Súvisí to však predsa napokon so zanikaním inštrumentálu predmetu v ľudovej reči vôbec.

Aj datívne tvary a vlastne vôbec všetky tvary osobných zámen s predložkou chápeme v jazykovom povedomí ako jednoduché slová, pričom jestvujú funkčné protiklady medzi zámennými tvarmi bez predložky a tvarmi „s predložkou". Zisťovať tieto funkčné protiklady nie je však cieľom tejto štúdie.

Okrem nedostatku fonologického signalizovania akéhokoľvek rozhrania medzi „predložkami" a tvarmi osobných zámen jestvujú aj iné jazykové fakty, ktoré naznačujú, že v našom jazykovom povedomí skutočne ide o slová jednoduché, nie o tvary s predložkou. Predložkové výrazy *so mnou* a *ko mne*[11], v ktorých sú slabičné predložky, vyvinuly sa tak ako jednoduché slová. V predložkovom inštrumentáli jestvuje v dnešnej slovenčine vo význame „s" slabičná predložka *zo (zo sinom, zo sestrou, zo zeleným vencom* ap.). Predložka **so* v slovenčine nejestvuje ani v tejto ani v inej funkcii. Naproti tomu vo výraze *so mnou* máme „predložku" *so*. V skutočnosti to však nie je predložka, lež čiastka slovného celku *somnou*. Pôvodná predložka *so* (< sъ) sa tu nemohla zmeniť na *zo* práve preto, lebo to pre jazykové povedomie vôbec predložka nebola. Každá skutočná predložka *so* sa zmenila na *zo*.

[9] Porov. N. S. Trubeckoj, *Grundzüge der Phonologie,* str. 73.

[10] Nehľadíme tu na východoslovenské nárečia, v ktorých sa vyslovuje *z ‿nami, z ‿vami* atď.

[11] Tvar *ko mne* jestvuje vo väčšine slovenských nárečí. Príslušný spisovný výraz je *ku mne.*

Datívna slabičná predložka zneje v slovenčine *ku*. Toto *ku* preniklo v spisovnej reči aj do výrazu *ku mne*, a to analogiou podľa všetkých ostatných prípadov, v ktorých bolo *ku*. Ale v slovenských nárečiach je častejší výraz *ko mne*.[12] Je to jediný tvar, v ktorom sa pôvodné praslovanské *kъ* reflektuje v slovenčine ako *ko*. Zachovanie predložky *ko* v tomto znení (*o* je náležitá striednica za psl. *ъ*) bolo opäť možné len preto, že tu už nešlo o predložku, lež o integrálnu súčasť slova *komne*. Skutočná pôvodná predložka *ko* bola vo všetkých prípadoch nahradená alebo neslabičnou predložkou *k*, alebo slabičnou predložkou *ku*.

To sú fakty, ktoré nám dokazujú, že tzv. predložkové pády osobných zámen nie sú vlastne pre naše jazykové chápanie predložkové pády, ale jednoduché slová. A tak pri nich nemôžu platiť ani zákony o soskupovaní foném, platné na rozhraní slov.

Na rozhraní jednotlivých súčiastok v složených slovách v slovenčine platia o soskupovaní foném rovnaké pravidlá ako na rozhraní slov v *sandhi*. Podľa toho, čo sme uviedli o slovenskom fonologickom systéme, čakáme, že v složených slovách na rozhraní medzi ich jednotlivými súčiastkami nebudú jestvovať pred neutrálnymi spoluhláskami nehlasné spoluhlásky. A skutočne je to tak. V tejto súvislosti a v súvislosti s otázkou reformy slovenského pravopisu nás teraz zaujíma predovšetkým soskupovanie etymologických predpôn *s-* (< psl. *sъ-*) a *z-* (< psl. *jь z-*) s neutrálnymi spoluhláskami. Všeobecne slovenská výslovnosť, o ktorú sa opieral H. Bartek pri svojej požiadavke reformy slovenského pravopisu (porov. vyššie!), je vo všetkých prípadoch — bez ohľadu na etymologiu — *z* + *neutrálna spoluhláska: zložiť, zmiešať, znášať, zniesť, zraziť, zviazať* a podobne aj pri podstatných alebo prídavných menách: *zjasť* (= sjazd), *zľava* (= sľava), *zloška* (= složka), *zmes* (= smes), *zmluva* (= smluva), *zmisel* (= smysel), *zves* (= sväz), *zvezok* (= sväzok), *zvada* (čes. *váda*), *zvršok* (čes. *svršek*) atď.

Táto výslovnosť nie je náhodná, ale vyplýva zo slovenského fonologického systému, ako sme o ňom hovorili vyššie; je realizáciou tohoto systému. Opakujem: V n ú t r i j e d n o d u c h ý c h s l o v n e n a s t á v a v polohe pred neutrálnou spoluhláskou z r u š e n i e fonologických protikladov *hlasnosti* a *nehlasnosti*. Naproti tomu v s l o ž e n ý c h s l o v á c h na rozhraní jednotlivých súčiastok a m e d z i s l o v a m i v s a n d h i

[12] Tvar *ku mne* preniká aj v nárečiach na úkor *ko mne* jednak vplyvom spisovnej reči, jednak podobnou analogiou, ktorá sa uplatnila v spisovnej slovenčine, kde ju podporovala racionalizácia spisovnej normy.

s a r u š í spomenutý protiklad. Pre slovenské jazykové povedomie nejestvuje v tejto polohe distinktívny protiklad medzi *s* a *z*, *t* a *d*, *p* a *b* atď. Jestvujú tu iba *príznakové* členy korelácie hlasnosti (porov. vyššie!). V tejto polohe vyslovujeme vždy spoluhlásku hlasnú.

V slovenskom fonologickom systéme teda nejestvujú skupiny *sj, sl, (sľ), sm, sn, sň, sr, sv* na rozhraní slov ani v složených slovách tak, aby *s* patrilo k jednému slovu, resp. morféme a nasledujúca neutrálna spoluhláska k druhému slovu alebo morféme. Jestvujú tu len skupiny *zj, zl, (zľ), zm, zn, zň, zr, zv.* Tento stav bol motivovaný n e g a t í v n e tým, že protiklad hlasnosti a nehlasnosti s t r a t i l v uvedenej polohe distinktívnu f u n k c i u, a p o z i t í v n e tým, že sa práve zrušenia spomenutého protikladu využilo ako s i g n a l i z a č n é h o p r o s t r i e d k u na označenie slovného, resp. morfémového rozhrania.

Z fonologického systému slovenčiny, o ktorom nás zreteľne poučuje slovenská výslovnosť, vyplýva, že v slovenčine sa *n e v y j a d r u j e funkčný protiklad* medzi etymologickou predponou *s-* (< psl. *sъ-*) a etymologickou predponou *z-* (< psl. *jьz-*) osobitným tvarovým protikladom *s-z*. Jestvuje len j e d n a p r e d p o n a, ktorá sa vyslovuje (realizuje) ako *s-* alebo ako *z-*, a to mechanicky podľa toho, aká spoluhláska nasleduje. Pred nehlasnými spoluhláskami je vždy *s-*, pred hlasnými a neutrálnymi vždy *z-*.

Ak teda v dnešnom slovenskom jazykovom systéme nerozlišujeme striednicu za pôvodnú praslovanskú predponu *sъ-* od striednice za pôvodnú praslovanskú predponu **jьz-*, nemusíme a vlastne ani nesmieme v pravopise u m e l e rozlišovať funkcie týchto pôvodne dvoch predpôn. Pravopis je vždy viac alebo menej vonkajším hmotným vyjadrením príslušného jazykového systému. Čím lepšie pravopis vystihuje jazykový systém, tým je pre príslušníkov daného jazyka (ale aj pre cudzincov, ktorí sa ho učia) ľahší a aj — správnejší. Požiadavka reformy terajšieho slovenského pravopisu, pokiaľ ide o písanie predpony *s- (z-)* — ide tu o jednu predponu s niekoľkými funkciami (porov. vyššie!) — je teda odôvodnená slovenským jazykovým systémom.

Ale ako som sa na začiatku zmienil, uplatnenie tejto požiadavky na jednotlivé prípady musíme zas odôvodňovať jazykovým systémom. O predpone *s- (z-)*, o jej výslovnosti a o jej písaní máme právo hovoriť len v takých prípadoch, v ktorých podľa d n e š n é h o nášho jazykového povedomia skutočne ide o p r e d p o n u. Naproti tomu v takých prípadoch, v ktorých

už podľa nášho jazykového povedomia necítime predponu, nebudeme sa nútiť do neprirodzenej a umelej výslovnosti podľa tých prípadov, v ktorých predponu cítime, lež si zachováme svoju prirodzenú výslovnosť, vyplývajúcu z nášho jazykového systému, ktorý jestvuje v našom kolektívnom jazykovom povedomí. Myslím tu najmä na slová *svah* a *smer*, ktoré H. Bartek káže vyslovovať *zvaχ*, *zmer*. Niektorí skutočne takto začali vyslovovať.

Výslovnosť *zvaχ* a *zmer* by bola správna a odôvodnená (porov. výslovnosť *zvezok, zmisel* ap.), keby sme v týchto slovách cítili nejakú predponu, keby sme cítili, že ide o slová složené. Ako vieme (porov. vyššie!), na rozhraní morfém v složeninách nejestvuje v slovenčine soskupenie *„nehlasná + neutrálna spoluhláska"*, kým v jednoduchých slovách toto soskupenie foném jestvuje.

Netreba, myslím, ani dokazovať, že výrazy *svah* a *smer* sú pre naše jazykové povedomie j e d n o d u c h é s l o v á práve tak, ako sú jednoduché napr. slová *sloh, smeť* (a všetky odvodeniny), *smotana, smrť, snem, sval, svedok, svedomie,* hoci pri všetkých týchto slovách ide nepochybne o pôvodné složeniny, väčšinou už praslovanské: **sъlogъ*[13], **sъmetь*[14], **sъmętana*, **sъmotana*[15], **sъmьrtь*, **sъnьmъ*, **sъvalъ*[16], **sъvědъkъ*[17]. Aj pri paleoslovenizme *svedomie* ide o složeninu, pretože je toto slovo tvorené podľa latinského kompozita *conscientia*. Všetky uvedené slová *sloh*[18], *smeť, smotana, smrť, snem, sval*[19], *svedok, svedomie, svah, smer* (aj iné pôvodné složeniny) cítime dnes ako jednoduché a vyslovujeme v nich začiatočné *s-* podľa etymologie.

[13] E. B e r n e c k e r, *Sl. et. Wtb. I*, str. 727—8.

[14] F. M i k l o s i c h, *Et. Wtb.*, str. 194.

[15] V. V o n d r á k, *Vgl. sl. Gr. I*², Göttingen 1924, str. 547.

[16] J. H o l u b, *Stručný slovník etymologický...*², Praha 1937, str. 279.

[17] Ibidem, str. 280 a 324.

[18] Počul som od dedinského učiteľa aj výslovnosť *zlox*. Pri tejto výslovnosti ide pravdepodobne o tzv. „učenú etymologiu", o umelé rozkladanie slova *sloh*, ktoré už necítime ako složeninu, na predponu *s-* a koreň *-loh-* podľa podobných prípadov *(sľava, smysel* ap.). Porov. k tomu ďalej výklad výslovnosti *zval, zvax a zmer!* — (Litera *x* zastupuje grécke *χ*.)

[19] Výslovnosť *zval*, ktorú zaznamenáva už A. B e r n o l á k v *Slovári* IV, 3241 a V, 4420 a ktorá sa ešte dnes vyskytuje v nárečiach, vznikla tak, že sa výraz *zval* začal spojovať priamo so složeným slovesom *zvaliť* (= svaliť), a to preto, lebo jednoduché *valiť* sa v slovenčine stáva stále viac a viac abstraktom a ako také menej sa v nárečiach používa.

Týmto naším zistením padá Bartkova domnienka[20], že terajšia slovenská výslovnosť predpony *s-/z-* pred spoluhláskami súvisí priamo so zánikom slabých jerov. Keby tomu tak bolo, musela by od zániku slabých jerov v slovenčine jestvovať nielen výslovnosť *straťiť, zbierať, zložiť,* ale aj výslovnosť **zloχ, *zmeť, *zmotana, *zmrť, *zňem, *zval, *zvedok, *zvedomie* a, pravdaže, *zvaχ* a *zmer*. Okrem toho by sme vyslovovali napr. **ďeďmi* miesto *ďeťmi, *zni* miesto *sni, *pozlať* miesto *poslať, *žvec* miesto *švec, *dma* miesto *tma* ap., pretože vo všetkých týchto prípadoch zanikol slabý jer. H. Bartek sa domnieva, že „znelostná asimilácia nenastáva na začiatku slovných kmeňov, kde by bolo vzniklo striedanie *s-z, š-ž* ap.", že „príčiny psychologického rázu zabránily dôslednej znelostnej asimilácii spoluhlások". „Asimilácia nenastala všade tam, kde by sa bol narušil kmeň slova."[21]

Tieto tvrdenia sa neopierajú o jazykové fakty. Vieme (porov. vyššie!), že asimilácia spoluhlások, pokiaľ ide o koreláciu sonórnosti, nastáva v slovenčine v každej polohe slova, dokonca aj na rozhraní slov, a to bez ohľadu na „porušenie" slovného kmeňa. Stačí spomenúť príklady, ako *prosiť-prosba* > *prozba, svätiť-svatba* > *svadba* popri *slúžiť-slúžka* > *slúška, brada-briadka* > *briatka, nádcha* > *nátχa, nadšenie* > *natšeňie* (obidve posledné slová súvisia so subst. *dych*), *dbať* < **tь bati* ap. A ako by Bartek vysvetlil, prečo sa napr. v slovách *snem, smrť, smeť* a i. neporušil pôvodný kmeň, a naproti tomu v slovách, ako *zjast, zmes, zmisel, nážmu, vážmu, zme* (tu vzniká dokonca striedanie *š-ž, s-z*) a i. sa pôvodný kmeň „porušil"?

Ale Bartkov dôkaz je pomýlený predovšetkým metodicky (preto sú aj jeho závery nesprávne), pretože Bartek nerozlišuje tri fonologické rady spoluhlások (nehlasné, hlasné a neutrálne; porov. vyššie!), ale iba spoluhlásky nehlasné a hlasné a hovorí o takej asimilácii, ktorá vôbec nenastáva. Nehlasné spoluhlásky sa neasimilujú k nasledujúcim neutrálnym, ale naopak, neutrály sa asimilujú k predchádzajúcim (alebo k nasledujúcim) nehlasným, resp. hlasným spoluhláskam. Výborne sa to ukazuje pri českých neutrálach *χ* a *ř*.[22] O asimilácii vo fonetic-

[20] Porov. Bartkov *Príspevok k dejinám slovenčiny* v Sborníku Literárno-vedeckého odboru SSV III, 1—2, Trnava 1936, str. 107.

[21] Ibidem, str. 108.

[22] Fonéma ř je v češtine neutrálna, pokiaľ ide o koreláciu sonórnosti, vo všetkých polohách. Hlasné a nehlasné ř sú kombinatórne varianty jednej fonémy. V susedstve s nehlasnou spoluhláskou a na konci slova pred pauzou vyslovuje sa vždy ř nehlasné, v ostatných polohách ř hlasné. Výslovnosť neutrálneho ř sa teda asimiluje k výslovnosti susedných hlások. Podobná asimilácia nastáva aj vo výslovnosti ar-

kom smysle (a asimilácia je práve pojem čisto fonetický) možno hovoriť len tam, kde ide o fonetické varianty, t. j. o fonetické jednotky. A pri protiklade hlasných a nehlasných spoluhlások, pokiaľ sa tento protiklad zachováva, nejde o fonetické varianty, lež práve o fonologický protiklad, t. j. o jednotky fonologické. Nemožno preto tvrdiť, že v polohe pred neutrálami (kde sa práve zachováva korelácia sonórnosti) nastáva v slovenčine asimilácia nehlasných spoluhlások. Nie je to pravda ani o jednoduchých slovách (porov. slová *smelý-zmija, slovo-zle, svätý-zvon* ap.), ani o složeninách, pretože v složeninách na morfemickom švíku pred neutrálami prosto nejestvuje protiklad hlasnosti a nehlasnosti. Jestvujú tu len spoluhlásky hlasné (porov. vyššie!), ktoré sa nepotrebujú a nemôžu asimilovať.

Zo slovenského jazykového materiálu, ktorý sme skúmali vyššie, vidno, že neutrálne spoluhlásky nemožno v slovenčine pokladať za hlasné. Soskupovanie neutrálnych spoluhlások s nehlasnými a hlasnými sa deje v slovenčine podľa iných pravidiel než vzájomné soskupovanie hlasných a nehlasných. Skúmať, aký stav bol v praslovančine a aký stav sa vyvinul bezprostredne po zániku jerov, to nie je úlohou tejto štúdie. Je však dokázané, že „hlasivková" asimilácia nenastávala bezprostredne po zániku jerov. Pre češtinu to dokázali B. Havránek[23]

---

chifonémy χ, ktorá vzniká v češtine neutralizáciou protikladu χ—*h* po korelačných spoluhláskach na morfemickom švíku v složeninách a na konci slova pred pauzou. Realizácia tejto archifonémy na morfemickom švíku složenín sa prispôsobuje čo do hlasnosti predchádzajúcim spoluhláskam: *sχoďiti* = 1. schoditi. 2. shoditi, *sχodi* = 1. schody, 2. shody (gen. od *shoda*), ale napr. v slovách *zhubnouti, zhynouti* ap. sa vyslovuje vždy hlasné *h*. Výslovnosť *sχ* (nie *zh*) miesto etymologického *sh* na morfemickom švíku v složeninách nie je svedectvom o tom, že by české *h* bolo nehlasné, ako sa domnieva J. Liška (SR X, 1942, str. 27), ale svedčí, že české χ, resp. *h* je v istej polohe fonologicky neutrálne, pokiaľ ide a protiklad hlasnosti a nehlasnosti. V diskusii po mojej prednáške ma Liška upozornil, že sa na výslovnosť *h* díva ináč, než ako som ja rozumel jeho štylizácii na cit. mieste. Liška tam hovorí doslova: ‚takzvané *h „nehlasné"*, lepšie povedané *h oslabené*'. A ďalej: „nehlasné" *h* v Čechách, „hlasné" *h* na Morave. — Liška teda po prof. Chlumskom pokladá české *h* (na rozdiel od *h* moravského a slovenského) za „oslabené" (t. j. ani hlasné ani nehlasné). Ale ani o takomto „oslabenom" *h* nemožno v češtine hovoriť všeobecne. České *h* je zpravidla *hlasné*. Iba v polohe, v ktorej sa ruší protiklad χ—*h*, ako o tom vyššie bola reč, *môže* sa vyskytnúť „oslabené", t. j. hlasnosťou neutrálne *h*. Fonologicky však to už nie je ani χ, ani *h*, *lež* archifonéma, ktorá vzniká zrušením protikladu χ—*h*.

[23] *Neasimilované párové souhlásky znělé a neznělé v staré češtině*, Slovanský sborník věnovaný prof. Frant. Pastrnkovi..., Praha 1923, str. 102n.

a Fr. Trávníček.[24] A platí to s veľkou pravdepodobnosťou aj o slovenčine.[25] Úplne isté je aspoň to, o čo nám tu predovšetkým ide, že zrušenie fonologických protikladov hlasnosti a nehlasnosti pred neutrálami na morfemickom švíku nenastalo v slovenčine bezprostredne po zániku jerov, ani so zánikom jerov priamo nesúvisí. Bezpečne nás o tom poučuje slovenský jazykový materiál (porov. vyššie!).

Zmienil som sa o tom, že slová *svah* a *smer* cítime dnes ako jednoduché. To sa dá konečne veľmi ľahko dokázať (keby niekto pochyboval o správnosti svojho jazykového citu). Pri slovách s predponou, napr. pri slovesách *složiť, smiesť, sniesť, sviesť,* môžeme predponu *s-* nahradiť bez podstatnej zmeny významu (nepatrné významové zmeny pôsobia len rozličné predpony) inými predponami: *vy-, od-, na-, pre-, roz-* atď. Podobne pri podstatných menách takéhoto druhu pôsobia významové rozdiely len rôzne predpony: *s-mes — prí-mes*, s-let — vý-let — od-let — pre-let, s-väzok — zá-väzok — ú-väzok*[26] atď. Základný význam pri všetkých týchto složeninách ostáva vždy nezmenený.

Naproti tomu pri slovách *svah* a *smer* (práve tak pri *sloh, smeť, smotana, smrť, snem, sval, svedok, svedomie* a i.) nemôžeme začiatočné *s-* alebo vôbec, alebo aspoň bez zmeny základného významu nahradiť nijakou predponou. Nejestvujú v slovenčine výrazy, ktoré by nás viedly k predpokladu, že sa základná seméma (významová jednotka) „sklon" môže vyjadriť zvukovou skupinou **vah*. Synonymum pre „sklon" je v našom povedomí celé slovo *svah* (nie **vah*).

Významové jednotky „merať", „meranie", „miera" (nem. *Mass*) síce v našom jazykovom povedomí jestvujú a vyjadrujeme ich morfémou *mer-*, ale ani jedna z týchto významových jednotiek nie je blízka významu „smer" (nem. *Richtung*) alebo s ním príbuzná. Slová ako *rozmer, priemer, výmer, odmer, námer* (dve posledné sú z delostreleckej terminologie) nesúvisia významove so slovom *smer*. Sú to všetko substantíva postverbálne, odvodené od slovesa *merať* alebo od jeho složenín, ako to zreteľne ukazuje ich význam. Ale v slove *smer* necítime predsa

[24] *Příspěvky k dějinám českého jazyka,* Brno 1927, str. 7 n.

[25] Ľ. Novák, SMS VIII, 1930, str. 15—16 (v štúdii *Zmena g > h v slovenčine,* ib. str. 7 n.).

[26] Vplyvom zdrobneliny *sväzok* cíti sa ako složené aj abstraktum *sväz.*

* To nie sú vhodné príklady, keďže nejde tu o slovenské slová od pôvodu. — *Red.*

význam „merať", „miera" ap. Slovo *smer* je pre nás nerozložiteľný zvukový znak práve len pre význam „smer".

A tak nemožno tvrdiť, že sa na Slovensku začalo vyslovovať *smer* a *svaz* vplyvom pravopisu, t. j. nepriamo vplyvom češtiny, ako to tvrdí H. Bartek.[27] Ide tu o výslovnosť, ktorá odpovedá dnešnému slovenskému jazykovému systému. Naproti tomu výslovnosť *zvaz, zmer* je dnes v spisovnej reči umelá. Rozšírila sa v poslednom čase pre nedostatočné preskúmanie jazykového systému dnešnej slovenčiny, ktoré viedlo k nesprávnym teoretickým záverom.

Spoľahlivým svedectvom o výslovnosti slov *svah* a *smer* v 2. polovici XVIII. stor. by nám mohol byť Bernolákov *Slovár,* pretože Bernolák písal pravopisom fonetickým. Ale Bernolák vôbec nepozná slová *svah* a *smer* (ani *zvah* a *zmer*).[28] Tieto slová zrejme nejestvovaly v Bernolákovom nárečí ani v Bernolákových prameňoch.[28a]

H. Bartek sa odvoláva na štúrovcov, ktorí „písali zprvoti *zleťím, zljevam, zložím, zmažem, zmer, zňesiem, zrazím, zvada, zverím, zvolám* a pod." *(Príspevok,* str. 106). Ale štúrovský pravopis bol v písaní predpony *s-/z-* veľmi nedôsledný. Túto nedôslednosť zavinil sám Ľ. Štúr, ktorý síce v *Nauke* žiadal písať predponu *s-/z- podľa výslovnosti*[29], ale v poznámke,

---

[27] SR VII. 1939. str. 138 a k tomu na str. 132 a 137.

[28] Slová *zmernica, zmerovať* ap. (Slovár V, 4361—62) uvádza Bernolák iba v súvislosti so slovesom *zmeriť* (= smeriť, versöhnen). Prekvapuje nás preto, že sa Bartek pri výslovnosti slova *smer* odvoláva na pravopis „bernolákovcov" (SR VII, str. 138).

[28a] V diskusii vyslovil Dr. E. Pauliny domnienku, že slová *svah* a *smer* nie sú v slovenčine vôbec domáce, ale že sú v novšom čase prevzaté z češtiny. Túto domnienku nikde výslovne ani neodmietam, ani sa jej nezastávam. Pôvod spomenutých dvoch slov je pre ich *výslovnosť v dnešnej slovenčine* úplne bezvýznamný. Dôležité je iba to, či dnes tieto slová cítime ako jednoduché, alebo ako složeniny. Preto nemôžem súhlasiť so stanoviskom Dr. Paulinyho, vysloveným v diskusii a opakovaným v rozhlasovej prednáške 3. marca 1943, že sa výslovnosť novej lexikálnej pôžičky *smer* prispôsobila výslovnosti starých složenín, takže vraj výslovnosť *zmer* možno v slovenčine pokladať za náležitú. Prečo by sa bola výslovnosť *jednoduchého* slova smer, nech už bolo akéhokoľvek pôvodu, prispôsobovala výslovnosti *složených* slov? A ak sa Pauliny domnieva, že sa nejednotnosť vo výslovnosti slova *smer* odstráni „zavedením" jednotnej výslovnosti *zmer,* možno na to odpovedať, že by sa podobný zázrak dosiahol aj opačným nariadením. Lenže pochybné prípady spisovného jazyka sa neriešia nariadením, ale iba vedeckou diskusiou. (B. Trnka, *O kolísaní českého pravopisu,* Slovo a slovesnosť VII, 1942, str. 176.)

[29] „Ak sa predložky so slovami do vedna zrastajú a v pospolitom povedomí už celkom len ako jedno slovo platia, píšu sa tieto slová tak, ako sa vyslovujú. To platí o predložkách na hlásky svoje nepatrných

pripojenej na konci *Nauky (Prídavok k pravopisu a menovite k pravopisu predložiek „s", „z", keď sú spojené so slovami)*, píše doslova: „nik nezviní, kto i v tejto prípadnosti podľa pôvodného skladu písať bude, tým viac, že sa na tento spôsob dvojsmyselnosti aspon(!) v písme vyhne, nezviní teda, keď bude písať miesto tam hore vyloženého spôsobu (t. j. foneticky): *svazok, složiť, snášať, zkaďjal, zpoza* atď." (t. j. etymologicky).

A tak štúrovský slovnikár Štefan Jančovič[30] píše síce pod heslom „irány" = *zmer, mjeriť, zmeruvať, zmeruvaňja;* „irányzat" = *zmer, námer* (I, str. 208), pod heslom „lejtő = *úbočja, zvah* (I, str. 274) a v II. diele okrem *zmer* (str. 410) a *zvah* (str. 415) dokonca aj *zval* = „csomó" (str. 415), hoci v I. diele pod heslom „izom" (str. 212) píše *sval* (so začiatočným s). Nedôsledný štúrovský pravopis nemôže byť vôbec obrazom skutočnej výslovnosti, pokiaľ ide o predponu *s-/z-*. Porov. u Jančoviča (II. diel) napr. heslá *složím, slejem, smočím* a i. proti *zpjevam, zpev, zpijem, zkaza* a i.

Pozdejší štúrovský slovnikár Jozef Loos[31] písal už pravopisom etymologickým *(sveriť, smluva* ap.), takže jeho slovník, v ktorom pod heslom „Abhang" čítame výrazy *svislosť, sklonitosť, s v a h* (II, str. 5), pod heslom „Muskel, muskelig" (ib. str. 375) — *sval, svalnatý* a „Richtung" = *namerenie, s m e r, napravenie* (ib. str. 432), opäť nás nepoučuje o skutočnej výslovnosti.

Z novších slovníkov uvádza výslovnosť *zmer, zvaz* a *zval* ešte slovník Mir. Kálala[32], ale, bohužiaľ, bez odkazu na pramene. Pri heslách *zvah* a *zval(ovitý)* (II, str. 890) sa síce Kálal odvoláva značkou K. na slovník Kottov[33], ale to sa týka len českého hesla, nie slovenskej výslovnosti. Kálalov slovník je diferenciálny, t. j. všíma si hlavne rozdielov medzi češtinou a slovenčinou, a to aj takých rozdielov, ktoré charakterizujú proti češtine iba niektoré slovenské nárečia, nie slovenčinu ako celok. Je teda možné, že Kálal počul výslovnosť *zmer, zvaz* a

„s" a „z", bo inšie predložky v spojení ľahko sa rozoznávajú; nech sa teda píšu slová tieto celkom podľa vyslovenia na pr. *zvazok, zrásť, spáliť, sťemňjeť,* t. j. pred hlasnými hlasno, pred temnými temno." (Ľ. Štúr, *Nauka reči slovenskej,* v Prešporku 1846, str. 110.)

[30] ***Noví maďarsko-slovenskí a slovensko-maďarskí slovňík I*** a *Noví slovensko-maďarskí a maďarsko-slovenskí slovňík II,* na Sarvaši 1848.

[31] ***Wörterbuch der deutschen, ungarischen und slowakischen Sprache II,*** Pest 1870.

[32] ***Slovenský slovník z literatúry aj nárečí,*** v Banskej Bystrici 1921.

[33] *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-frasseologický,* Praha 1878—93.

zval v niektorom stredoslovenskom nárečí. Ale nie je nemožné, že tu ide o mechanické prepísanie hesiel *zmer, zvah, zval* zo slovníka Jančovičovho, z ktorého Kálal čerpal.

Hoci štúrovský pravopis, ako sme uviedli, nie je obrazom skutočnej výslovnosti predpony *s-/z-*, je málo pravdepodobné, že by štúrovci boli písali *zmer, zvah, zval,* keby sa tak nebolo aspoň v niektorom slovenskom nárečí vyslovovalo. Výslovnosť *zmer* a *zvaz* [34] možno vyložiť trojakým spôsobom:

1. Veľkou väčšinou vznikla táto výslovnosť „učeným etymologizovaním", analogiou podľa složených slov, ako *zjasť, zľava* (= sjazd, sľava) ap. To platí najmä o rozšírení tejto výslovnosti v posledných rokoch.

2. *Druhým* prameňom výslovnosti *zmer, zvaz* mohol byť pozostatok zo staršieho štádia slovenčiny, v ktorom sa slová *smer* a *svah* ešte cítily ako složeniny a v ktorom fonologická stavba bola už shodná so stavbou dnešnej slovenčiny. To môže platiť len v malej miere o niektorých slovenských nárečiach, v ktorých by sa dnes vyskytovala výslovnosť *zmer, zvaz.** Z nárečí máme však v doterajšej odbornej literatúre doloženú len výslovnosť slova *zmer* v Liptove[35]. Možno, že slovo *svah* v Liptove vôbec nejestvuje. Podľa mojich vedomostí nejestvuje toto slovo napr. ani v nárečí horného Ponitria[36] a slovo *smer* sa v tomto nárečí vyslovuje so začiatočným *s*. Ale aj slovo *smer* sa tam používa veľmi zriedka, ako ostatne abstraktá vôbec sú v ľudových nárečiach zriedkavé. Je možné, že Stanislav počul v Liptove výslovnosť *zmer* iba od vzdelancov a že teda neuvádza doklad z nárečí, lež zo spisovnej reči, o ktorej platí to, čo sme uviedli vyššie sub 1.

Keby výslovnosť *zmer* a *zvaz* bola raz bývala v slovenčine rozšírená všeobecne, ako sa domnieva Bartek, ťažko by sme pochopili výslovnosť *smer, svaz,* ktorá je dnes veľmi rozšírená. Vplyv pravopisu, prípadne vplyv češtiny sa tu mohol uplatniť iba v takej miere, ako napr. pri slovách *sjazd, smluva, složiť* ap., v ktorých sa normálne vyslovuje počiatočné *z-*. Okrem toho by sme pri výslovnosti *zmer, zvaz* nepochopili vlastne ani pravo-

---

[34] O výslovnosti *zval* porov. vyššie v pozn. 19.

* Azda hodno podotknúť pre samu vec, že hneď po prevrate, keď som si ešte neuvedomoval pravopis tohto slova, vyslovil som v škole pri odpovedi *zval,* za čo ma pán prof. Ján Vitovský zahriakol a opravil na *sval.* Profesor bol českej národnosti. — *Redaktor Anton Jánošík.*

[35] Výslovnosť *zmer* z Liptova uvádza J. Stanislav v knihe *Liptovské nárečia,* Turč. Sv. Martin 1932, str. 257.

[36] Vo význame „Abhang" používajú sa u nás výrazy *stráň* a najčastejšie *úbočie.*

pisnú tradíciu, podľa ktorej sa píše *smer, svah,* lebo v dnešnom našom jazykovom povedomí cítia sa tieto výrazy ako jednoduché slová (porov. vyššie!). A v jednoduchých slovách sa píšu skupiny *sv, sm,* resp. *zv, zm* podľa výslovnosti, iba v složeninách na morfémickom švíku píšeme podľa etymologie, napr. *svolať, smysel* proti *zvolať, zmoknúť* atď.

3. Pri slove *svah* sa dá konečne myslieť aj na tretiu možnosť, ako vznikla výslovnosť so začiatočným *z-*. Hovoriaci začali slovo *svah* spojovať priamo so složeným slovesom *svažovať sa, svážiť sa,* v ktorom sa vyslovuje vždy začiatočné *z-*. Podobne vysvetľujem výslovnosť *zval* miesto *sval.* (Porov. vyššie!)

Žiadať vyslovovať v dnešnej ortoepickej výslovnosti *zmer* a *zvaz* — to by znamenalo žiadať, aby sa väčšina hovoriacich po slovensky prispôsobila menšine, a okrem toho by sa touto výslovnosťou násilne porušovalo naše jazykové povedomie, v ktorom cítime výrazy *smer* a *svah* ako jednoduché slová, nie ako složeniny. O slove *smer* (podobne ani o slove *sval*) niet pochybnosti, že ide o slovo jednoduché. J. Hvozdzik, ktorý vo svojom slovníku označuje švík složenín svislou čiarou, píše prosto *smer, smerovať* atď. a podobne *sval,* kým slovo *svah* pokladá za složené a píše ho *s/vah*[37]. Ja však cítim aj slovo *svah* ako jednoduché. V každom prípade bude dobre preskúmať v nárečiach výslovnosť slova *svah,* prípadne jeho výskyt vôbec.

Neriešili sme tu otázku písania slabičnej predpony *zo-* (doteraz sa píše okrem *zo-* aj *so-,* hoci vo výslovnosti jestvuje len *zo-*) ani otázku písania a výslovnosti predložiek *s, z, so, zo,* akokoľvek tieto dve otázky úzko súvisia s problémami, ktorými sme sa zaoberali v tejto štúdii. Riešenie všetkých otázok, týkajúcich sa písania slabičnej predpony *zo-* a predložiek *s (so), z (zo),* vyžiada si osobitnú štúdiu. V nej ešte znovu vyslovíme svoje definitívne stanovisko o písaní predpony *s-/z-*.

—tri—:

BÁSNICKÝ PSEUDONYM *SLÁDKOVIČ.*

Ondrej Braxatoris je doteraz jediným slovenským básnikom, ktorý má za pseudonym meno s koncovkou *-ovič.* Intuitívne vycítil, že meno takého tvorenia je statočne slovenské a že mu nemusí vyhýbať ani delikátnejší slovenský básnik.

[37] Podobne píše Hvozdzik napr. slová *s/meták, s/metať, s/miesť, sú/vis* atď. *(Zovrubný slovník slovensko-maďarský a maďarsko-slovenský I,* Praha—Prešov 1937.)

Braxatoris vynikal takou prirodzenou a vrodenou jazykovou chápavosťou, že jeho Marína zasluhuje si obdiv i s jazykovej stránky.

Braxatorisov pseudonym Sládkovič je chybný pre dlhú samohlásku v prvej slabike. No to nijako nezatemňuje jazykovú dokonalosť nášho básnika, lebo veď nad týmto pseudonymom sa nepozastavili povolaní slovenskí jazykovedci a ešte i dnes pokladajú ho za správny v jazykovom ohľade, hoci spomenutá dlhá samohláska v prvej slabike je v rozpore s jazykovým pravidlom, že slovenské priezviská, rozšírené o koncovku *-ovič*, neznesú dlhú samohlásku.

Ja som si lepšie povšimol tento pseudonym vtedy, keď som podľa jeho vzoru hľadal iné slovenské priezviská s dlhou samohláskou *á* v koreni, no nenašiel som ani jedného.

Po tomto negatívnom zistení stalo sa mi jasným, že tu pôjde o výnimku, alebo o narušenie jazykového pravidla.

Čo sa týka výnimky, treba poznamenať, že privilégium výnimky nemožno len tak ľahko pririeknuť takému priezvisku, ktoré bolo jednotlivcom umele utvorené, za ktorým nestojí nijaký jazykový systém a tým menej taká jazyková konkrétnosť, ktorá by ospravedlňovala odchýlku.

Na pseudonym Sládkovič treba hľadieť ako na chybne utvorené básnické meno.

Za tento náhľad hovoria tieto skutočnosti:

V Radvani, kde Braxatoris dlho pôsobil, jeho pseudonym vyslovuje sa krátko: *Sladkovič*. Literárnym tvarom nepomýlené obecenstvo nepodľahlo vplyvu spisovnej formy, a to pre jednoduchú príčinu, že táto forma nevyhovuje správnemu slovenskému sluchu. Keby toto meno žilo, alebo čo len bolo žilo po slovenských dedinách, tak by sme teraz nemuseli uvažovať o jeho správnosti čo do kvantity, lebo v tomto prípade jestvoval by v ľudovej a spisovnej reči len jeden tvar, s krátkou kvantitou — Sladkovič. Tento predpoklad potvrdí množstvo dokladov zo sbierky slovenských priezvisk na koncovku *-ovič:*

Priezviská, utvorené z krstných mien, v ktorých je prvá slabika dlhá:

Flóro — *Florovič,*
Václav — *Vaclavovič* atď.

Priezviská, utvorené z krstných mien alebo priezvisk, v ktorých je druhá slabika dlhá:

Baláž — *Balažovič,*
Izák — *Izakovič,*
Janík (hypok.) — *Janikovič,*
Juríik (hypok.) — *Jurikovič,*

Lukáš — *Lukašovič,*
Matúš — *Matušovič,*
Petráš — *Petrašovič,*
Petrík (hypok.) — *Petrikovič,*
Tomáš — *Tomašovič* atď.

Toto pravidlo nemení sa ani vtedy, keď ide o priezviská, ktoré boly utvorené síce od podstatných mien, ale nie od mien krstných alebo priezvisk:

brázda — *Brazdovič,*
kováč — *Kovačovič,*
kozák — *Kozakovič,*
kráľ — *Kraľovič,*
kuchár — *Kucharovič,*
pekár — *Pekarovič* atď.

Máme i také priezviská na koncovku *-ovič,* ktoré sa neutvárały ani z krstných a ani z podstatných mien vôbec, ale z prídavných mien:

dobrý — *Dobrovič,*
dlhý — *Dlhovič,*
horký — *Horkovič,*
kyselý — *Kyselovič,*
starý — *Starovič* atď.

K týmto prídavným menám možno pripočítať aj prídavné meno *sladký,* od ktorého by šlo odvodiť priezvisko ‚Sladkovič' s krátkym *a.* No pravdepodobnejšie je tvorenie od podstatného mena *sládok-sládek.*

Prípadná námietka, že v tomto pseudonyme dlhá samohláska je na mieste, neobstojí, lebo aj od mena *sládok* s koncovkou *-ovič* bola by forma so skrátenou kvantitou a tak slovenské básnické priezvisko naisto by malo byť *‚Sladkovič',* a nie Sládkovič. — Opakujem: *Flóro-Florovič, Václav-Vaclavovič; kráľ-Kraľovič.*

Braxatoris pri tvorení svojho básnického priezviska mal na mysli meno *sládok* s jeho dlhým *á,* ktoré chybne prenieslo v písme aj do odvodeného svojho nového priezviska *Sládkovič.* Latinská forma priezviska Braxatoris dáva tušiť, že básnik utvoril svoje nové básnické priezvisko len od činiteľského podstatného mena, t. j. od mena zamestnania *sládok-sládek,* ktoré je známe v českých priezviskách *Sládek* popri *Nesládek.* Latinská forma *braxator* a jej príbuzná francúzska *brasseur* zjavne ukazujú na činiteľské podstatné mená od pôvodu (porov. prípony *-tor, -eur)* oproti forme s príponou *-ok (-ek),* ktorou zpravidla tvoríme zdrobneliny. V tomto význame forma *sládek-sládok* je tvorená na ten istý spôsob, ako je v mly-

nárskej terminologii *stárok-stárek*[1] ‚najstarší tovariš' od adjektíva *starý*, a *mládek-mládok* ‚najmladší'. Také isté tvorenie pr eženský rod s príponou *-ka* (ktorej zodpovedá mužská *-ok*) máme v podstatnom mene *mládka* ‚mladá sliepka'. Tvary *stárek-stárok*, *mládek-mládok* zaiste dostaly sa k nám s remeselníckou terminologiou a podobne aj *sládek-sládok*.

Slovo *sládok* môže byť aj zdrobnelinou k podstatnému menu *slad*, kde jediná samohláska je krátka. Táto samohláska zostáva nezmenená, krátka i v ostatných obmenených tvaroch: *sladiť*, *sladidlo*, *sladivo*, *sladkastý*, *sladovňa*, *sladovníctvo* ... *sladký*: *Sladkovič*. Dlhá slabika v prípadnej zdrobneline „sládok" k *slad* má svoju jazykovú oprávnenosť, lenže meno *Sladkovič* nemá nič spoločného s touto zdrobnelinou, ale len s nomen agentis *sládok*. No dobre by sa dalo odvodiť aj od prídavného mena *sladký*, ale v našom prípade, kde zjavne ide o poslovenčenie latinského Braxatoris, nemožno vychodiť z tejto etymologie, ale od *sládok* — nomen agentis. V každom prípade príde len krátka kvantita, či už by šlo o odvodeninu od *sladký*, kde krátka kvantita prechodí aj do odvodeniny, a či o odvodeninu od *sládok*, pri ktorej sa dlhá samohláska v prvej slabike má skrátiť podľa ostatných odvodenín tohto typu. Ináč slovenský ľud podľa podstatného mena *sládok* ani nemohol nič utvoriť, lebo Slováci nemali *sládkov*, ale *pivovarčich* a *pivarčich*.

Vinou povrchného a klamlivého zdania mohol by sa nájsť oponent, ktorý by tvrdil, že v priezvisku Sladkovič má byť vskutku dlhá samohláska, lebo že v rodine Balažovičovcov nájdu sa i takí nositelia tohto priezviska, ktorí sa píšu Balázsovics, teda s dlhým *á*. Na takúto námietku postačila by lakonická poznámka, že priezvisko Balázsovics nemá nič spoločného s kvantitatívnym systémom slovenského jazyka, ale len s — maďarizmom.

Od priezviska kráľ máme priezvisko, rozšírené o koncovku *-ovič*: *Kraľovič*, prípadne *Kralovič*. *Kraľovič* je tvar spisovný a *Kralovič* tvar nárečový podľa krajovej tvrdej výslovnosti. Popri týchto dvoch tvaroch máme ešte aj tretí tvar — *Kráľovič*. Toto je tvar papierový a preliterárčený. Vznikol navlas tak, ako aj priezvisko Sládkovič.

Ani syn kráľov nie je „kráľovičom", ale kraľovičom. Podobné krátenie samohlások je azda častejším zjavom, než ako

[1] Doklad u Vajanského: Andrej Vítovský ako sirota-chlapček prišiel do pláňavského mlyna, slúžil starému Dolinskému verne, stal sa *stárkom*, hoci mu nebolo ešte ani tridsať rokov (I, 96, vyd. Bežo). Známe je aj priezvisko *Stárek*, napríklad v Žiline.

sa to vo všeobecnosti myslí, lebo dlhá samohláska osobného mena Baláž kráti sa nielen po koncovke *-ovič*, ale i po koncovke *-oviech: Baláž-Balažoviech;* tak aj v priezvisku *Minaroviech.*

Aj v zemepisných názvoch, zakončených na koncovku *-ovce,* stretáme sa s takým istým krátením samohlások: *Petrík-Petrikovce, Janík-Janikovce, *Andráš-Andrašovce* atď.

Žiadalo by sa, aby sa týmto jazykovým zjavom venovala zvýšená pozornosť. Pravda, táto práca konať by sa dala sústavne len v špeciálnom odbornom časopise. Výskum a história slovenských mien, priezvisk a názvov vôbec boly by vedúcou snahou takéhoto odborného časopisu.

Dodatok redakcie. — Aj J. M. Hurban vo svojom orgáne Slovenskje Pohladi dôsledne píše *Sladkovič* s krátkym *-a-:* „Marina. Spevi Andreja *Sladkoviča*"... O. Sladkovíč(!) (Braxatoris) .... Mišlienki *Sladkovičove*... u *Sladkoviča* (Ďjel I, svazok 2, 1847, str. 54), Ondrej *Sladkovič* (Ďjel I, svazok 3, str. 143). Hodno tu ešte spomenúť, že Braxatoris si urobil svoj básnický pseudonym ešte vtedy, keď začal skladať básne po česky a podpisoval sa Ondřej Braxatoris-*Sládkovič.* Takto v tvare Sládkovič je ešte zjavnejší vplyv češtiny. I nášho *Palkoviča* v českej reči počujeme vyslovovať s predíženým *-á-: Pálkovič.*

Václav Polák:

K PROBLÉMU VPLYVU SLOVENČINY NA ČEŠTINU.

(Pokračovanie.)

Zo slov, vyskytujúcich sa v dielach Kollára (Slávy dcera sa horlive čítala), prenikly do slovnej zásoby českej slová *stužka, ústřety, pleso, pospasy, dřík, znoj, strádati, střetnouti, třímati.* O slovách *stužka, dřík, znoj* budem hovoriť v inej súvislosti, lebo to sú slová, ktoré uviedli už pred Kollárom do českého lexika českí autori.

Z ostatných najzaujímavejšiu minulosť má slovo *pospasy,* ktoré je základom českého *dáti něco na pospas, v pospas, býti čemu, komu na pospas* a pod. Najstarší doklad tohto slova našiel K. Titz[20] v Kázáních na svátky přes celý rok Fabiána (K. Titz azda mýlkou Floriana) Veselého z r. 1724 v podobe *postpast,* ešte s pôvodným talianskym významom ‚zákusky, desert', na str. 286: *postpast a konfekty odnesl.* Titz mylne pokladá toto slovo za české od pôvodu, keďže sa vyskytuje zpočiatku predovšetkým u autorov Slovákov. F. Veselý sa narodil 1684 v Hradišti na Morave, teda v oblasti, ktorá je zasiahnutá so všetkých

* Formu *Andráš* zemani používali na svojich slovenských poddaných; tak isto aj *Jánoš* (porov. priezvisko *Janoška, Jánošík*). — *Red.*

[20] Časopis pro mod. filologii XXVI, str. 202—204.

strán slovenským vplyvom. Palkovič, ktorý zaznamenal po prvý raz toto slovo v slovníku (Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch), pozná *pospas, u. m. sl. (postpastum, croat. poszpaszt) siehe Konfekt.* Rovnako Jungmann vo svojom slovníku pokladá slovo za slovenské: *pospas, -u. m., slc. (z lat. post pastum) konfekt, lahůdky, Nachessen* s citátom z Kollára. Podobne Matzenauer (Cizí slova, str. 281) pokladá ho za nečeské (slk.) a vykladá z lat. *postpastum.* Dosiaľ žije na Slovensku, ako svedčia výpisky prof. J. Zubatého v Kancelárii Slovníka jazyka českého, napríklad u Hviezdoslava (I^3, 324). Podľa mňa toto slovo uviedol, ako vyplýva z tejto súvislosti, do českého jazyka Kollár v Slávy dcere, ktorá ho spopularizovala. Zprvoti českí spisovatelia užívajú ho v množnom čísle! (J. K. Tyl, P. Chocholoušek, Velišský, Kosina, Zákrejs), neskoršie však prevládne jednotné číslo.

Zásluhou Kollárovou preniklo do češtiny aj slovo *pleso* (Kollár, Básně 1821, znelka 65; Kázně I, 1831, str. 179; Výklad 1832, str. 102), ktoré však neuvádza vo svojom sozname J. Jakubec. Slovenský ráz je už daný samou podstatou veci. Ide o vec, vyskytujúcu sa len na Slovensku. Okrem toho vyskytuje sa aj u starých slovenských autorov, ako je Ribay (Kat. zdr. 1795, str. 12), Palkovič (Týdenník 1812, str. 115), Šafárik (Slov. starož. 1837, str. 409). Z Kollára ho poznal azda Jungmann v Kroku (I, 1, 1821, str. 5), Čelakovský (Litev. nár. písně 1827, str. 21; Scott, Panna jez. 1828, str. 56) a iní autori: V. Štulc (v preklade Mickiewiczovho Wallenroda, 1837, str. 45, 89), Vlčkovský (v preklade Thomsonových Počasov 1842, str. 157, 160), Vocel (Labyrint sl., 1846, str. 4) atď. V dnešnej češtine je súčasne odborným termínom zemepisným „horské jezero (zvl. v Tatrách), mořské oko"[21].

Zo slovies zmienim sa tu o *strádati, třímati, střetnouti.*

Sloveso *strádati* vo význame „nemocným býti, trpěti, kränkeln, leiden. Schmerzen leiden"[22], ktoré uvádza Jakubec ako slovo, ktoré preniklo zo slovenčiny (z Kollára) do češtiny, nie je slovakizmom v štruktúre českého lexika, i keď bolo hádam bežné na Slovensku (dnes ho nepozná Slov. fraz. slovník P. Tvrdého); porov. okrem dokladu z Tablica, ktorý cituje Jungmann, aj citát z Tablica, Poezie 4, 1812, str. 10: *zde již strádati počal;* Kollár, Básně 1821, zn. 54: *tuť hned starou srdce tužbou strádá;* Šafárik, Čas. čes. mus. 1830, str. 231. Pre *strá-*

[21] Příruční slovník jazyka českého IV, str. 318.

[22] Jungmann, Slov. IV, 323. Ináč je bežné už v starej češtine, porov. Životy otcův, vyd. E. Smetánka, str. 96b, 130a; Sbor. hr. Bav. (vyd. Loriš) E 2510.

dávati citujem doklad z Tablica, Poezie, 3, 1809, str. 172. Vyskytuje sa aj u V. Hanku (Igor 1821, str. 33) a v tvare *strádati* u A. Marka (Jungmann, Slovesnost 1820, str. 48: *Vstaňte zhůru* [předkové] *zjevte se, patřte na své vnuky, požehnání nevzali od otcovské ruky, svého hesla dejte jim, by se opět znali, aby o své závině dále nestrádali* s poznámkou *strádati* = *trpěti*). Je známe, že Hanka čerpal veľmi často z ruštiny a preto je ruský pôvod tohto slova pravdepodobný, keďže v ruštine *strádatь*, *stradaju* i *straždu* bežné vo význame ‚terpětь boľ'[23], kým v slovenčine také časté nie, veď ho nepozná moderný slovník. V češtine zdomácnelo v tomto významovom odtienku až v druhej polovici XIX. stor., lebo ešte r. 1842 vo Vlčkovského preklade Homérovej Iliady (str. 437) je vysvetlenie: *strádati, trpěti, pohřešovati.*

So zreteľom na prvé doklady z Kollára (Výklad 1832, str. 447; Slávy dcera zn. 160, 396, 435) je dobre možný slovenský pôvod slova *třímati* (Spisy Ľud. Štúra I, 1929; str. 91: zámok *sa tríma),* i keď sa vyskytuje aj v poľštine[24] už od XIV. stor. Prenikalo súčasne naozaj aj z poľštiny, keďže ho čítame napr. aj u Jablonského (Básně 1841, str. 86), ale popritom podiel slovenčiny bude omnoho väčší, keďže sa zjavuje aj v Hronke (3, 1836, str. 67; 2, 1837, str. 179) u Kuzmányho, vo Vesne (2 1838, str. 28), u K. Štúra (Ozvěna Tatry 1844, str. 25, 28). Odtiaľ ho poznali českí spisovatelia: V. Nejedlý (Básně 1833, str. 54), Vlček (v prekl. Hesioda 1835, str. 10), Čelakovský (Ohlasy 1839 vo vyd. Jakubcovom vo Sp. 1, 1913, str. 305), Purkyně (v prekl. Schiller. Bás. lyr. I, 1841, str. 67, 87) atď. Pritom nadobudlo v češtine istého básnického rázu, ktorý sa často približuje jazykovému klišé, ako na to upozornil kedysi K. Poláček v Slovníku novinářské češtiny. Vyplýva to aj z týchto dokladov:

Zde lyru zvučnou ruka třímá třesná — Pfleger, Dumky 1857, str. 6.

Vlastí mu [mládci] *česká zem, ta nešťastná, nad níž bůh ruku železnou třímá* — Stašek, Bás. 1876, str. 27.

[23] Dal', Tolkovyj slovar' IV, str. 563.

[24] Porov. Henri Grappin, Polonais *trzymać,* thèque *třímati,* Slavia XIII, 1934—35, str. 257. „... le mot est d'origine polonaise. Le fait ne semble pas douteux si l'on considère que, dans son aire d'extension, le polonais occupe une position centrale et que, d'autre part, la famille du mot (composés, dérivés nominaux) apparait en polonais plus nombreux que dans les domaines voisins." Brückner, Słow. etym., str. 583: słowo nasze wyłącznie, co na Ruś przeszło, nam dawne *dzierżieć* niemal zupełnie zastąpiło; *utrzymywać,* utrzymanka; inne złożenia: *o-, po-, wy-, zatrzymać* itd."

Na bílém koni seděl [jinoch], *oděný jak vesna v roucho skvělozelené, a v ruce třímal větev kvetoucí* — Zeyer, Vyšehrad 1880 vo Sp. 1906, 26, str. 74.

V své ruce planoucí meč třímá [duch], *jímž osvěta osu jednou přetne v ráz* — Vrchlický, Verdaguer: Atlantis 1891, str. 57.

Pár proroků zas k západu pne ruce a skalopevnou třímá naději — Machar, Trist. Vind. 1893, str. 31.

So slovesom *střetnouti* úzko súvisí aj spojenie *v ústřety, v ústrety,* ktoré je zaujímavé tým, že tu čeština zachovala znaky odchodnej fonologickej štruktúry slovenskej aj v prostredí českom. Len zprvoti sa písalo *ř* miesto *r,* napr.: Lehocký, Vých. dítek 1786, str. 153 *(v ústřety);* Prvotiny 1815, str. 223 *(v ustřed);* Kollár, Básně 1821, str. 81 *(w austřety),* l. c. str. 75 píše však *w austrety;* Krok, I, 4, 1823, str. 140; Čelakovský, Scott: Panna jez. str. 130 *(w austřety);* Vetešník, Velde: Johannita str. 67 *(v austřety);* Jungmann, Sebr. sp. 1841, str. 379 *(W ústřety);* Purkyně-Schiller, Bás. lyr. I, 1841, str. 119 *(w austřety);* K. Štúr, Ozvěna Tatry 1844, str. 113; J. Kollár, Kázně II, 1844, str. 598; K. Macháček, Záviš 1846, str. 223 a pod. I pri tom všetkom, že Jungmann odporúčal (Čas. čes. mus. XVII, 1843, str. 399: *Podobně v ústrety slc. lépe v ústřety; porovnej vstříc, vřet)* písanie s *ř,* ustálilo sa písanie s *r: v ústrety, jíti v ústrety* (Pravidla českého pravopisu 1941, str. 157). Aj tak sap ísalo odprvoti porov. Bartolomeides, Geografia 1798, str. 5 *(w ustrety);* J. Kollár, Básně 1821, str. 75 *(w austrety);* Vlasák-Velde, Sb. pov. 3, 1828, str. 33 *(w austrety);* J. K. Tyl, Jindy a nyní I, 1833, str. 42 a *(w austrety);* J. K. Tyl, Květy 1835, str. 104 *(w austrety)* atď. Slovenský ráz tohto spojenia je daný výskytom u autorov, ako bol Lehocký[25], Bartolomeides[26], Kollár, ale aj svedectvom Jungmannovým (Slov. I, str. 46: *austřeta;* Čas. čes. mus. XVII, 1843, str. 399).

Proti tomu sloveso *střetnouti* zo slovenského *stretnúť* prispôsobilo sa českej fonologickej štruktúre tým, že sa tu zjavuje *ř* proti pôvod. *r.* Len osamotene nachodíme *r,* napr.: *Tento posel stretnul Korejšovce v plném pochodu* (Rieger-Irwing, Život. Mohamed. 1854, str. 149); *Víťazko s něho* [koně] *seskočiv, hned po jabloni, zlatá jablka nesoucí se ohlížel. Tu ho stretne krásná děvojna a ptá se ho, co tam hledá* (Němcová, Slov. poh. 1, 1857 vo vyd. Gebauerovej, Sp. 7, 1908, str. 24) a

[25] Jungmann, Hist., 2. vyd., str. 591: *„Slovák kazatel hornomičinský."*

[26] Jungmann l. c., str. 532: „Narozen v Klenovci v Uhřích r. 1754."

pod. Slovenský ráz tohto slovesa je daný dokladmi z Ribaya (Prav. mores. 1795, str. 12: *Stretneteli, aneb vidíteli někoho vzácného, také kdyby z okna hleděl, sdolu sňatým kloboukem zdvořile ho uctite),* Tablica (Poezie 3, 1809, str. 125: *Chtíc ti pomoct nechala sem hradu otcovského, pak sem v Čiviotských hor střetla šotce zlého),* Kollára (Slávy dcera 1832, zn. 305: *Přítomna jsou vždy mi všecka milá místa kraje toho drahého... kde mne střetla* [Mína]), ale aj svedectvom Jungmannovým (Slov. IV, str. 345), ktorý tiež upozornil, že ide o slovo, ktoré kedysi bolo všeobecne známe aj v češtine. Vyplýva to aj z dokladov, ktoré mám k dispozícii, napr.: Ev. sv. Matouše (vyd. Holub) 233: *abychom strzietlý jezukrista;* Alx. (vyd. Trautmann) N. 406[27]; Milion (vyd. Prášek) 83 a, 104 a; Archiv čes. 1, str. 14 z r. 1420; J. Rokycana, Postilla (vyd. Šimek) II. 708; Sbor. hr. Bav. (vyd. Loriš) E 612, 2116, 2127, 2123. Ide teda o slovo, ktoré ustúpilo z českej rečovej oblasti a udržalo sa len v slovenských dialektoch, odkiaľ preniklo na počiatku XIX. storočia zpiatky do češtiny, kde sa stalo aj základom pre odvodeniny: *střet, střetati* (porov. slovenské *stretať*, po prvý raz sa zjavuje u J. Kollára, Kázně 1, 1831, str. 248), *střetávati* (po prvý raz u J. Kollára, Kázně 2, 1844, str. 395), *střetiti* (po prvý raz rovnako u J. Kollára, Básně 1821, str. 88), *střetnouti, střetný* (slovo novo utvorené, po prvý raz u Heyduka, v básni Milota, Lumír 1874, str. 61 a; porov. Stanislav Yester [pseud. ministra E. Moravca], Přítomnost 1937, str. 454 a: *Moderní válka je střetným bojem ve velikém měřítku).*

(Pokračovanie.)

Jozef Vavro:

ZO SYNTAXE ZÁMENA *ČO.*

(Dokončenie.)

VI. Napokon ešte ostávajú osobitné väzby a výrazy so zámenom *čo,* ktoré by sa len zriedka mohly, hádam, zaradiť medzi syntaktické funkcie tohto zámena, uvedené v odsekoch I.—V.

1. Výrazy *čo na tom, čo niekoho do niekoho (niečoho), čo len to, čo len, čože, čo tam, čo po ňom (po nich)* ap. vyjadrujú nevšímavosť, zľahčovanie: *„Čo na tom?“* zvolala Katica. (Kuk. IV[4], 39), A *čo ju do* riadenia sveta? (Kuk. V[4], 171), — Kdeže sa sberáš? — pýtala sa ho Krista. Pozrel na ňu

[27] Porov. k tomu Gebauer, Hist. mluv. III, 2, str. 426.

zlým-nedobrým a odsekol: — *Čo ťa do toho?* (Urb., Z tich. frontu 52) A Jožo H., to ti je taký, ten mi povedal: ‚Ozaj, *čo len to!* Ja sa veru mojej mamky nebojím, nech kričia, koľko chcú!' (Šolt. IV[4], 26), Raz strhne sa krik po celom meste, že najväčší pán ochorel na smrť a že kto by mu spomohol, tomu dobre zaplatia. „*Čo len to,* tomu ja spomôžem", hovoril žiak hostinskému (Dobš. I[3], 81), Mal držať valedikciu, ale tá ešte nie je hotová. Improvizovať nemožno. *Čože* kázeň! Ale posbierať samopašné rýmy a poskladať pekne z príkladu (Kuk. III[2], 60), — *Čo tam* vysokí hodnostári, ministri... novinári?! Na tých sa len usmiať, a dosť... Ale tento človek! (Ráz., Krč. kráľ II, 222), „A ja že čo!" ozval sa hrubý hlas z tlupy. „*Čo len* husi — preto ešte môžte gazdovať." (Kuk. I[4], 86), „*Čo po nich!*" povedala veselo Elena (Vaj. IX, 42).

2. *Čo-to* namiesto *voľačo:* Paholok neriekol ani slova ani pol, len priviazal lievč... a babril na voze *čo-to,* ale nikdy neurobil to, čo bolo treba (Kuk. VI[2], 201), Každý *čo-to* povedal (úzus), Každý *čím-tým* prispel (úzus).

3. Od predchádzajúcej odlišná väzba *čo..., to...* vyjadruje hojnosť: *Čo* fígeľ, *to* groš, vie každý loptoš (porekadlo), *Čo* kvet, *to* včela (úzus), *Čo* deň, *to* nové bolesti (Hviez. I[3], 182), Detských hračiek navymýšľajú *čo* deň, *čo* večer — *to* nové (Taj. X[2], 150).

4. Väzba zámena *čo* s nom. (alebo akuz.) vyjadruje pravidelné opakovanie časového úseku: *(deň) čo deň* = so dňa na deň, *(rok) čo rok* = s roka na rok, ročite; *čo raz* = zakaždým: V zlých okolnostiach bývalo nás *čo rok* menej i k takýmto úlohám (Škult., O Slov., 33), Štátny stroj pracoval v odnárodňujúcom duchu tak surovo, že pod slovenskou zástavou ostávalo *čo deň* menej ľudí (35), Halaša sa vážne shováral s horárom, ale ja som videl, *čo raz* sa na mňa pozrel, že sa mu pre podarený plán úsmev tisne na tvár (Taj. III, 55).

5. *Len čo, iba čo* (iné ako sub IV, 3) vo vetách tohto typu: No izba pustá, tichá, *len čo* vše prerazí vrava tých dvoch zpred domu (Timrava I, 21), Hľa, neodpovie, *len čo* sa červená (II. 195), Sám musel Jura prenášať, *iba* Mišo *čo* mu ho pomohol na nohy (Kuk. III[2], 72), *Len čo* darmo zavadziaš! (úzus).

6. Výraz *čo len* = aspoň: „Dajteže, dajte, gazdinká!" ... a *čo len* „trochu múčičky." (Taj. I, 109).

7. Väzba *čo sa týka* (s gen.): *Čo sa týka* zástav, či by sa Hlbočania pozastavovali nad tým, keby si pán gróf vyvesil hoci aj oslove uši na klobúk? (Goláň, Revolučné pokolenie 57).

8. Toho istého významu je väzba *čo do* s gen. = čo sa týka (s gen.): *Čo do* krasopisu i pravopisu sa mu, pravda, môže vše-

ličo vytýkať (Šolt. IV², 85). Ľudovít Reuss bol slabý kazateľ i *čo do* obsahu, i *čo do* prednesenia (Bod., Rozp. 21).

9. Vsuvný výraz *čo je pravda, to je pravda:* Nech sa nehnevá na mňa, ale *čo je pravda, to je pravda,* je veľmi inteligentná osoba (Jégé, S duchom času 193, MS, 1937).

10. Výraz *neviem čo* vyjadruje zdôraznenie hodnoty: „Dal by *neviem čo* za to, keby nebol pohovoril, čo som pohovoril" (Kuk. IV⁴, 61), „Keby už bolo po všetkom! Keby už tu stálo, kto bude bačom! Ej, nedal by to za *neviem čo!*" (Kuk. VI², 210).

11. Zdôrazňovacie *čo* vo výraze *kto a čo:* Frajter Nemečkay navlas odhadol, *kto* sme *a čo* sme. (Hronský, Pisár Gráč, 62).

12. Výrazy *čo by len, ešte čo* vyjadrujú odpor: — Počuj, Berki, — zaškúlil na pisára sivý Balkovič, — a teba akosi stolička drží! — *Čo by len,* — uškrnie sa Berki, — drží ma povinnosť (Ráz., Krč. kráľ, 70), „... To je akási Nelly Simorová. Učí deti. Páči sa ti?" *„Čo by len.* Pekná je, ale ako pena. Pre mňa, vojendoša, už len taká Beta, ako ty", (Ráz., Svety I², 30), — Zostaneme v eparchiálnom učilišči? — *Ešte čo!* Toľko som chodil do školy, že učebnú triedu nemôžem vystáť (Jes., Cestou, 186).

13. Stupňovacie väzby *čím..., tým, (a) čo viac, ba čo viac: Čím viac* sa blížil k nej telom, *tým viac* vzďaľoval sa od nej duchom (Vaj. XVIII, 279), *Čo viac,* niekedy sa i hanbila za neho (Jégé, S duchom času 25), Robili garazdu, *ba čo viac,* aj sa pobili (úzus).

14. Pri *superlatíve* prísloviek a príd. mien: *čo* najstručnejšie (Tvrdý, Slovenský frazeol. slovník², 75), Vybral si *čo* najťažšiu úlohu (Pravidlá slk. pravopisu 110).

Ján Chripko:

INTERJEKCIE KONSONANTICKO-VOKALICKÉ.

(Pokračovanie.)

Hoj je variantom *oj.* V hovorovej reči sa dosť málo užíva, zato v literatúre je častejšie. Stanislav uvádza len reduplikovaný tvar *hojoj* a *hojej* vo význame údivu: *hojoj,* to nám buďe dosť! (Liptovské nárečia 461). Trávníček ju zaraďuje medzi interjekcie imperatívne („vybízecí")[2], ale len ako povel k uhnutiu statku (*hoj* alebo *huj*). V slovenčine sme nezistili, že by sa jej užívalo v tomto význame. Je interjekciou impera-

[2] L. c., 24.

tívno-impulzívnou. Vyjadrujeme teda okrem rozkazu bujarosť, veselosť:

veselosť: *Hoj,* bude nám, bude, | Ako nám nebolo! (Chalupka, Spevy[2] 69);

povzbudenie: — *Hoj, nesmúť,* | Ty rodinko moja; | A kto sa nás báli, | Nech sa nás len boja (Spevy 68);

výzvu: Do Kráľovej holi | Bijú hromy s neba: | *Hoj,* ktože zastane, | Národ náš, za teba? (Spevy 86);

radosť z vedomia sily: *Hoj,* švárna to junač, | Ako jeden všetci: | Valaška im v pästi, | Karabín na pleci (Spevy 86);

výzva k veľkým činom: Trúby trúbia: kráľ nás volá, volá pod zástavy: *Hoj,* do zbroja! — *Hoj,* do zbroja, kto si Slovák pravý (Spevy 91);

vyvolávanie: ...vytiahnuc olovenú píšťalku, volal: „*Hoj,* ženičky, ženičky, doneste handričky a kúpte si ihličky i pekné stužtičky..." (Kuk. X[2], 108).

Interjekcia *hoj* charakterizuje hlavne hrdinské chalupkovské spevy. Popri spomenutých uvedieme ešte najznámejší verš: — *Hoj,* mor ho! detvo môjho rodu, | Kto kradnou rukou siahne na tvoju slobodu (Spevy 11). Znamená teda vždy výzvu alebo povznesenú náladu, alebo sľúbenie pomsty, slovom, to, čo prekypuje z energického človeka. Tak isto často užíva túto interjekciu Sládkovič: „*Hoj!* jak je sladko žiť s anjelom (Marína 43), a Rázus: Neorieš, neseješ, jednak žnieš!! (— Pánoši, *hoj* — tu poklad môj! Však dušu spaste: ten bedár rastie!!) (Šípy 87), ale Kukučín nás presviedča, že interjekcia *hoj* je častá i v jednoduchej reči, kde niet povznesenej nálady, napríklad pri vyjadrení:

triezveho smýšľania: „...Keď príde do človečenstva, bude mu dobre a pri ňom — možno i nám." „*Hoj,* kedyže to bude; ja som stará, už sa toho nedožijem." (Kuk. VII[3], 46);

uistenia: „A si ju (kravu) pozrel? Len vôjď do stajne — pozri!" „*Hoj* — tam je, tam." (Kuk. VI[3], 165);

údivu a zvedavosti: „Ako, kde, kto?..." *Hoj,* Bože môj, to bolo otázok! (Kuk. VI[3], 154);

radosti: „*Hoj,* chvalabohu, dedina je tu!..." (Kuk. III[3], 176);

hnevu: Rakyta ztratil všetku trpezlivosť... „*Hoj* dávno som vedel, že ti to kole oči!..." (Kuk. XII[2], 136);

hojoj — pri údive: „*Hojoj* (i *hojej*), dievčatko, to si pekné!" (úzus Šťavník);

hojže — (*hoj* + enklitické *-že*) býva:

pri výzve na odpoveď: „*Hojže,* Branko! Nože ty mne — |

Nože povedz mi úprimne: | Či sa ti krv nebúrila, | 1
da pravdu bila?" (Spevy 42), alebo: *Hojže,* Bož
súdu, | Prislúž pravdu môjmu ľudu! (Spevy 43);

pri výstrahe: *Hojže,* ľudia, zle je! | Beda naš
Už to naše vojsko | Pätí ku Jelšave (Spevy 46).

Enklitické *-že* býva tu podobne ako napr. pri *nože.* Ťažko vravieť, či je tam analogicky podľa *nož* ďľa *Bože.* Zväčša *hoj* i *hojže* je oddelené čiarkou od časti vety. Pri spojení *hojže ľudia* tak tomu nie je, čiarku nedal autor, svedčí to, že *hoj* a či *hojže* už dá tilo vetnú platnosť. I smysel viet, kde čiarka je, rovna čí, že *hoj* vetnej platnosti nemá. Zatiaľ *hohoj* i *hoje;* gické interjekcie vetnú platnosť zachovávajú. Interje si vyžaduje samostatnú kapitolu. Teraz len uvediem variantom dosiaľ popísaných interjekcií *hoj* a *haj,* i interjekcie *he,* ktorá semaziologicky i etymologicky bližšia interjekcii *hej.* Vykladá sa, že v interjekcii *he-* menné ide. **ed.* Ja by som sa skôr domnieval, že ta čisto interjekcionálne. *h* v každom prípade je protetet vyjadruje:

volanie, upozornenie: „He! Jakob!" zvola služný P., „poď sem!" (V. Pauliny-Tóth, Kyčina 78);

výzvu: „*He,* mládenče! Teraz nám zatancuj!" (To Knap, Ž. Gerber zmaturoval, 141);

hé s dlhým *é* znamená:

údiv: A.: „Dam ci za tu robotu dvacec korun." B.: to teľo jak nič!" (to toľko) (Šťavník);

zlosť: Otec bije syna a za každým úderom vzdýc „*He, he, he!*";

zlosť s výsmechom: Matka karhá syna a on smešne i nahnevane opakuje po nej miesto slov („podreźňa jej „*He—he—he!*"

hehé len naoko reduplikované vyjadruje:

zlosť s hrozením: A. „Veď sa vám syn vrátil!" „*Hehé,* vrátil!" (= kdeže by!) (úzus). V prípade „*Hehé,* vr til!" zdá sa, niet vetnej platnosti. Ale postačí len „*Hehé!!* ktoré pomocou intonácie znamená tiež, že sa nevrátil. A ta vetnú platnosť má.

hehehe — vyjadruje údiv. Je to vlastne už smiech: ... ešt bolo počuť jeho divný smiech: — *Hehehe* ... *Hehehe* ... (Ka vec, Grapy 224). O tom viac ešte pri interjekciách smiechu

Impulzívno-imperatívne interjekcie sekundárne *hev, hen, het* a ich varianty rozvedieme v súvislosti interjekcií imperatívnych, pretože v takomto užití sa vyskytujú častejšie. Rov-

nako ich varianty. Teraz pokračujeme v interjekciách impulzívnych, kde dominantným je prvok *h-*. Toto *h-* je asi protetické, no rovnako vynútil si ho vysoký stupeň emócie a tak musíme ho pokladať za dominantný. Najprv o interjekcii *hí*. Gebauer ju vykladá ako *i* zo zámenného neutra **jь*. Zo samého *jь*, stojaceho po pauze, vzniklo *i*. Ten názor je asi nesprávny. Toto *i* v interjekcii *hí* je všade dlhé a má pôvod čiste interjekcionálny, a preto nezodpovedá sémantnému **jь*. Dnes *hí* má vetnú platnosť. V staročeštine malo význam deiktický: *hi*, Rubíne = „hle Rubíne". Vyjadruje:

údiv: „Aha — aký pyšný! Ani sa len neprihovorí!" „Hja, nevidíš, že má novú halenu. *Hí* — aj klobúk nový..." (Kuk. I[4], 73);

údiv s výsmechom: „*Hí!* Oni vstali s kurami!..." (Kuk. XIII, 79);

preľaknutie: „...Hí — a ja mám droby z Mordlovej jarky! — Ťaj, čo ja budem robiť? Všetko prischne na mne." (Kuk. VIII[2], 177);

zlosť a údiv: On vojak a babou! *Hí*... hrmen! (Kuk. VII, 148);

radosť: Tu pristaví ho istého dňa poštár, na schodoch lístok do ruky mu vtlačí. — Od koho? — myslí Adam: — *Hí*, od Anči! — poznáva písmo, čosi v ňom sa zlomí (Rázus, Bača 190);

prekvapenie: „...*Hííí!* toto je Francúz, pomyslím a zavolám: „stoj!" (Kal., Reštavrácia, Čítanie štud. mládeže 1940, str. 104).

K tomuto sémantému príslušné sloveso je *hikať*.

Híja — výkrik bôľu: Nahý (v tŕní) kričí: *Hí-ja, hí-ja-* — ach, Jezus, Jezus Maríja! (Kráľ, Balady[2] 33). Tu *-ja* bolo pridané pre rým, alebo sú tam kombinované dve interjekcie *(hí + jaj)* ako výrazy bôľu.

ha — možno vykladať ako interjekciu sekundárneho pôvodu z *hľa (hľaď)*, môže však byť, a pravdepodobne je, interjekciou primárnou s protetickým *h-*. Vyjadruje sa ňou:

prestrašenie: *Ha,* čo to chyžou mojou letelo? Lampa sa dvojmo zjasnila (Sládkovič, Marína 71);

poplašenosť: Na Sitne stojí — *ha!* sny a klamy — | Nie — skutočnosť je to ducha. (Marína 117);

prekvapenie a hnev: V tom sa sblížili Bozkovci. „*Ha,* zrada!" vyvolal jeden, vytiahol meč a rozohnal sa na Bozkovcov (Kal., Knieža lipt., 233, Mazáč);

h r o z b a: „*Ha,* ty zrada vernosti!...“ (tamtiež, Ma 72);

p a j e d e n i e: „...ty chrapúň nevychovaný!“ „*Ha!* Ch púň?! myslíte to vážne, pán profesor?“ (Toberg-Knap, Ž. zmaturoval, 42), Lež ty tam, vkradlá, na nos si sadla (mušl pánovi... *ha?!* Trep sa! (Rázus, Šípy 90). Tu znamená: T vidíš, bolo ti to treba?!

Funkcia o p y t o v a c i a: „Privykneš na kuľašu — *ha* (Kuk. I[4], 117), „...Vieš junce poháňať — ha?“ (Kuk. I 120);

funkcia s i l n é h o n a d á v a n i a: „A kto nás vyhnal z d mu? Prečo ja musím po cudzom svete sa potĺkať, ako žobrá kto je tomu na vine? *Há?*“ A lievčom buchol zem, ako keď mak v stupke tlčie (Kuk. XI[2], 149).

ha stojí úplne samostatne v otázke, keď dotyčný nep čuje, miesto *čo*(?). Má teda vetnú platnosť. Rovnako ju n pri nadávaní.

hah — je *ha* s koncovou dyšnou hláskou. Je intenzívne šie ako *ha*. Upotrebujeme ju:

v h n e v e: „*Hach!* — Zbojník — tu máš napokon.. Pán Artuš zkrúknul, zchrčal dute... skydol na podlahu (Hvie T[3], 174), *Hah!* Čo máš z toho?? — Krv! I viac... Mnohc (Rázus, Šípy 90);

p r i v á h a n í: „...Čo, ja musím ísť domov?“ ...„Hı — nespí... Ale ísť? *Hách!*“ zaknísal sa ako bútľavá vŕb (Kuk. VIII[2], 173). Koncové *-h* i *-ch* je variantom podľa množ stva výdychového vzduchu.

K impulzívnym interjekciám patria *aha, ehe, oho, uhu* Ťažko súdiť, či sú primárne a či sekundárne. *Aha* by sa ľahk vysvetlilo sekundárne z *a* + *hladť* a potom *ehe* i *oho* by mohlj byť analogické podľa neho. No taký pôvod sotva majú.

aha s v ý z n a m o m d e i k t i c k ý m: „Ideš dolu?“ „*Aha* — vyjednáva!“ myslel som si a zajasal som nad svojou neodbytnou pozíciou (Kuk. X, 197);

p r i v ý s m e š n o m u k a z o v a n í: Keď pán učiteľ vkročil do kuchyne... Jano Predaj... usmieval sa figliarsky, ako by im chcel povedať: „*Aha,* prišiel kocúr medzi myši — hody prestaly!“ (Kuk. VII[3], 70);

p r i p r e k v a p e n í: „Akože ťa volajú — Zuzka?“ „Eva.“ „*Aha,* Eva! Veď som zabudla. A ty si ešte nebola u nás...“ (Kuk. III, 98);

p r i š k o d o r a d o s t i: *Aha,* prišiel na psa mráz!“ (úzus), *Aha,* tu si mi ho, vtáčik! Ja ťa naučím, ty pobehaj! Dáš

mi moje čižmy, ty zlodej! (Kuk. XI², 150); — Tak máš ísť sedieť, a to na tri dni! Rozumieš, *ha?* — On mrdne plecom: — *Aha!* — Tá baranina bude ti as' drahá... (Rázus, Bača 79);

pri smiechu: *„Aha,* aký ti to!" (smeje sa, že neprebudený sa chce ženiť) (Kuk. I⁴, 49);

pri rozpamätovaní s menším údivom: „...Z hlavy fuk — mena neviem!" Ľavou štipkou dlube si na čele. „Martin," priznáva sa hosť, nemôžuc sa zdržať úsmevu. „Veru už — veď už... *Aha!* Kupcov! Vari viem..." (Kuk. VI³, 22);

pri údive: *„Aha* — hejk hore! Kosisko ti je už tam!" Píšťalkovi ako by to nešlo do hlavy, obzeral kus kosiska, čo mu zostal v ruke (Kuk. VI³, 190). Ináč *hejk hore* je volanie na statok. Tu má prenesený význam a vyjadruje len prekvapenie.

Jasný význam *hľa* má *aha* pri ukazovaní o mieste: „Horí, horí!"... „Kde?" *„Aha* — pozrite!" (Kuk. I⁴, 79).

ahaáá — silne pretiahnuté afektované koncové *a*. *„Ahaáá!"* svitlo Sojkovi v hlave razom rozuzlenie záhady.

K interjekcii *aha* je utvorené sloveso *ahakať*. *„Ňeahakaj* mi tu!" (= neukazuj mi tu!) (Šťavník).

ehe: — Myslíš, bude vám to ako so mnou: pán Gáblik, prosím požičať... pán Gáblik, prosím počkať mi? *Ehe!* Veď vy uvidíte a spomeniete si! (Rázus, Krčm. kráľ, 135), A. „Vet ci dobre!" (veď ti dobre!) B: *„Ehe!"* (čerta dobre), A: „No co *ehekaš,* co ci hibi!" (Šťavník).

Ako vidieť, *ehe* je silnou záporovou interjekciou. K nej patrí sloveso *ehekať*.

Ehm — vyjadruje:

rozpačitosť: — *Ehm,* — *ehm* — že sme tak smelí, berte si s nami — pane! (Novomeský, Otv. okná 47);

nepríjemnosť: Kde začína byť niekto roľníkom? Osoby, ktoré majú malý pozemkový majetok a sú odkázané svojou výživou na zárobok, neochraňuje. A práve s tými máme najviac galiby! — Hm... — *Ehm*... Tak... (Kráľ, Cesta zarúbaná 204).

Ohe vyjadruje trpkosť a hnev: „Šak ci pomože sin!" *„Ohe!"* (ani zďaleka, nepomôže vôbec) (Šťavník).

Ohe vzniklo z *o* + *hej*. Má význam odporovací.

Oho — interjekcia údivu pri ukazovaní a potom záporová.

údiv: Zastal zadivený a pozerá na neobyčajný zjav na

tomto mieste ..." *„Oho* — nová gazdiná!" zvolal natešený (Kuk. V[4], 112);

výkrik podozrenia: *„Oho!* V tú hodinu na Cetinji!" zvolal som ja. „To razí veľmi čímsi ako rendezvous". Architekt sa usmial potuteľne a zažmurkal (Kuk. XV, 248);

význam odporovací: Miško Tvaroch má rozum. On vie, že by ho do smrti vysmievali, keby... bosý predstúpil pred kmotrovcov. *„Oho,* bosý chodiť, to môžem i doma okolo statku, ale keď ideme na krštenie, vtedy sa musíme ako svedčí obriadiť..." (Kuk. XI[2], 146);

nesúhlas: „...My nemajme s nimi spolkov. My sme pre seba, a oni nech sa tam hryzú..." *„Ohó* — pane!" vykríklo ich odrazu hŕba. „Tak to nejde! My a oni sme jeden národ... Autonomia Dalmácie — to je stanovisko prekonané." (Kuk. IV[1], 197).

Ohoho — reduplikované *oho* ako silná negácia: A: „Daj mi to!" B: *„Ohoho!"* (ani zdania) (Šťavník). *„Ňeohokaj,* ale daj!" (Šťavník). Sloveso *ohokať.*

hoho — oho s protetickým *h-:* výsmech: „Po maturite prepadnúť. *Hoho!"* (Torberg, 79).

Táto interjekcia je i reprezentatívna: Voláme pre ozvenu: — Ho-ho, hóóó! — zakričal zrazu do širokej doliny. Dlane priložil si k ústam a z plného hrdla zavolal. — Ho-ho, hóóó! — ozval sa mu usmievajúci hlas zo záhyby dediny. (Gabaj, Z chlapč. voj. 22.)

Oho, aha, ohoho má vetnú platnosť.

(Pokračovanie.)

Jozef Liška:

ROZRIEŠIME SI OTÁZKU PÔVODU VÝCHODNEJ SLOVENČINY?

(Dokončenie.)

Záver.

Keď som začínal túto štúdiu, ani som sám nemyslel, že sa tak rozrastie. Nové a hlbšie poznávanie východoslovenských nárečí ma k tomu rovno samo nútilo. Pritom som došiel k poznatku, že to boly hlavne dve príčiny, pre ktoré „problém" pôvodu východnej slovenčiny vôbec vznikol, a keď sa tak už raz „zrodil", prečo ešte doteraz definitívne sa nerozriešil.

Na prvom mieste bolo to nedostatočné preskúmanie východnej slovenčiny, ktoré narobilo veľa, často zbytočne zlej krvi. Je pochopiteľné, že pokým nemáme spoľahli-

vých zpráv o podstatných zjavoch nejakej reči, nemôžeme sa púšťať do nijakých problémov. To sú potom iba dohady, a nie riešenie otázky na podklade lingvistickom.

Teraz chápeme, prečo dohady o pôvode východoslovenských nárečí vznikaly už ododávna, keď napríklad A. V. Šembera (1864) si plietol dohromady znaky východoslovenskej reči so znakmi reči poľských a ruských osád na území východného Slovenska. Aké boly jeho predstavy o východnej slovenčine alebo predstavy tých, čo sa o jeho jazykový materiál opierali, vieme si dobre predstaviť.

Už omnoho väčšiu pozornosť venoval skúmaniu východoslovenských nárečí S. Czambel, no dostatočne nepovšimol si tzv. sotácke nárečia severovýchodného Zemplína, ktoré majú nemalý význam pri riešení tej otázky. Zdá sa mi, že Czambelov názor o poľskom pôvode východnej slovenčiny bol len *„núdzovým"* východiskom, pretože on, ktorý pokladal strednú slovenčinu od pôvodu za juhoslovanskú, teda nie západoslovanskú, čo si mal počať s východnou slovenčinou, i keď o nej zaiste vedel, že má mnoho spoločných znakov so západnou slovenčinou.

Aj obsiahla 504-stranová kniha J. Húska *Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy* (1925) je založená na veľmi úbohom rečovom materiáli a prináša do tej otázky iba daromný chaos.

Druhou veľmi nebezpečnou vecou pri riešení východoslovenskej otázky je politické pozadie. *Uhorského* alebo — ako dvorcsákovci ho radšej nazývajú — *sloviackeho problému* tu už vôbec niet, aspoň nie so strany východných Slovákov. Formy *Sloviak-Sloviaci* sú dobré a statočne slovenské tvary, kedysi platné aj po celom strednom Slovensku (teraz ešte miestami v Gemeri), ktoré sa nedostaly do spisovnej reči, lebo vplyvom kultúrneho prúdenia západnej časti Slovenska (Trnava, Bratislava) ovládla západoslovenská forma Slovák, Slováci.* Na môj výklad tvarov *Sloviaci-Slováci* v časopise *Napred* I, č. 7, str. 14—18 odpovedal V. Dvorcsák sám v *Našej Zastave*, č. 48 z 24. októbra 1942. Dvorcsák, pravda, nevedel poprieť správnosť môjho výkladu týchto tvarov, vlastnej veci sa vôbec nedotkol, ale opakoval svoju starú pesničku ... „mi (rozumej východní Slováci) ne sme z teho isteho pokoleňa, co oňi (= Slováci). Mi Slovjaci, z bulgarskeho pokoľeňa pochadzame."

Slováci východného Slovenska pociťujú spolupatričnosť

* Tak isto si vysvetlíme aj adjektívny tvar *slovanský* od *Slovan* miesto očakávaného *sloviansky*, aký skutočne sa vyskytuje od turčianskej dedinky *Sloväny* (úradne *Slovany*). — *Red.*

k ostatným Slovákom a uvedomujú si svoju zodpovednosť na zveľaďovaní spoločného majetku — spisovnej slovenčiny.

Je síce pekné, že i Rusi (Rusíni) by najradšej chceli mať východnú slovenčinu od pôvodu ruskú (rusínsku) a Poliaci zas poľskú, ale potom tá vedecká objektívnosť je naozaj čudná.

Nesmyselný je náhľad, že východoslovenské nárečia sú *ruského (rusínskeho) pôvodu.* Okrem oblasti v okolí Užhorodu neprejavuje sa vplyv ruskej oblasti na východnú slovenčinu nikde inde vo väčšej sile. Rusínske nárečia východného Slovenska samy sa klasifikujú do východnej oblasti slovanských jazykov, kým východná slovenčina patrí do skupiny západoslovenskej.

Jediným vážnejším ašpirantom v probléme pôvodu východnej slovenčiny by teda zostávala *poľština.* Zd. Stieber v posledných časoch už takmer sám hájil myšlienku poľského pôvodu východoslovenských nárečí. Keby sme už aj uznali, že pozadie tohto problému s jeho strany bolo čisto lingvistické, predsa zjavne vidno, že Stieber nepostavil sa rovnako kriticky k všetkým svojim objavom. Tak je zaujímavé, že v ojedinelých lexikáliách, ako je *chlop, smrot, plokac, pahrutka,* Stieber našiel *„poľské archaizmy"* na skupiny *trot-, tlot-;* podľa niekoľkých prevzatých slov z poľštiny, ako *šat, šari, calkom, čolo, čolnok,* predpokladal starú poľskú dispalatalizáciu *e* > *o, ě* > *a* aj pre východnú slovenčinu; ba aj slová s *g,* napr. *glupi, grib, gegnuc* pripomínaly mu starý poľský stav. Pre Stiebera systémové zmeny vo východnej slovenčine, ako **tort-, *tolt- > trat-, tlat; *tert-, *telt- > trět-, tlět-,* ďalej *zmena g > h* ap. sú iba *„novšie prínosy".* Pritom je pohotovosť Stieberova naozaj jedinečná. Ale je čudné, že sa nepozastavil nad svojím vlastným objavom[157] v sotáckej obci Jabloni v severovýchodnom Zemplíne, kde vypočítava 9 krátkych samohlások, dlhé samohlásky tu podľa neho zanikly. A predsa na str. 62 má slovo *„pęátok"!* Škoda však, že ho netrápila otázka, o akú dlhú samohlásku vlastne by mohlo ísť v slove *„pęátok".* Keby sa bol chcel zamyslieť nad tým, iste by bol tam zistil *ä (p'ätok),* ktoré nie je v systéme poľských samohlások. Zároveň by sa bol sám presvedčil, že *ä* je tu striednicou za praslovanské *ę* v dlhých slabikách a že teda východoslovenský vývoj *ę* pripomína veľmi stredoslovenský, ale nie poľský, ako sa Stieber domnieva. Ďalej by bol prišiel na to, že sú tu ešte aj iné dlhé samohlásky, iný prízvuk ako v poľštine atď. atď. . . .

Mojou úlohou bolo poukázať na niektoré zvláštnosti vý-

[157] SMS XIII, 1935, str. 60 n.

chodoslovenských nárečí, ktoré doteraz ešte vôbec neboly známe, a potom doplniť alebo opraviť niektoré veci staršie.

N. van Wijk[158] uviedol východoslovenský hláskoslovný vývoj *ǫ > u, ę > a, e, *tort-, *tolt- > trat-, tlat-; tert-, *telt- > trět-, tlět; g > γ (> h)* ako dôkazy pre československý pôvod tejto dialektickej skupiny. Dvom zjavom — strednici *e* za jery a skupinám **ort-, *olt- > rot-, lot-* (lokec, roľa) — pripísal menší význam, lebo v týchto bodoch československá s výnimkou strednej slovenčiny súhlasí s poľštinou. Na základe týchto zjavov ako aj instr. sg. f. *-u < -ū < ǭ < oǫ < -ojǫ* (z ruku) uznal, že východná slovenčina stojí západnej slovenčine bližšie ako stredoslovenčine. Ostatné tzv. polonizmy, najmä prízvuk na predposlednej slabike, stratu kvantitatívnej korelácie, mäkčenie spoluhlások *ś, ź*, zmenu *g > h*, vývoj *ŕ, ĺ*, ako aj zmenu *ť, ď > c, ʒ* pripisuje poľskému vplyvu alebo nezná ešte definitívneho výkladu.

Sám som vo svojej štúdii ukázal, že všetky jazykové zmeny vo východnej slovenčine sú bezpochyby slovenské. Tak je to aj s najstaršími skupinami *trat-, tlat- (krava, hrad, hlas, hlava), trět-, tlět- (breh, vira-vjera-vera, mľeko-mľiko)*, so zmenou *g > h (hlava, noha)*, so stratou nosoviek a pod. Všetky zjavy, ktorými sa východná slovenčina a poľština líšia, pravda, som nevyčerpal. Spomeniem tu ešte napríklad tzv. *„mazurzenie"*, to znamená výslovnosť *š, ž, č, ʒ* ako *s, z, c, ʒ*, ktoré je starým charakteristickým znakom práve juhopoľského konsonantizmu, ale nikdy nebolo vo východnej slovenčine. Tých niekoľko slov, ktoré Stieber povyšuje na *„poľské archaizmy"*, do východnej slovenčiny prešlo z poľštiny iba v neskoršej dobe; ukázal som aj na pravdepodobnú cestu, ktorou sa sem dostaly. Mnohé z nich nie sú rozšírené po celom východoslovenskom území a najmenej je ich v severovýchodnom Zemplíne, hoci práve tu by sme ich najviac mali očakávať, keby sme pripustili poľský pôvod východnej slovenčiny, lebo tu by bola poľština bývala najmenej vystavená svojmu *„poslovenčeniu"*, ktoré podľa Stiebera vraj stalo sa od západu.

Pre nedostatočné preskúmanie všetkých východoslovenských nárečí videla sa doteraz súvislosť iba medzi východnou a západnou slovenčinou. No čím viac som sledoval túto otázku, tým väčšmi sa mi črtala pred očami podobnosť a jednota s nárečiami stredoslovenskými, najmä okrajovými.

Na prvom mieste sú to *striednice za jery*. Stieber vo východoslovenskom *e* za jery videl poľský znak východnej slovenčiny, naproti tomu N. van Wijkovi toto *e* pripomí-

[158] SMS XIII, 1935, str. 53.

nalo stav západoslovenský a teda bolo jedným zo zjavov, ktoré ho upozorňovaly na dávnu spojitosť (súžitie) východných a západných nárečí slovenských. No pritom obidvaja vychádzali z mylného predpokladu. Na východnom Slovensku totiž striednica *e* je iba na polovici východoslovenského územia, a to v západnej časti (na Spiši a skoro v celom Šariši), kým vo východnej polovici (vo východnom Šariši, v Abauji a Zemplíne) je striednica o (napr. *zdochnuc, zarobok,* ale *pes-p'äs, ľen-ľän*[159] ap.). Vysvetliť *o* za ъ sa tu nedá, ako sa pokúsil Stieber, ruským vplyvom, lebo vo východnej slovenčine je pozdĺž rusínskeho pomedzia *o* vo východnej časti, ale už *e* v západnej polovici, kým v rusínskych nárečiach je všade iba *o;* okrem toho *o* je napríklad aj v juhovýchodnom Šariši a v Abauji, hoci tu niet susedstva Rusínov.

Podobne je to aj s *v (f) na konci slabík.* Podľa toho, že *v* na konci slabík pred znelými spoluhláskami zostáva (napr. *pravda, krivda)* a pred neznelými na rozhraní dvoch slabík a na absolútnom konci slova sa mení v *f* (napr. *šlifka, ʒifče, hňif-hňef, ľef-ľeva* ap.), Stieber kládol tento zjav medzi „*cechy polskie*". N. van Wijk zas pokladal to za zjav čisto slovenský, lebo sa vyskytuje aj na celom západnom Slovensku a v češtine, preto i pritom poukazuje na dávnejšie spätie východnej a západnej slovenčiny. Tu zas možno mi korigovať obidva názory v tom smysle, ako som to už urobil pri jeroch. Zmena *v* > *f* je tiež iba na polovici východoslovenského jazykového územia (v západnej časti), zatiaľ čo na druhej polovici je *u̯* bilabiálne (napr. *prau̯da, kriu̯da: šliu̯ka, ʒiu̯če-ʒ'eu̯čä, hňiu̯-hňeu̯, ľeu̯-ľeva* ap.). Izoglosa tohto zjavu ako aj izoglosa *o* < ъ sa približne kryjú. Myslím, že tieto dva z najstarších jazykových zjavov vôbec zreteľne vyznačujú dávne miesto východnej slovenčiny ako priechodnej jazykovej oblasti medzi strednou a západnou slovenčinou.[160]

To však nie sú jediné znaky, ktoré potvrdzujú tento môj náhľad. Vo svojej štúdii prebral som podrobnejšie znak za znakom a upozornil som na spoločné alebo podobné znaky okrajových nárečí stredoslovenských, najmä gemerských s nárečiami východoslovenskými, hlavne sotáckymi. Takým spojivom medzi gemerskými a sotáckymi nárečiami je sotácke zámeno *so,* v severozápadnom Abauji a juhovýchodnom Spiši *ćo* a gemerské *s'o, šo, šu̯a, ša.* Toto je iste v priamej súvislosti s mäkšou výslovnosťou východoslovenského *č* a s gemer-

[159] Druhé tvary sú zo sotáckeho nárečia.

[160] Vo smysle geografickom, lebo v tej dobe ešte nemôžeme hovoriť o nejakých jazykových oblastiach.

skou zmenou *č > s' (š)*, napr. *mas'ka-maška, s'as-šas* (= čas). S tým istým zjavom, t. j. so zmenou *č > s'*, sa stretávame aj v sotáckej obci Papíne v severovýchodnom Zemplíne.

Tvrdá výslovnosť skupín *-ši-, -ži-* (napr. *šitko, život*) tiež pripomína sotácku výslovnosť *-šy-, -žy-* (*šytko, žyvot* ap.).

Striednice za nosovky hlavne v sotáckom nárečí sú ako v gemerských a iných okrajových nárečiach slovenských: *meso-m'äso*[161], *peta-p'äta; vjazac-v'äzac', pjatek-p'ätok, trjasc-tr'äsc', ruka, ùfam'ä* ap.

Aj typická východoslovenská zmena *ť, ď* v *c, ʒ* má svoj reflex v gemerskom tvrdnutí v *c, ʒ, č, ǯ* alebo *t, d (cehla, čichí, deči, deǯina)*. Táto zmena je výsledkom domácej likvidácie mäkkostnej korelácie, a nie nejakým „polonizmom". Je známa vlastne na celom západnom Slovensku, lenže tu miestami *ť, ď* stvrdlo v *c, ʒ*, miestami v *t, d*, ale foneticky v obidvoch prípadoch ide o rovnaký zjav — tvrdnutie. Stopy po bývalej mäkkostnej korelácii nie sú rovnaké na celom Slovensku, ba ani na samom východoslovenskom území. Mäkkostná korelácia doteraz najlepšie sa drží v severovýchodnom Zemplíne, kde najmä hlásky *c', ʒ'* a *r'* sú ešte fonémami. Nie je bez dôležitosti, že najmä *mäkké r'* je dodnes zachované v severovýchodnom Zemplíne. Keby východná slovenčina bola od pôvodu poľská, bolo by sa muselo tu mäkké *r'* zmeniť v *ř* (rš), ako sa aj zmenilo v poľských osadách na Spiši (St. Ľubovňa, Gňazdá), lebo veď Zemplín by bol veľmi málo vystavený *„poslovenčovaniu"* od západu. No vec sa javí ináč. Sotácke nárečia sú okrajové a podobne ako aj miestami v nárečiach v okolí Bardijova vývoj sa v nich omeškal oproti ostatnému územiu východoslovenskému. Okrajové nárečia stredoslovenské tiež majú stopy po mäkkých spoluhláskach *b', v', m', k', r' (ukäzať-ukjazať-ukezať, zemän-zemen, jästräb-jastrab* ap.). Príznačná je aj mäkká výslovnosť *ľ*.

Ďalej aspoň vo východnom Gemeri sú niektoré charakteristické znaky východoslovenské, mnohé z nich pravidelné aj v západnej slovenčine. Sú to skupiny *rot-, lot- (rosťjem, ruost, loni)*, vývoj *ŕ, ĺ (karčma, serco, dluho)*, pričom je zaujímavé, že priechodné nárečia l u č i v n i a n s k e (spišsko-liptovské) majú v obidvoch prípadoch stav typický stredoslovenský *(rasnem, lakec; krčma, srco, dlho)*. To by nasvedčovalo tomu, že tieto nárečia sa dostaly do styku s východoslovenskými nárečiami až v dobe neskoršej, keď už o samohláskovom *ŕ, ĺ* bolo rozhodnuté.

[161] Druhý tvar je sotácky.

Z tvaroslovia tu uvediem aspoň nom.-akuz. stred. r. *serco, poľo* a koncovku nom. pl. muž. *-e (-ie)*, napr.: *ľuďe, murare, sinovje*, sot. *murár'ä, synov'ä.*

Slovník v obidvoch oblastiach je taktiež dosť podobný. Ba na území Gemera je hodne aj poľských lexikálií *(chlop, calkom, pšola, čolo, čort* ap.), známych na východnom Slovensku.

Konečne nie na poslednom mieste *kvantitatívne a prízvukové pomery* v severovýchodnom Zemplíne a v Gemeri môj predpoklad o niekdajšom susedstve a spolužití týchto dvoch oblastí iba podčiarkujú.

Stieberov náhľad o poľskom pôvode východoslovenských nárečí nie je podložený ani lingvisticky, ani historicky. Podľa Stiebera sa teda „pôvodné obyvateľstvo poľské tu poslovenčilo". Ale Stieber bol sám v pomykove, keď mal povedať, o akých Slovákov to išlo, ktorí poslovenčili poľských obyvateľov východného Slovenska. Vraj boli to nejakí *„hornádski Slováci"*.

Nuž akí to boli „hornádski Slováci", kedy poslovenčili poľské obyvateľstvo? Ba čo viac, kde bolo to pôvodné poľské obyvateľstvo? Azda na území terajšieho východoslovenského územia? Kedy sem teda samo prišlo? Atď.

Pochopiteľne na tieto otázky nevie odpovedať ani sám Stieber, veď nie div, keď niet tu ani jednej zmeny, podmienenej výlučne poľským vplyvom. Aj také zjavy, ako strata kvantity a premiestenie prízvuku na predposlednú slabiku, ktoré pre nedostatočné preskúmanie celej východnej slovenčiny považovaly sa za polonizmy, ako som v partii o kvantite a prízvuku ukázal, majú svoj zárod vo východnej slovenčine samej, a to v dobe o hodne skoršej, ako sa východná slovenčina mohla dostať do nejakého kontaktu s poľštinou.

Na spoločné znaky východoslovenských a gemerských nárečí som upozornil niekoľko ráz. Tento fakt sa dá vysvetliť iba tak, že tieto dve oblasti niekedy úzko súvisely, hoci dnes medzi nimi niet nijakého geografického súvisu. O tom, že to bolo oveľa južnejšie, ako sú terajšie sídla východných Slovákov, a to ešte pred príchodom Maďarov, svedčia historické zprávy a dávnom osidľovaní starého Slovenska.

Podľa historikov[162] masív hustých lesov siahal od Tatier, Spišského a Zvolenského lesa ďaleko na východ až k Bodrogu, pričom Zvolenský les siahal azda až do údolia Hornádu. Dnešné územie východného Slovenska bolo teda väčšinou pokryté lesmi a neosídlené. O Spiši prvé zprávy sú až z 13. stor. a o Šariši až z 2. pol. 13. storočia. Kraje nad Prešovom ešte

[162] Chaloupecký, *Staré Slovensko*, str. 135n.

v 14. stor. líčia sa ako opustené a ľudoprázdne (loca deserta, in montibus desertis).

Podľa Chaloupeckého[163] tam, kde dnes železnice a dôležité hradské prechádzajú prirodzené hranice starého Slovenska, viedly už v ranom stredoveku (ba azda už v praveku) *cesty* („stezky") zo susedných krajín. Tam, kde tieto cesty prechádzaly vlastné hranice, bývaly krajinské *brány* a pri nich *stráže*, starajúce sa jednak o bezpečnosť krajiny, o vyberanie mýta ap. Pri cestách bývaly ochranné závory a *záseky* a konečne obranné *hrady*. Stopy všetkého toho zachovaly sa v miestnej nomenklatúre, ako *Novohrady, Brány, Bránky, Hrady, Hradištia, Stráže, Seče* ap. Podľa toho sa dá súdiť, že severná hranica starého Slovenska išla približne hranicami dnešného Abauja. K najstarším „Novohradom" na východnom úpätí pomedzných hôr slovenských patril *Abovský Novohrad* (Aba-Ujvár). Letopisy vyprávajú o ňom už okolo roku 1046. Hrad Abaujvár, niekedy pomedzný hrad v úvodí Hornádu, ležal asi tam, kde bývalá politická hranica s Maďarskom prechádzala Hornád. Stolica, ktorej strediskom bol spomenutý hrad, siahala asi od ústia Hornádu do Slanej azda až po jeho výtok z vysokých hôr na pomedzí Šariša nad neskoršími Košicami. Územie stolice Šarišskej pred 13. stor. sotva siahalo ďalej ako k pomedznému hradu Šariša neďaleko Prešova. Zdá sa — hovorí Chaloupecký — že cesta poľská, ktorá prechodila z údolia Popradu do údolia Torysy, pôvodne neďaleko od Prešova prechodila do údolia Tople (Teplej) a potom po úpätí Slanských hôr a Tokajských vrchov do roviny rieky Tisy. Až založenie Abovského Novohradu znamená otvorenie cesty do Poľska údolím Hornádu.

Celkom teda platí: Spiš ako aj Šariš boly skutočne pokryté rozsiahlymi lesmi, neosídlenými a pustými. Teda tieto kraje maly byť podľa Stiebera osídlené pôvodne Poliakmi?

Historické záznamy svedčia, že sústavnejšie osidľovanie týchto krajov počalo sa od *juhu* z Uhier, vo väčšej miere až v 13. storočí súčasne s kolonizáciou Nemcov. V tej istej dobe preniká od severu aj poľská kolonizácia a okupácia územia Spiša, ale neprenikla ďalej ako asi po Kežmarok.

To sa celkom shoduje s jazykovým výskumom. *Obce, osídlené na území východného Slovenska pôvodne Poliakmi* (St. Ľubovňa, Gňazdá, Ružbachy...), *zostaly poľskými dodnes, reč tohto obyvateľstva zachovala si všetky podstatné znaky reči poľskej, teda* neposlovenčila sa. *Ale ostatné*

[163] L. c.

územie východného Slovenska bolo osídlené postupne od juhu, a to S l o v á k m i, *ktorí v starom Slovensku,* v krajine rozloženej v dunajskej rovine a v rovinatých častiach údolí pri slovenských riekach, *boli uprostred medzi predchodcami dnešných západných a stredných Slovákov.* To potvrdzuje dnešná východná slovenčina sama. Väčšina izoglos ide stredom východoslovenského územia, pričom zjavy na západ od tej hranice pripomínajú viac stav západoslovenský, izoglosy zjavov východných majú pokračovanie vo východnom Gemeri. To je tiež dôkazom, že tieto dve oblasti spolu susedily a len neskoršie boly prerušené osadením sa Maďarov v Abauji a Nemcov na Spiši.

Reč východných Slovákov vo svojich základoch je čisto slovenská a nemohla byť ani nijakým p r i e c h o d n ý m n á r e č í m *slovensko-poľským,* ako sa najprv domnieval Stieber (to bol totiž jeho prvý náhľad, až potom prišiel na myšlienku poľského pôvodu východnej slovenčiny), *lebo tieto dve oblasti* (poľská a slovenská) *v najstarších časoch spolu vôbec nesúvisely.* Takzvané poľské *„archaizmy"* nie sú ničím iným vo východnej slovenčine ako prevzatými slovami — lexikáliami od obyvateľov poľských, najmä kupcov, prechádzajúcich spomenutými cestami z Poľska do Uhier. Preto som už čiastočne sám naznačil, kedy a ktorou cestou sa niektoré poľské slová do východnej slovenčiny dostaly, o ostatných sa dozvieme po dôkladnejšom výskume východoslovenských nárečí.

Niektoré z poľských lexikálií prezradzujú mnoho, vyvracajúc tak samy Stieberovo tvrdenie. Tak napríklad slovo *ʒad* ukazuje, že 1. východoslovenská zmena *ť, ď* > *c, ʒ* prebiehala úplne ináč ako v poľštine, lebo podľa východoslovenského hláskoslovného vývoja by tu bolo teraz **ʒad,* ale nie *ʒad,* lebo *ď* sa vo východnej slovenčine zmenilo v *ʒ* (*ʒ'*), no nie v *ʒ;* 2. že tu nebolo starej poľskej zmeny dispalatalizácie *ě* > *a,* lebo vo východnej slovenčine je dodnes slovo *ʒedo,* ktoré vzniklo celkom domácim vývojom z **děd'ь,* teda z toho istého základu ako poľským hláskoslovným vývojom vzniklo poľské *ʒad;* v sotáckom nárečí je *ʒ'ädo* (tu *ä* < *'e);* 3. že je to iba *prevzaté slovo, lebo* do východnej slovenčiny sa dostalo už v prenesenom význame ako *‚žobrák, chudák',* pretože v pôvodnom význame (starý otec) tu bolo domáce slovo *ʒedo;* okrem toho slovo *ʒad* nepreniklo na celé územie východného Slovenska, lebo v severovýchodnom Zemplíne je iba *žobrák, žobráčka.*

Čo sa týka *rusínskej* kolonizácie v ý c h o d n é h o S l o v e n s k a, nastala až v dobe, keď východoslovenské osídlenie bolo približne v dnešnej forme skončené, takže rusínske sused-

stvo okrem okolia Užhorodu nemalo nijakého podstatnejšieho vplyvu na reč východných Slovákov. Je preto dosť možné, že osídlenie Podkarpatskej Rusi *Rusínmi* mohlo nastať v dobe omnoho skoršej, ako bol príchod Rusínov na východné Slovensko.

Všetky pokusy o zaradenie východnej slovenčiny inam ako do skupiny slovenskej, resp. česko-slovenskej sú neopodstatnené. Súčasné štúdium ukazuje, že východná slovenčina je ďaleko slovenskejšia, ako sa doteraz myslelo. Jej staré zjavy sú čisto slovenské a poľský zásah mohol sa uplatniť na novších zmenách, ktorých vlastné príčiny a podnety k nim boly vo východnej slovenčine samej, iba v tej miere, že keď išlo o zjavy podobné, poľské susedstvo mohlo prípadne zrýchliť alebo spomaliť vývoj (spoluhlásky ś, ź). Budúci výskum východoslovenských nárečí umožní nakresliť cesty východnej slovenčiny podrobnejšie a presnejšie. Keby sme však predsa už teraz mali povedať, aké miesto mala východná slovenčina v dávnej dobe (hoci tesne pred príchodom Maďarov a pred rozčlenením slovenského jazykového celku v nárečové skupiny), mohli by sme povedať, že tvorila priechod od strednej slovenčiny k slovenčine západnej.

(Koniec.)

Errata: Východoslovenské formy Sloviak, Sloviaci sa vyvinuly z tvarov *Slov'äk, Slov'äci(y),* ktoré sú dodnes zachované v sotáckom nárečí severovýchodného Zemplína; teda nevznikly z tvarov *Slov'ák, Slov'áci,* ako som uviedol v SR IX, str. 53, riadok 11, ani sa nevyvinuly hláskoslovne z tvarov *Slovák, Slováci* (str. 53, riadok 23—25). Formy *Sloviak, Sloviaci, Sloviačka* predpokladáme pôvodne aj pre strednú slovenčinu. Sú to teda vlastne správne slovenské tvary, zatiaľ čo dnešné spisovné formy Slovák, Slováci, Slovenka sú západoslovenské, donesené do spisovného jazyka slovenského vplyvom kultúrneho prúdenia západnej oblasti Slovenska. K tomu sa vrátim ešte raz niekedy v budúcnosti.

Ostatné opravy: Str. 53, r. 12 pr'ätk'i m. pr'ätki; str. 55, r. 17 *sumnīvu* m. *sumnivu;* str. 56, r. 8 obec Baškovce nie je čisto gréckokatolícka; riadok 16 *holova* m. *golova;* str. 163 v poznámke 17 a na str. 227 r. 16: Stieber sa stretol s J. Gazdíkom najskôr v Krakove; str. 164, r. 21 striednice m. striednica; r. 31 *ciskat(č)* m. *ciskat'č;* str. 166, r. 7 striednicu *e* za < ь, ъ m. striednicu *e* za > ь, ъ ; r. 8 *šľifka* m. *sľifka,* r. 16 **tert-, *telt-* > *trět-, tlět-* m. **telt-, *telt-* > **trět-, *tlet-;* str. 168, r. 14 *haluźem* m. *holuźem;* r. 18 *synom* (ъ' =

zadnejšie *y*) m. ъь ; str. 209, r. 20 *Dlhé n/C.* m. *Dlhé n/C;* str. 210, r. 28 ... že forma *chlopec* sa tu nevyskytuje m. ... že forma *chlopec* sa tu tiež vyskytuje; str. 211, r. 14 v severovýchodnej časti m. severozápadnej; str. 212, r. 9 *pluǫkac'* m. pluǫkac'; r. 19 *namoči* m. *namočí;* r. 32 v severovýchodnom; Zemplíne m. severozápadnom; v poznámke 40 *ľuʒ'ä* m. *ľuʒä;* str. 213, r. 21 v juhozápadnom Zemplíne m. juhovýchodnom; str. 214, r. 20 do severozápadného Zemplína m. severových.; str. 215 *ʒeuka* m. *ʒefka;* str. 276, r. 6 zdola za dlhé *ǫ* m. *ǫ;* str. 277 v poznámke 61 má byť na konci poslednej vety otáznik; str. 278, r. 4 *pr'ätk'i* m. *pr'ätki;* str. 279, r. 30 v severovýchodnom m. severozápadnom; str. 280, r. 14 *z* m. *zo;* str. 281, r. 21 *b'ély* m. *bély;* str. 306, r. 7 zdola *ě* m. *ě;* str. 307, r. 8 *i* < *ē* a *u* < *o* miesto *i* < *e* a *u* < *o*.

X. ročník: Str. 27 som schválne dal takzvané *„nehlasné" h* do úvodzoviek, čím som chcel povedať, že vo skutočnosti tu nejde o nijaké *h* nehlasné, ale iba o *h oslabené*, lebo totiž podstata hlásky *h* je taká, že tu môže ísť iba o spoluhlásku znelú, pravda, v našom prípade oslabenú. Nesprávne rozdelenie *„hlasné h"* — *„nehlasné h"* je častejšie v staršej literatúre. Str. 27, posledný riadok ... v Šariši je ... m. v Šariši ...; str. 70, r. 16 *š, ž* m. *s̄, š;* str. 71, r. 24 na samom konci patrí otáznik; str. 106, r. 3 má byť mäkké *č* m. *č* (nedostatok typov v tlačiarni); r. 12 *róspora* m. *róspora;* r. 13 *poľiuka* m. *poľiuka;* r. 15 *vyvótk'i* m. *vyv'étki.*

*

Literatúru o východoslovenskej oblasti v 2.—3. čísle IX. ročníka SR na str. 49—52 som nevyčerpal úplne. Doplním ju tu aspoň najdôležitejšími prácami. Na prvom mieste spomeniem neveľký, ale dôležitý príspevok nebohého Jána Šargu v I. roč. Carpatica, sv. 2, řada A (duchovědná), Praha 1939, 204—241, ku ktorému som sa dostal veľmi oneskorene. Sú to Zprávy o štúdiu „sotáckeho" nárečia. 1. Za rok 1937, A. *Informačná,* B. *Dva zjavy v sotáckej morfologii.* 2. Za rok 1938. Nebyť smrti tohto mladého, nadaného dialektologa, bolo by sa už iste vo výskume východoslovenských nárečí urobilo oveľa viac.

Z Poliakov okrem Zd. Stiebera venoval pozornosť východoslovenským pomerom M. Małecki, ktorý si všíma nárečia poľských ostrovov na Slovensku. *(Język polski* 1928, inde najmä v SMS) a priechodných nárečí poľsko-slovenských. Tieto jeho práce uvádza E. Pauliny v Carpatica I, sv. 2, řada A, str. 413. Goralské nárečia, ba aj východoslovenskú obec Plavnicu Poliaci pojali do svojho nárečového atlasu *„Atlas językowy polskiego Podkarpacia",* Warszawa, 1934.

Z rusínsko-slovenského rozhraničenia máme prácu od J. Hús-

ka *Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy,* Bratislava 1925. Húsek nemal a nezískal si ani na mieste samom dostatok presného materiálu, ktorý by mu dovoľoval robiť vecné a odôvodnené závery o jazykovej a národopisnej hranici. Práca, veľmi obsiahla, prináša v tej otázke iba daromný zmätok — a podľa Weingarta[164] — úloha, ktorej Húskov spis bol venovaný, ním rozriešená nebola a bude treba ďalších iných prác.

Najnovšieho dáta v tej otázke je práca I. Paňkeviča *Ukrainski hovori Pidkarpatskoj Rusi i sumežnich oblastej,* Praha, 1939. Ani Paňkevič neuvádza všade správne rusínsko-slovenskú hranicu; zistil som to v Zemplíne, kde obce Hrabovec, Zb. Dlhé, Jabloň, Krivé a Papín sú čisto slovenské, a nie rusínske, ako ich uvádza on. Okrem toho Paňkevič spracoval hláskoslovie a morfologiu *Závadky* a bývalých *Valáškoviec* (SMS XV, 1937, str. 48—53).

J. Vira spracoval zas hláskoslovie rusínskej *Osturne* (SMS VII, 1929, str. 69—124) a Wl. Kuraszkiewicz podal jazykový obraz *Polanky* a *Komloša* v Šariši (SMS XV, 1937, str. 54—62).

P. P. Zgúth:

NÁREČOVÉ SLOVÁ.

(Turiec II.)

aba nie, ešte čo: A. *Vari ťa zavreli, že iďeš ňeskoro zo školi?* B. *Ãba.* A. *Poď už domoṷ!* B. *Ãba.*

ako hora mohutný, veľký: *To je chlap ako hora. Iďe dášť ako hora.*

aňi ňemlsňe nie je niečo kyslé: *Čṷože je to za ocoť, aňi ňemlsňe.*

aňi prišiť aňi pripláťať nanič: *To je reč, aňi prišiť, aňi pripláťať.*

apošťéna otvorená rana: *Na apošťénu dobri ľiek je šuškár, kťori robia zo živice.*

aprehenduvať, aprehendîkuvať uraziť sa: *Ňemusíš pre každú maličkosť aprehenďikuvať.*

ba áno, hej: A. *Ňepṷojďeš dňes do školi?* B. *Ba.* A. *Počuṷ som, že sa ňerád učíš.* B. *Ba.*

bá? naozaj? A. *Čakali zme, že nás najšťiviš.* B. *Bá?*

babrať sa (s kým) zapodievať sa: *Čṷo bi som sa s ňim, s takím zlosňikom, babraṷ!*

babrať špiniť: *Poriadni žiak si kňiški a školské veci ňebabre.*

bahurina, bahurinka močaristá pôda, mäkká hmota: *Zaviazla mu fúra v bahuriňe, ňedajbože hu oťiať viťiahnuť.* Fig. *Mäso je mäkunkṷo aňi bahurinka.*

bachanti staré knihy a spisy: *Čṷože sa toľko prehŕňaš f tích bachantoch?*

bachnúť si upiť si: *Len po dva poháre zme si bachli.*

balamuťiť, obalamuťiť zavádzať, klamať: *Ňedaj sa mu balamuťiť, tebo má za ušima.*

bankeľ obuvnícky stôl: *Obuvňík dikičom kraja remeň na bankli a pri šiťi lápsikom poťahuje ho na koleno.*

[164] V recenzii spomenutej knihy v Bratisave I, str. 284.

bantle črevá, vnútornosti: *Ke'ťa chiťim, pri̯am ťi bantle vitrasi̯em.*

baťoľiť sa stavať sa na nohy, motať sa: *Ešťe to ňemá aňi rok a uš sa baťoľi popod nohi.*

baviť sa na sľepú babu ošemetne, potmehúdsky hovoriť alebo konať: *Ňebuďem sa s ťebou̯ baviť na sľepú babu.*

bedaňa nádoba na masť.

beháki (pomnožné) nohy: *Kto najprú dobehňe, má najľepši̯e beháki.*

besi robiť šantovať, nezdobu robiť: *Ti̯eto ďeťi aňi inši̯e ňeveďi̯a, iba besi robiť.*

bezďeň nezbedník: *Veľki bezďeň je ťen náš chlapčisko.*

bez mrdu bez vôle, smutný: *Ču̯o si taki bez mrdu — mačka ťi popapala mľi̯ečko?*

biť f pätách doháňať: *Bou̯ so' mu f pätách, aľe sa mi straťiu̯.*

biť f Púchove v tiesni: *Je akási ňesvoja, ňebodaj je f Púchove.*

biť f ťaži v tehotnom, samodruhom stave:

biť na parádu šetriť, šanovať, napr. časť odevu: *Či ťi je na parádu ťen kabáť, keď ho ňenosiš?*

biť ňa svojom chľebe osamostatniť sa: *Ožeňiľi ho a daľi mu víplatok, ňech je na svojom chľebe.*

biť na tŕňi trápiť sa, obávať sa: *Som aňi na tŕňi, či mi sin na skúške ňeprepadňe.*

biť na umreťi blížiť sa k smrti: *Mamka mi ľeži̯a od jaseňi — a že im je už na umreťi.*

biť poruke pomôcť, vyhovieť: *O čokoľvek som ho poži̯adau̯, bou̯ mi ždi poruke.*

biť poť papučou̯ poslúchať: *Ďe žena nosí klobúk, tam je muš poť papučou̯.*

biť sinom smrťi umrieť: *Ľen sa ho opováš pristúpiť, pri̯am si sinom smrťi!*

biť v gápľi v ťažkej práci: *Každí ďeň oť svitu do mraku zme v gápľi, že si ľedvá údi cíťime.*

biť tŕňom v oku byť protivným: *Mu̯ojmu susedovi je tŕňom v oku, že sa dobre mám.*

bľinkať slabo svietiť: *Táto lampa bľinká ako svätojanská muška.*

bľižni každý človek: *Milovať máme bľižneho ako seba samého.*

bobo (i *bobák*) strašiak: *Ňeplač, priďe bobo, vezňe ťa!*

bočpor (i *gočpor*) zvyčajné jedlo na svadbe: hovädzí jazyk alebo kutle pokrájané na rezance v omáčke s hrozienkami: *Veru sa u nás kedisi bez bočporu ňeobišla svadba.*

boľi̯ačka malá rana: *Ňeplač, ve' sa ťi to zahoji, kím sa buďeš žeňiť!*

božeuchovaj cit. božechráň: *Veru ťa, božeuchovaj, aňi za sveť ňezraďím.*

boži zaspatý: *Ňestačím si ľahnúť, u' som boži.*

brada, na bradu na veru, na úver: *Ke' sa to ľen beri̯e na bradu, veľa sa toho narapká* (nahromadí sa, nasbiera sa).

bráňiť sa zubami nechtami všemožne: *Brániu̯ sa zubami, ňechtami proťi upodozri̯evaňiu̯.*

brať kupovať: *Ľuďi̯a braľi, ako bi zadarmo dávaľi.*

brať za hotoví groš uveriť nepravdu, dať sa oklamať: *Ňetreba šeťko brať za hotoví groš.*

bridoň zafúľanec, špinavec: *Ba ktorá bi ho kcela — ťakého bridoňa!*

brija rozvarené slivky, varené na prívarok; nedovarený lekvár (z nem. Brei).

brňi̯eť v hlave mať v hlave bôľ: *Už mi v hlave brňi o' toľkej reči.*

brňisťek zimozeleň.

brnkať na inú strunu inak hovoriť: *Darmo mi buďeš na inú strunu brnkať, uš ťi vi̯ac ňeverím.*

búda chatrný dom: *Má búdu, kolom bi mu hu prevaľiu̯.*

bucháč darmovrav: *To ľen bucháč*

mụože také reči tárať, čo sa ňedá aňi prišiť, aňi pripláťať.

búchať daromné reči hovoriť: *Búcha dve na tri. Ňever mu, to je len taki bucháč, ozembuch!*

buchnúť sa zaľúbiť sa: *Na prvụo viďeňia buchoụ ša do ňej a čoskoro bola svadba.*

burkuvať okrúhlymi skalami dláždiť ulicu.

Cajchané Cajchanovie: *Vravia, že nám Cajchané kravi pošľapaľi lúku.* (Tak miesto koncovkou *-ovie* tvoria posesívum koncovkou *-é* po krátkej a koncovkou *-e* po dlhej slabike, napr. v Mošovciach: *Hrianke, Hodžé,* ale po dedinách na okolí koncovkou *-eje*, *Hriankeje, Hodžeje* atď.).

caparti (pomnožné) drobné deti: *Tie moje caparti majú dieru do brucha* (= sú hladné).

cedák mliečnik s dvoma uchami, hrniec na vydojené mlieko, ktorý gazdiné v čistote držia.

cecha útrova: *Keď si vihraụ, zaplať cechu!*

ceknúť odvrávať, odvrkovať: *Ňecekňi, lebo ťa vihoďim!*

cencúľ ľad z vody, so strechy kvapkajúcej.

ciageľ viď: cencúľ.

ciaška plechová na prijaté plátno do farbovne alebo mangľovne.

ciha detská hračka z ulomeného vretena: *Naša Mara je do roboti aňi ciha.*

combáľať vyzváňať nohami. *Ňecombáľaj, máme dosť biedi!*

cupina i *cubina* nechutné, negustlózne mäso: *No, či je to mäso — to je len taká cupina!*

curďík záprava: *Krava sa nám oťeľila, musím v mašťaľi curďík zhlobiť.*

cvajkať chodiť: *Celi deň ňišť ňerobí, iba po ďeďiňe cvajká.*

cveng povesť: *Jeho meno má dobrí cveng.*

čapica hlava: *Dostaňeš po čapici, len ma jeduj!*

čara zámena: *Naša Marka pụojde na čari do Spiša. To ňesťoji ňišť, to je iba taká čara, ňie kúpa.*

čečeťuľka štebotné dievča: *Veru ňeviem, de sa vzala z ňej taká čečeťuľka.*

čemega výcudky: *Tochto roku pre suchotu bolo málo plného zrna, zvāča len čemega.*

česť, v záčti v úcte, vo vážnosti: *Ako začaụ piť, ňik ho ňemá v záčti.*

čiasťiť často chodiť, ponáhľať sa: *Gvụoli komu ti tak čiasťiš do našich susedoụ? Ej, ale čiasťi, ako bi ho naháňaľi!*

čičrať sa, vičičrať sa nadobúdať sily, vystrábiť sa: *Veď sa ono* (choré dieťa) *čičre, ale sotva sa vičičre.*

čir, hustí čir jedlo z múky a zo zemiakov, zapíjané kyslým mliekom: *Chudobnému chuťi čir ako bohatému pečienka.* (V Liptove: kuľaša.)

čiťať leviti karhať: *Ňebuďeš ti mňe leviti čiťať — či som ti ja roveň?*

čkor ucholak: *Daj pozor, abi ti čkor ňevliezoụ do ucha!*

čľapkaňina daždivé počasie (dážď s blatom): *Kediže uš prestaňe táto čľapkaňina!*

čochrať pri chôdzi málo dvíhať nohy od zeme: *Ňečochri, ale dvíhaj nohi od zeme!*

čuchrať cupkať, strapkať vlnu: *Ti čuchri vlnu a ja buďem kramplivať!*

čumeť drepenieť: *Čože čumíš doma, choď medzi ľuďi, že ti svitňe v hlave!*

čụo Bụoch dňa dá každý deň: *Čụo Bụoch dňa dá, hlušime* (jeme) *zemiački. Čụo Bụoch dňa dá, hlušime* (robíme) *na panskom.*

čupka hromádka: *Seďeli v čupke ako kuriatka bes kvočki* (učupené).

čupka sučka: *Naša čupka máva pekné šťence.*

čupnúť si uchýliť sa, skryť sa: *Čup-*

ňime si pod ústrešie, kim presťaňe pršať!

čuridlo nespôsobná žena: *Naoko bi ešťe ušla, kebi len ňebola takuo čuridlo.*

dať do zeme zasiať: *Keť sa dá do zeme čemega* (výcudky), *narasťie burina.*

dať na zrať (zrad) oznámiť, dať na vedomie: *Prijaťeľ mi dau na zrať, že sa žeňí.*

dať oči na rásochi nespať: *Abi ňezmeškau vlak, dau oči na rásochi.*

dať pačku tľapnúť na ruku: *Jaňíčko, daj pačku krsnej mame!*

dať rozumi dovedna poradiť sa: *Ňebožekajťe, ale račej dajťe rozumi dovedna a potom ropťe!*

dať sa do rospráuki zahovoriť sa: *Dali sa do rospráuki, že aňi ňezbadali, len keď omrkli.*

dať sa i pusťiť sa v nohi utekať: *Keď zazreu hajčieho, dau sa v nohi.*

ďeľako ďaleko: *Tak ti je ďeľako k nám ako mňe k vám.*

ďengľaví slabý, neduživý: *Náš starki sa akisi ďengľaví, zo dňa na ďeň ich je meňej.*

ďeravá pamäť zábudlivosť: *Máš ďeravú pamäť, keť šetko hňeď zabudňeš.*

dichnúť praudou úprimne hovoriť: *Ňigdi praudou ňedichňe, len na samích figľoch žije.*

dikič obuvnícky krivý nôž.

dipkať pri chôdzi robiť krôčky: *Naša starká celi boži ďeň dipkajú po stáňi.*

dieťa z úhoru narodené matke z druhého manželstva.

dioučiť panenčiť, ostať nevydatou: *Kim som dioučila, bolo mi lepšie ako teras.*

diu divúci nečakaná udalosť: *To je diu divúci, že si už ras prišla.*

diu, z divu skapať prekvapiť sa: *Išla som z divu skapať, keď som viďela, že si to ti.*

dlapce (dlabce — pomožné) hladká, suchá kôra na zafačovanie (zaobalenie) zlomeniny; dedinskí napravači zaobalia zlomeninu nie do gypsu, ale do dlabcov: *Už mu dau nohu do dlapcou, kim sa mu zrasťie, si poleží.*

doďievať domŕzať, dráždiť: *Ňedoďievaj do mňa, lebo pujďeš ňemeťenou cestou!*

dohrabať sa prísť: *Keť sťe sa už len ras k nám dohrabali!*

dojedať dopaľovať, domŕzať: *Ag buďeš dojedať, ňeručim za seba.*

dokriatať sa dokývať sa, dôjsť pobiede: *Tak som ustau, ledvá som sa dokriatau domou.*

do merku vziať zapamätať: *Vezňiťe si to do merku!* (Z nemec.)

domorduvať horko-ťažko dokončiť: *Ledvou zme jednu robotu domorduvali, už druhé dve na nás čakajú.*

doňiesť na kuchiňu mať osoh: *Hľaďi, či mu to doňesie na kuchiňu.*

dopadnúť dolapiť: *Dopadli ho, keť kradou jabľká a hibaj s ňím do richtára.*

dopekať hnevať: *Toľko ma dopekau, že som mu ukázau, ďe sa dvere.*

doráňaní ustatý, ukonaný: *Taki som doráňaní, ledvá stojím na nohách.*

dorebriť, dorebriť sa nenazdajky doniesť alebo prísť: *Aňi zme sa ňenazdali, len keď dorebriu pou prasaťa. Dorebriu sa k nám na pravuo poluďňia.*

dorezať sa krve stratiť krv: *Zbledou ot strachu, krve bi sa na ňom ňedorezau.*

dorka jaternica z hrubého čreva: *Boli ma žaľúdok, agisťe o' tej dorki, lebo bola masná.*

doskákať prestať byť samopašný: *Ožeň sa, šak doskáčeš.*

dosťať frčku zaraziť: *Ňepresťau sa škriepiť, kim ňedosťau frčku po nose.*

dosťať nohi skapať, zmizнúť: *Len čuo som sa obráťiu, kabát mi dosťau nohi.*

dosťať príučnuo keď sa podujatie nezdarilo; ináč *pijú príučnuo*, keď pripovedá majster učňa.

dofržní, bedlivý o svoj majetok: *Musí biť človek dofržní, inakšie bi ho chitro roznosili.*

doťať sa opiť sa: *Tak sa doťaľi, ľedvá stoja na nohách.*

doťeperiť sa dôjsť: *Ľedvím činom sa doťeperiu, taki bou otrundženi* (= opitý).

doťešťiť doniesť niečo ťažkého: *Čuože si nám to doťešťila f tom baťohu?*

dovrávať sa škriepiť sa, dohadovať sa: *Ňedovrávaj sa so mnou, ňie som ti roveň.*

dramkať nasilu žiadať, žobrať: *Darmo dramkáš peňiaze, na také pleťki ti veru ňedám.* (V Liptove: drankať).

dreveňica dom z dreva stavaný: *Bivaňie v dreveňici je v zime teplejšie.*

dreť sa natískať sa: *Ňechoďiu som za ťebou, ale ti si sa drela za mnou.*

drhnúť umývať; ťažko robiť; kašľať: *Buďeme najprú drhnúť dlášku, lebo je zafúľaná ako zem. Of svitu do mrku drhňeme a ňišť zme si ňenahonobili. Aňi spať zme ňemohli pre ťeba, lebo si celú noc drhla.*

drichnať spať: *Ukonala sa, drichňe aňi zarezaná.*

drlančiť drať: *Ňedrlanči si tie nové hábočki, čuo buďeš nosiť po ňeďeliach? Muoj chlapčisko tochto roku uš treťie nohavice drlanči.*

drmať trhať: *Drmaľi ho, abi sa zo sna prebuďiu.*

drmancuvať triasť: *Doťiaľ drmancuvau dverami, kim mu ňeotvoriľi.*

drnknúť sa o ucho začuť: *Drnklo sa mi o ucho, že sa žeňíš.*

dropčiť, vidropčiť sa drobným krokom kráčať, vytancovať sa: *Malé deťi dropčia. Dobre sťe sa vidropčili na majálesi?*

drugať priasť vlnu i zrebe; kopať nohami: *Naša starká celú zimu drugaľi zrebe. Ňedrugaj, oškúľiš stenu!*

druhá i pišná dierka prieduška, hrtan: *Zapadlo mi do druhej dierki. Ušlo mi do pišnej dierki.*

druobeš hydina: *Mamka, počkajťe ma, kim dám druobeži zrna, puojďem i ja s vami!*

drviť madarčinu učiť na ujmu ostatných predmetov: *Ňietri stari učiteľia nadošetko drviľi f školách maďarčinu.*

držať na slove zahovárať bez ponúkania: *Drží ma toľko na slove, a ňičim ňeponúkňe.*

držať nos doma zdržiavať sa doma: *Ľuďia ťa hľadajú — čuo ňedržíš nos doma?*

držať pod zámkou kryť: *Keď ňekcem, abi mi pomaškrťiľi, musím šetko držať pod zámkou.*

držať sa f kostiach neklesať na sile: *Ako sa máš? Držím sa ešťe f kostiach.*

držať za slovo urputne nástojiť na sľube: *Verím, že sa to staňe, lebo ho držím za slovo.*

dubasiť tancovať: *Keť si zajše popiľi, v dobrej vuoli dubasiľi.*

dučať drepenieť: *Duči doma ako dudok.*

duďňieť dunieť: *To duďňie ako prázni súdok.*

dudrať šomrať: *Na šetko dudre, ňič hej je ňie po vuoli.*

duluvať hľadať: *Ňietra žena duluje mužovi korheľovi po vreckách, keď zaspí. Ňeduluj, ďe si ňepoložiu!*

dunčať drepenieť, sedieť: *Žďi ľen doma dunčí, za sveť von ňevínde.*

duokopňik hostina po vykopaní zemiakov, obyčajne praženica s krúžkami klobásy a hriato.

duorobňik hostina po skončení všetkých poľných robôt: praženica s krížalkami klobásy a hriato.

duša na mi̯esťe uspokojená túžba: *Už mu je duša na mi̯esťe, keď ho pochváľiľi.*

dutki (dudki) peniaze: *Aňi ňeveďeu̯, ako sa mu dutki roskotúľaľi.*

duť kämeň radiť sa: *Dujú kämeň, ako bi ma mu̯ohľi oklamať.*

dveraje rám (futro) na dvere („týrštok"): *Dveraje zo smrekového dreva najdlkšie vzdorujú hňilobe.*

dvihať chvost protežovať, ochraňovať: *Ľachko mu je postupuvať v úraďe, keď mu stric dvíha chvost.*

fačkuvať neopatrne narábať s nožom: *Ňefačkuj s tím nožom, abi po smi̯echu ňebou̯ plač.*

fafarka detská trúbka s jazýčkom.

fafarkuvať húsť: *Ču̯o mi fafarkuješ poza uši, už bi si ras mu̯ohou̯ prestať!*

fajnoví (z nem.) jemný: *S fajnovej látki šati sa teras drahé.*

falanguvať túlať sa: *Choť si pitať jesť, ďe si falanguvau̯.*

falť (fald) záhyb, žliabok: *Na kabáťe sa ťi faldi robi̯a.*

fanťa, mať fanťi vrtochy, rozmary: *Tento ku̯oň máva fanťi, aňi sa ňenazdáš, kedi vihoďi zaťkom. Ktože bi ťebe pre tvoje fanťi vihoveu̯!*

fanťiť prekážať: *Ňebuďeš ťi mňe vo fšetkom fanťiť, vi̯em, čo robím.*

farhami šíry na kone.

faťinkuvať sa, zafaťinkuvať sa lichotiť, zalichotiť sa: *Darmo sa faťinkuješ — ňedám ťi. Veru mi požiči̯a, keť sa mu zafaťinkujem.*

fercuvať čelo vraštiť sa: *Ču̯ože ťa trápi, že fercuješ čelo?*

fifľena parádnica i uplakané dievča: *Pozri tú fifľenu, ako šibe okálami po ťebe! Keď hej prsť otrčiš, hňeť plače, veľká fifľena je z ňej!*

finda nič: *Ňeveďeu̯ ču̯o robiť s peňi̯azmi — teras má findu.*

finťiť sa pekne sa obliekať: *Vari sa kceš vidať, keť sa tak finťiš!*

flákať, preflákať prehajdákať, premárniť: *Zďeďiu̯ pekni majatok, kebi ho ňebou̯ preflákau̯.*

fľek slovný úder, zavrátenie: *Pusťiu̯ sa do hátki a dostau̯ fľek.*

forťi̯eľ dôvtip, fígeľ: *Maj pokoj so mnou̯, mňa forťi̯eľmi ňeprekabáťiš!*

fpáľiť nenazdajky vbehnúť: *Keť sa raďiľi, fpáľiu̯ medzi ňich a bolo po poraďe.*

fľochnúť opovržlivo pozrieť: *Keť so' mu dohováraŭ, fľochnuu̯ na mňa a odišieu̯.*

frčkár švihák: *Daj si pokoj, ťi sa ňemu̯ožeš rovnať frčkárovi!*

frfotať ustavične vravieť: *Ňeprestajňe frfoce aňi vrúca kaša v hrnci.*

frfrať šomrať: *Ňič ňeňehá be' slova, na šetko frfre.*

fŕlať behať: *Chiťiu̯ ho nakrátko. ňebuďe fŕlať podaromňici.*

frumbije (pomnož.) traky na medziplecnej plátenej kapse.

fšeci do nohi všetci bez rozdielu, bez výnimky: *Fšeci do nohi prišľi na schu̯ocku.*

fšeho-fšudi (z čes.) dovedna, spolu: *Fšeho-fšudi nakopaľi zme dvacať vri̯ec* (drobních i veľkích) *zemi̯akou̯.*

fufnať nosom hovoriť: *Ňevi̯em, čo vraveu̯, ľebo fufňe a ja ňedopočujem.*

fúkať sa hnevať sa: *Ču̯ože sa fúkaš na mňa, ve' som ťi ľen prau̯du povedala?*

furma vzor, mustra: *Ňeviberaj z ňikoho furmi, zahľať sa do zrkadla, ťam hu najsku̯or nájďeš!*

furtom furť stále, ustavične: *Furtom furť prši — ľen kedi uš prestaňe!*

futro podšívka: *Teras futro s kožušini poskočilo veľmi do ceni.*

futruvať chovať, kŕmiť: *Ej, aľe ťa tá tvoja mať dobre futruje, keť si taki tučni.*

(Pokračovanie.)

POZNÁMKY A ZPRÁVY.

ŠTRAJK — STÁVKA.

Článok Mila Gosiorovského s nadpisom *Stávka či štrajk v slovenskej terminologii?* (SR X, 81—2) ani s Dodatkom redakcie nie je taký, aby naň nebolo možno reagovať. 1. Chyba je hneď v tom, keď autor tvrdí, že slovo *štrajk* pochodí z nemčiny. Mýlka; *štrajk* je v nemčine naturalizované *anglické* slovo *Strike,* ako také zaužívané asi od roku 1880, ale známe v nemeckej reči — s pôvodným pravopisom *Strike* — už od roku 1860 (Friedrich Kluge, Etymologische Wörterbruch der deutschen Sprache z r. 1921, 445). 2. Autor preceňuje dosah slova *stávka* v jeho zaužívanom význame, súvisiacom so slovesom *staviť sa.* Ním uvádzaný príklad „urobili stávku" je v ľudovej slovenčine nemožný, zlý, lebo Slovák jednoducho povie: *stavili sa,* a nie „urobili stávku". Keď sa Slováci stavia o niečo, ide síce o *stávku,* ale len v takom súvise, že sa povie, kto *stávku* vyhral, resp. prehral. Keď sa však povie, že robotníctvo niekde stávkuje, alebo že je už po stávke robotníkov, netreba nikomu vysvetľovať, že sa tu myslí „štrajk", a nie *stávka* v pôvodnom slovenskom význame, súvisiacom so slovesom *staviť sa.* Nevzniká teda „nepotrebný dvojsmysel", ako tvrdí autor, lebo z kontextu vždy *presne* vidieť, či ide o *stávku* vo význame „štrajku" alebo nie.

Proti autorovi, ktorý chce slovo *stávka* nahradiť slovom štrajk, uvádzam z literatúry príklady: v starej Dennici, ešte pred rokom 1914, bol preklad básne Stávka kováčov od François Coppého. Prekladateľ Neresnický i v nadpise i v texte prekladu dôsledne upotreboval slovo stávka vo význame slova „štrajk". Dr. Ján Mihál je známy slovenský purista, a jednako upotrebil vo vete sloveso stávkovať („Ak prispievatelia stávkujú", SMS 1941, 473). Konštantín Čulen je dávny slovenský autonomista a vo svojich Dejinách Slovákov v Amerike dôsledne píše o stávkach, lámaní stávok a o lamačoch stávok (napr. sv. I, 121, 122). Tieto príklady, ktoré by bolo možno rozmnožiť o iné, viditeľne svedčia, že slovo *stávka* vo význame slova „štrajk" je dnes v literatúre celkom zaužívané a že nevznikajú z jeho upotrebovania v takomto význame nijaké „nepotrebné dvojsmysly".

Tvar štrajkolomec je doslovný preklad cudzieho Streikbrecher, kým lamač stávok (Čulen) alebo stávkokaz (Pravidlá slk. pravopisu) je rozhodne lepší, slovenskejší tvar. Autori Pravidiel slk. pravopisu z r. 1940 istotne vedeli, prečo nechávajú tvary *štrajk* a *stávka, štrajkovať* a *stávkovať* ako rovnocenné a prečo pripúšťajú slovo stávkokaz. Rečový vývoj ukazuje, že slovo *stávka* nadobúda prevahu nad slovom *štrajk* a že ho vážni autori — oni tvoria spisovnú reč — nepokladajú ani za cudzie svojím významom, ani za dvojsmyselné.

Dr. Ján V. Ormis.

Poznámka redakcie. — 1. Doplnenie Dr. J. V. Ormisa, že podstatné meno *štrajk* nie je od pôvodu nemecké, ale aj do nemčiny prešlo z anglického jazyka, nijako neoslabuje náhľad redakcie: Prevzaté kultúrne a za-

užívané slová, ak niet miesto nich domácich slov od pôvodu, netreba hýbať, ale ich upevňovať, stabilizovať, žeby prestalo nepotrebné kolísanie pri prevzatých cudzích kultúrnych slovách. Dnes ani v češtine nie je tendencia nasilu nahradzovať prevzaté kultúrne slová umelými. Z takéhoto dôvodu, ktorý sa srovnáva s terajším náhľadom vedy na prevzaté kultúrnohistorické slová, nemožno zavrhovať ani slovo *štrajk*, hoci je anglické od pôvodu, ako ani nezavrhujeme ostatné slová toho istého pôvodu, napríklad: futbal, sveter, tenis.

2. Autor a redakcia nijako nepreceňujú dosah slova *stávka* v jeho pôvodnom slovenskom význame, keď sa prihovárajú, aby slovo *stávka* ako deverbatívum ostalo len pri svojom pôvodnom význame, ktorý má materské sloveso *staviť sa*. V slovenčine *stávka* vo význame ‚štrajk' a *stávka* s českým významom *sázka* ako prípadné synonymy takmer sa vylučujú; tak ďaleko sú od seba svojím rozličným významom. Hlavne pre tento dôvod je na mieste ponechať v slovenčine slovu *stávka* jednoznačný význam „v jeho zaužívanom význame, súvisiacom so slovesom *staviť sa*" tak, ako má v češtine tiež jednoznačný význam slovo *stávka* ‚úmyselné, ushovorené zastavenie práce.' — Čo sa týka složeniny štrajkolomec, i nám by bolo milšie spojenie *lamač štrajkov*.

SLOVENČINA NAŠICH KNÍH.

Mária Kočánová: Nemý mních. Román pre mládež.
Vydal Spolok sv. Vojtecha v Trnave. Strán 295.

Spolok sv. Vojtecha vydáva stále hodnotné knihy, a to najmä v poslednom čase. Kritika tieto knihy už zhodnotila, ale výlučne so stránky literárnoumeleckej, lebo pri vydávaní kníh ide predovšetkým o to, aby ony znamenaly nejaký hodnotný literárny prínos do našej spisby. Nemožno však mlčky prejsť ani nad rečovou stránkou kníh, hoci tohto sa recenzie a kritiky všeobecne alebo nedotýkajú, alebo len niekoľkými slovami. Treba preto konkrétne poukázať, najmä vtedy, ak kniha je určená pre mládež, koľko rečových chýb sa niekedy dostane do jednej takejto knihy. Teraz nám ide o román Márie Kočánovej, na rečovú stránku ktorého chceme poukázať. Tešíme sa každej hodnotnej slovenskej knihe, no naša radosť nemôže ísť tak ďaleko, aby sme vedome zastierali jej rečové nedostatky. Román „Nemý mních" má týchto nedostatkov veru dosť. Čítali sme od autorky už niekoľko vecí, ale nikde sme sa nestretli s toľkou hŕbou jazykových chýb, ako práve v jej poslednom spomenutom románe.

Pre ilustráciu poukážeme na jednotlivé chyby, previnenia proti slovenčine. Niekde ide azda len o tlačové chyby, no miestami je pochybená aj interpunkcia, ktorá mnoho ráz narúša smysel viet.

Predovšetkým rečové nesprávnosti a pravopisné chyby.

Sotrvať (*zotrvať* 8), v sebakázniach (posledná slabika má byť krátka, ale i tak je slovo zlé, má byť *disciplínach* 12), obrúbený (*obrubený* 23), tančil (správne *tancoval* 24, 37, 39, 40, 201, 215, 278, 290, 291), tvar „obtančiť", ktorý autorka často používa, vidí sa v slovenčine otrocký preklad maďarského *körültáncolni* (i keď slo-

vesá s predponou *ob-* nie sú zriedkavé, napríklad: *obkolesiť, obskakovať),* v slovenčine možno vyjadriť len opisom: *tancovať okolo niečoho;* Boľanovského napadla myšlienka (*prišla mu na um* 29), vrtil (*vrtel* 31, 268, 277), zasnúbenie dobre neskončí (zasnúbenie *sa* dobre *neskončí* 33), okázalosť (*veľkoleposť* 33), na oko úplne spokojná (*naoko;* tu ide o adverbium 34), vopchal prst do osy kolesa (*osi;* načim rozlišovať podstatné mená *os* a *osa!* 36), pannenských síz (*panenských* 36, ako je správne na str. 77), nevestu obtočenú závojmi siedmych farieb (*mladuchu* obkrútenú závojmi *siedmich farieb* 39), obecenstvo sa živo zúčastnilo tejto hry (*na tejto hre* 39), nedotančí tanec siedmych závojov (*neskončí tanec siedmich závojov* 40), v altánke (*v altánku;* je mužského rodu! 42), zemanského (*zemianskeho* 42, ako inde), nezbýva nám iné (*neostáva* 44), vzpomienky (*spomienky* 46, 68, 118, ba na str. 106 i *vspomienka!*), hostiny sa nezúčastnila (*na hostine* 46), čo mu je po tom všetkom (*čo ho po tom všetkom* 46), doprovod (*sprievod* 55), závojmi siedmych dúh (*siedmich* 57), u schodov (*pri schodoch* 57), z jeho bytosťou (s *jeho bytosťou* 58), do radu* kartuziánov (*do rehole* kartuziánov 60), almára (*almara* 64), kľaknul (*kľakol* 64), záležitosť (*vec* 70, 75, 84 a nasl.), povymietal (*povymetal* 72), potrebovali ku rozuzleniu (*na rozuzlenie* 74), dajme tomu (doslovný hungarizmus tegyük annak, správne: *povedzme* 9), do altánky (je mužského rodu 82), v páde (*v prípade* 82), Hedvigine šťastie (*Hedvigino* šťastie 98), nepotkala (*nestretla* 100, čechizmus), obozkávala (hungarizmus 101, 107), napriek tomu (*jednako* 102), napriek zákazu (*proti zákazu* 106), za jeho rannej mladosti (je rozdiel medzi slovom *raný — skorý, a ranný* — od slova *ráno!* 107), u jej posteli (*pri jej posteli* 107), u nôh (*pri nohách* 109), hýkal (*híkal* 114), podivín (slovenskejšie čudák 141), vymyslil (*vymyslel* 154), musíme byť silný (*silní* 165), obvlniť (hungarizmus 179), župánsky (*županský* 183), preináčiť (*preinačiť* 186), beztak (mnoho a mnoho ráz sa vyskytuje správnejšie: *tak*), rozpustlá vrava (*samopašná* 197), čože mu po nej (*čože ho po nej* 197), tlumený (*tlmený* 201), zadržať sľub (*dodržať,* prípadne *splniť* sľub** 205), rannú mladosť (*včasnú, skorú,* prípadne *ranú* mladosť 220), Hedvigine počínanie (*Hedvigino* počínanie 223), levovské pazúry (*levské* 225), kúriach (*kúriách* 226, 227), vydurýme (*vydurime* 229), smerať sily (*zmerať* sily 231).

Toto by boly zväčša rečové a pravopisné chyby, no horšie sú syntaktické nesprávnosti. Na str. 23 čítame takúto vetu: „Pochádza vraj, z doby Ondreja II., ktorý, keď sa vracal zo Svätej zeme v Karpatoch jeho voz drgol o skalu nad hlbokou priepasťou." Správne veta má znieť takto: *Pochádza vraj* (t. j. cimer) *z čias Ondreja II., ktorému sa stala nehoda pri návrate zo Svätej zeme, a to v Karpatoch,*

---

* V Pravidlách slovenského pravopisu miesto českého *řád* je *rad* s krátkym *a* na rozdiel od *riad* (kuchynský riad, konský riad). — *Red.*

** Tu ide o nárečový tvar východoslovenský, čo nie je chyba proti slovenčine ako takej. — *Red.*

kde jeho voz drgol do skaly nad hlbokou priepasťou. — Iná veta: „Kožuchovský nalieval, núkal prv so znamenitou hriatou, sám bohvie akými zvláštnosťami okorenenú, a orechovkou, ktorá mala u Kožuchovských oddávna dobrú povesť." (32). Správne: *Kožuchovský nalieval, núkal prv znamenitú hriatu, bohvie* (alebo: *sám Boh vie*) *akými zvláštnosťami okorenenú, a orechovicu, ktorá u Kožuchovských bola oddávna povestná.* — „Dnes bola jej povšedná úhľadnosť rozoraná" (veľmi neprirodzený štýl!) lepšie: *Jej každodenná úhľadnosť jej dnes chýbala.* — „Tančili v prehnanej slušnosti" (37); i toto rozhodne nie je v duchu slovenčiny, lež takto: *Tancovali zveličene slušno.* — „Všetko vírilo a krúžilo sa" (37), správne: *Všetko vírilo a krúžilo* (alebo *krútilo sa*).

Autorka nie je istá, kedy použiť inštrumentál predložkový a kedy bez predložky, preto predložku vynecháva i tam, kde je potrebná, napr.: „Mladucha sa vznášala medzi závojmi tak ľahko, takou graciozitou až..." (40), má byť: s *takou* graciozitou. Alebo: „... priletela k ženíchovi takou láskou a opojnými citmi, zas odletela úžasom" (40), správne: s *takou láskou*... s *úžasom.* — Iné príklady: „ostala stáť v bielom hustom závoji, [s] malým zeleným venčekom na hlave." (40), „Víchor... lámal stromy, vyhadzoval ich [s] koreňami ako prútiky" (48); to by znamenalo, že víchor mal korene a nimi vyhadzoval stromy. „Novic kráčal po chladnom kamení [s] pocitom..." (62). „Vrazia [s] hurtom a krikom" (64). „— Ach, Zdeno, — povedal [s] malou nádejou v smutných očiach" (71). „tma, ktorou zápasí kmit kahanca" (90), namiesto správneho: *tma, s ktorou zápasí kmit.* „Úsmevom jej ukazoval, aby vytiahla nohu z topánok" (174), správne: S *úsmevom.* „Starý Jablonovský [s] mladistvým elánom kráčal hore schodmi." (194). „Bože, [s] akou láskou som ich sbierala" (220). „Oči [s] dôverou boly upreté" (222). „sa dozvedel, [s] akým odkazom došli domov" (225). „Takou istotou povykrúca pravdu" (238) m. S *takou istotou.*

Iné vecné chyby, alebo umelé a násilné väzby miestami až nesrozumiteľné a neslovenské: „Zvelebiť, rozšíriť starootcovský majetok" (45); namiesto „zvelebiť" zjavne patrí slovo *zveľadiť,* ktorého význam autorka si pravdepodobne mýli. „Ženské jazyky len o jeho *porte* sa budú otierať" (46). — „Ticho, čo ho obklopovalo, *zaľudnately* nové hlasy." (54). Takto sa po slovensky nevyjadrujeme. Podobná veta: „Takéto myšlienky *zaľudnately* hlboké *ticho čakateľa,* novica" (57). „Vidí sa hviezdenú klamným leskom" (58); aj toto je veta celkom bez smyslu! — „Usmial sa pre milú opovážlivosť" (59); kontext si tu vyžaduje datív: *usmial sa milej opovážlivosti.* — „Aké príjemné hlasy vynorujú vlnky ticha, v ktorom sa kolíše Tvoje meno, Pane..." (66); veta celkom nesrozumiteľná. — „Smiech ním započal natriasať" (72); normálne sa vyjadrujeme takto: *začal sa natriasať od smiechu.* Podobná veta: — Vy... ešte sa smejete?.... Či nemáte dosť tri hroby, chcete mať aj štvrtý? — kričala pri sprievode chechtania" (72); správne to povieme takto: *kričala do chechotu Kozolupa,* alebo: *za chechotu*... — „Ukradli kozy chudobným pastierom, a tie olúpily" (73); o čo asi olúpili tie

kozy? Z nasledujúcej vety: ‚Mäso zjedli a s kožami kupčili' vysvitá, že tu autorka chcela použiť slovesa *olúpať* (porov. *olúpať orech*) s významom ‚odrať, stiahnuť z kože.' — Nemala tušenia, „že" s ktorej strany hrozí nebezpečenstvo (85); takéto používanie spojky „že" je maďarizmus, veta v slovenčine obstojí bez nej. „Túlajúc sa po svete kde čo sa naň prilepilo" (86); tu sú dva podmety(!), preto neslobodno skracovať priechodníkom! V škole nám dávali takýto odstrašujúci príklad: Pán učiteľ, pozerajúc z okna, pršalo. Toto načim vyjadriť bočnou vetou časovou: *Keď sa túlal po svete, kde čo sa naň prilepilo.* — Toto ju sužuje, to „zmiera" jej radosť (96); sloveso *zmierať* je *podmetné,* neslobodno ho teda spojiť so 4. pádom! Z tohto najlepšie vidieť, ako málo spisovateľka ovláda jazykové vyjadrovacie prostriedky; do tohto spojenia hodí sa sloveso s tým istým koreňom *moriť:* to *mori* jej radosť. Napr. podobne neslobodno povedať: „usmejem chlapca." — „Niet čary, niet kúzla, čo by jej tu myseľ vymazal zo srdca" (96); veľmi umelá štylizácia. „Hneď ožil, ako keď vyschnutú rastlinu polejú" (147); významove nesmysel, lebo *vyschnutú* rastlinu by sme darmo polievali, tá už neožije, teda hádam *zvädnutú* rastlinu! — „Zunovalo sa mi všetka" (156); zaiste tlačová chyba miesto *všetko,* ale takýchto chýb je veľa. — „lebo si myslel, že Katušina ostýchavosť zaliala farbou rumenca" (158); ťažko si vybrať, čo to vlastne má znamenať, čo chcela autorka povedať. — „dve havranie oči strežú na každé slovo, čo im z úst vyletí" (161); to tu významove neobstojí, veď oči nestrežú na slovo, lež uši! — „Napriek môjho trvalého hnevu" (178); akáže to väzba! — „vidíš, že za tebou čakáme" (182); celkom násilná väzba, správne má veta znieť takto: *Vidíš, že na teba čakáme.* — „Či nevyvárala nám také večere, že sám kráľ by si mohol prsty za nimi oblízať? (182); správne: *Sám kráľ by si mohol prsty* po nich *oblízať.* — „Nemám náladu k návštevám" (192); správne: *Nemám náladu* na *návštevy.*" — „Ku prirodzenej, tvrdej vrave zvyklému zemanovi bola táto strojená vrava neznesiteľná" (197); veta skoro nesrozumiteľná, lebo väzba je tu celkom pomýlená. Správne veta má znieť: *Zemanovi, zvyknutému na prirodzenú, tvrdú vravu, táto strojená vrava bola neznesiteľná.* — „Nakoľko ti mamička nežije, cítim sa povinným upozorňovať ťa na hriešnu hru, ktorú sprevádzaš" (202); tu azda malo byť sloveso *prevádzať,* no myšlienku aj bez tohoto slovesa možno inak vysloviť: ... *upozorňujem ťa na hriech, s ktorým sa zahrávaš.* — „Objatie mladého pánka dodalo Ondrišovi nový vytálny(!) prúd odhodlania k prevedeniu svojho plánu" (214); aj pravopisné chyby, väzba nesprávna. Zvratné zámeno tu neobstojí, ba aj nemiestne použité sloveso. Vetu správne bolo treba štylizovať takto: ... *nový vitálny prúd odhodlania na uskutočnenie jeho plánu,* alebo: ... *prúd, takže sa odhodlal uskutočniť svoj plán.* — „Stále sa od čohosi okúňaš" (232); sloveso *okúňať sa* má väzbu bezpredložkovú vo význame ‚odďaľovať, váhať, otáľať', ako napríklad: u Tajovského: keby sa zas tých farárov neokúňali (IV, 157), teda: *stále sa čohosi okúňaš.* — „Pery tuho svieral a myslel, vnáral do onoho sveta" (298); zjavne interpunkčná a tlačová chyba, správne: *Pery*

tuho svieral a myseľ vnáral do onoho sveta. — Prešly cez modlitbou prešepkaný dvor a cez dlhý koridor" (294); takto sa veru po slovensky nevyjadrujeme, klasický príklad maďarizmu, ktorý však v slovenčine je prinásilný a celkom neprirodzený.

Niekde zasa autorka celkom vynecháva zvratné zámená, predložky, alebo ich daromne pridáva, *čím dokazuje, že nie je istá ani* v tejto časti spisovnej normy slovenčiny.

Príklady: „Daromne prosil, modlikal sa pred otcom" (152); správne: *daromne prosil otca, daromne modlikal.* — „na takého šviháctva, aké jej preukazujú, je neschopný" (189); predložka s akuz. (porov. *súci*) alebo bez predložky: *Takého šviháctva... je neschopný.* — „Zatiaľ zlosť a hnev rozrástol vo vysokú vežu" (139); treba zvratné sloveso: *rozrástly sa.* — „Malý bod... čoraz mohutnejšie rozrastal" (143); taká istá chyba ako predošlá. — „Raždie oheň neprikladá" (157); tu chýba predložka *na.* — „Dušou mu preliala celá škála smutných akordov" (190); aj tu chýba zvratné zámeno *sa.*

Z interpunkčných nesprávností na ukážku len tri: „Pane, ak dopustíš, naňho pokušenie" (62); za tvarom *dopustíš,* zjavne, čiarku vložiť neslobodno. — „Až, raz, naveľa, konečne ustaly kroky." (90). *Toto je celá jedna veta!* Veľa daromných slov a čiarok. Postačí toľkoto: *Konečne kroky predsa ustaly.* — „Chlap, čo je, aj starý, môže byť jarý." (159); tak isto je tu jedna nepotrebná čiarka, a to za slovesom *je.*

A ešte niekoľko všeobecných chýb. „Vnoril zrak do altána a prekutal jej vnútro" (154) m. prekutal *jeho* (pomýlený rod). — „Akože by som im mohla dať košom, ak ma ešte nepýtali" (201); namiesto „ak" sa tu zjavne pýta *keď!* — „Oj, hoc by som ťa mohol nasledovať!" (205); autorka si celkom pletie významy jednotlivých slovenských slov, takže ich potom vôbec nevie miestne použiť. Namiesto „hoc by" mala napísať *bodaj.*

Pre celkový obraz o jazykovej stránke románu „Nemý mních" by to bolo dosť. Nuž toto je prinajmenšom nezodpovednosť od autorky, tým väčšia, že kniha je určená pre mládež. Škoda, že si nedala chyby ponaprávať so stránky jazykovej. Istú zodpovednosť nesie aj ten, kto knihu pripravil do tlače.

Nedávno dostalo sa nám do rúk viac vydaní Spolku sv. Vojtecha v Trnave. Z nich pre porovnanie jazykovej stránky spomenieme aspoň jednu, a to preklad Sienkiewiczovho románu Quo vadis? Knihu preložil Mikuláš Stano. Keď ide o preklad, je rečová stránka skoro vždy pod vplyvom originálu, teda jazyka autorovho. Stanovmu prekladu však nemožno ani toto vyčítať, lebo je priam majstrovský. Reč hladká, bez polonizmov, bez otrockých prekladov, takže sa až lahodno číta. Teda tým viac je na mieste požiadavka, aby jazyk pôvodiny bol správny, jasný a rýdzi.

L. M. Jánsky.

ROZLIČNOSTI.

kuchynské náčinie? — Vplyvom českej terminologie prenikle do slovenčiny slovo *náčinie* natoľko, že ho už ani necítime ako cudzie, prevzaté. Čítame ho v dennej tlači, upotrebujeme ho v hovorovej reči, ako by sme vôbec ani neboli mali svoje domáce slovenské slovo. Slovenská reč bola už nepriamo upozornila na slovo *riad* ako slovenské, keď bola uverejnila Návrh na odbornú terminologiu v slovenskom železiarskom priemysle. Odbor: kuchynský riad (VIII, 171) z pera Ing. Štefana Veselého, kde upotrebila slovo *riad* v termíne *kuchynský riad,* a nie „kuchynské náčinie". Pri slove *náčinie* ide o složeninu, skladajúcu sa z predpony *ná-* a podstatného mena *čin,* ktoré samo osebe svojím významom zodpovedá nášmu slovu *riad* (porov. Jozef Holub, Stručný slovn. etym. jazyka čsl.[2], str. 35). Slovenčina dosť zriedka tvorí složeniny s predponou *ná-* z podstatných mien a z prídavných mien takmer celkom nie (SR IX, 30). Podstatné mená s touto predponou vyskytujú sa zväčša len pri deverbatívach, t. j. pri podstatných menách, tvorených z koreňa slovesného (*nákova, národ, návoj*). I s tohto hľadiska tvorenia treba sa nám pridržať slovenského slova *riad* a tak ho zachovať v termíne: *kuchynský riad.* V ľudovej reči žije dosiaľ, v spisovnej býva popri českom, prevzatom termíne „náčinie". Príklady: Na svadbu sa vytrovili zo všetkého, čo mali vyslúžené. Boly treba háby, obuv, do truhly, niečo *riadu,* a konečne robiť „veselie" (Taj. VI[2], 142), Na pravo kasnička a na nej polica s kuchynským *riadom* (Taj. VIII, 63), šla umývať *riady.* Treba jej vrátiť požičaný tanier, z ktorého jedol hosť (Gabaj, Otec 78), Krčiažky sú medzi sebou rovné, ako by jeden druhému bol z oka vypadol. *Riad* tento nemá pamätníka (Kuk. X, 61), Zuzka (s *riadom,* prikryje a donesie šunky na mise...) (Stodola, Náš pán minister 19, Turč. Sv. M. 1927) ap.

Podstatné meno *riad* nie je len dobré slovenské slovo, ale i súce pre termín, a preto načim ho vedome užívať za prevzaté „náčinie", pokiaľ len to pôjde.

poštovné alebo poštové? — Ak chceme riešiť túto otázku so stanoviska tvorenia prídavných mien, teda slovenského systému, treba si všimnúť všetky takéto tvary prídavného mena, ktoré sa užívajú vo význame podstatného mena. 1. Mužské formy prídavných mien, ktoré zriedka stoja vo funkcii podstatného mena, napr.: *hostinský,* -ého, *úradský,* -ého, *starý,* -ého, *starký,* -ého, *vandrovný,* -ého. 2. Ženské formy: *starká,* -ej, *komorná,* -ej, *kráľovná,* -ej. 3. Prídavné meno vo význame podstatného mena vyskytuje sa najčastejšie pri strednom rode: *jarmočné,* -ého, *nálezné,* -ého, *pálené,* -ého, *pupkové,* -ého, *malé* (dieťa), -ého, *školné,* -ého, *drobné* (peniaze), -ých ap. Podľa tohto systému reči bude aj *poštové,* -ého vo význame ‚trovy, poplatok za poštu'. Prídavné meno od *pošta* môže byť v slovenčine iba *poštový* — *pošt(a)+ový.* Tvary prídavných mien s koncovkou *-ovný* sú v slovenčine systémové len ako deverbatíva, odvodené od slovies VI. triedy na *-ovať;* prípona *-ný* sa dostane ku kmeňu slo-

vesnému a tak dostáva celú koncovku *-ovný: bojovať — bojovný, usilovať — usilovný, vandrovať — vandrovný* ap.

Prevzatý český termín *poštovné* raz bude treba nahradiť formou, utvorenou podľa systému slovenčiny — *poštové,* lebo len takto možno tvoriť prídavné meno od *pošta.* Prídavné meno *poštové* možno chápať ako prívlastok k *trovy* (poštové trovy), ktoré zaniklo, keďže i bez neho pôvodný význam spojenia (dvoch slov) bol zachovaný; v skloňovaní sa priklonilo k podstatným menám tejto skupiny, ktoré majú jednotné číslo (*vstupné, nálezné, jarmočné*), a nie množné číslo: *drobné* (peniaze). So stanoviska čistoty slovenčiny možno pokladať za slovenský iba tvar *poštové.* Ako sme sa odučili od zaužívaného českého tvaru prídavného mena *bankovný* miesto slovenského *bankový,* tak ľahko sa zbavíme i tvaru *poštovné* tým skorej, že v ostatných termínoch upotrebuje sa iba tvaru *poštový: Poštová sporiteľňa, poštové známky, poštový úrad* ap.

nieto — nie to. — Mnohí si pletú pravopis týchto slovíčok; ak ich treba písať oddelene, píšu ich vedno, a opačne. Chybné je ich pravopisné písanie napr. v takýchto vetách: Neučíš sa v škole, „nieto" doma. Na svete „nie to" neomylných ľudí. Slovko *nieto* (písané *dovedna*) je záporová forma pomocného slovesa *byť: nieto — niet, nie je (sú);* formu *nieto—niet* užívame striedave v spojení s podstatným menom v zápore, ktoré býva v genitíve (*nikoho niet* u nás, ale: *nikto nie je doma*); forma *nieto* dá sa použiť najmä pred ťažko vysloviteľnou spoluhláskou alebo skupinou spoluhlások (nikoho *nieto* doma, v zime *nieto* v strome miazgy). *Nie to* (osebe) kladieme iba pri zdôrazňovaní záporu, tak ako klad zdôrazňujeme spojkou *a to* (roľník má veľa nepriateľov, a to...), preto uvedené vety treba písať takto: Neučíš sa v škole, *nie to* doma, Na svete *nieto* neomylných ľudí. *Meliš—Čuga.*

LISTÁREŇ.

„Sonja" = Soňa. — Krstné meno *Soňa* je z ruštiny; stotožňujeme ho s naším *Žofia.* Azda práve preto, že je to slovo z príbuzného jazyka, ukazujú sa u nás snahy písať ho ako *„Sonja",* vraj „po rusky".

Takýto dôvod nemožno vôbec prijať. Ak má slovenčina niektoré slovo z iného jazyka, len čo ono prešlo do jej slovného bohatstva, stáva sa jej súčiastkou a podlieha všetkým jej zákonom a pravidlám. Niet teda príčiny, prečo by práve meno *Soňa* nemalo podliehať pravopisným požiadavkám slovenčiny. Dôvodenie, že toto krstné meno načim písať ako „Sonja", keďže je z ruštiny, treba uviesť na pravú mieru. Ruština má úplne dva rady samohlások, a to tzv. samohlásky tvrdé (*a, e, y, o, u*) a im zodpovedajúce mäkké samohlásky (latinkou prepísané: *ja, je, ji, jo, ju*), čím sa od slovenčiny podstatne líši. A líši sa od nej aj tým, že mäkké samohlásky využíva na grafické označovanie slabičnej mäkkosti, na čo v slovenčine máme mäkčeň nad príslušnou spoluhláskou. Je teda

jasné, že zvukovo aj ruský spôsob pravopisu vyjadruje to isté, čo slovenské Soňa. Keby sme pre slovenčinu zaviedli pri tomto mene písanie „Sonja", znamenalo by to vnesenie cudzieho prvku do pravopisnej štruktúry spisovnej slovenčiny. Môžeme teda v slovenčine písať len *Soňa* a tak isto: *Naďa, Táňa, Maňa* ap. (nie: „Nadja", „Tánja", „Manja" ap.).

Priezvisko *Bardy*. — Základ priezviska *Bardy* je *bard*, ktorý ako samostatné slovo v slovenčine možno doložiť z Kálala (Slovenský slovník 17) a z Bernolákovho Slowára aj so zdrobnelinou: *bardek*. Kálal slovo *bard* chybne označil za maďarské od pôvodu; k tomu ho viedla tá okolnosť, že je aj v maďarčine, pravda, s odchýlnou, dlhou kvantitou na samohláske *á*. Tu ide o také kultúrne slovo, rozšírené vo všetkých europských jazykoch, ako je napr. *lampa, pumpa, bál* ap. Význam slova *bard* Bernolák vysvetľuje latinským ‚culter, incisorius, quo maxime laniones utuntur ad ossa secanda'; nemeckým ‚Schneidmesser' a k týmto významom pripojuje maďarský tvar *bárd* ‚vágó kés' na znak toho, že tvary nie sú jednaké v slovenčine a maďarčine, hoci ináč sú spoločného cudzieho koreňa. Kálal slovo *bard* vysvetľuje českým slovom *řezáč*. V takom a podobnom význame má ho aj francúzština s koncovým *-e* (Littré, Dictionnaire 298), nemčina vo forme *barte*, kde je známe v oberschwäb. österr. Fleischbarte' Fleischerbeil' (Kluge, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache 9, z r. 1921, str. 39); je tu aj súvislosť so slovom *Hellebarde*, ktoré prešlo do slovenčiny vo forme *halaparta, halapartňa* ‚zbraň nočných hlásnikov', pri ktorej tak isto ide o sečný nástroj. V maďarčine *bárd* mal tiež podobný význam, ako ukazuje Szarvasov a Simonyiho Magyar Nyelvtörténeti Szótár I, 180. Teda je jasné, že základ priezviska *Bardy* je *bard*, ktorý nemožno pokladať za maďarský, tým skorej nie, že v maďarčine je odchýlny tvar *bárd* s dlhým *á*, špeciálne hláskoslovne prispôsobený duchu jazyka. Pravda, formu priezviska *Bárdy* s dlhým *á* oproti tvaru *Bardy* už treba pokladať za maďarskú tak, ako pokladáme aj základ *bárd* oproti slovenskému *bard* s krátkym *a*. Ak sa dívame na vec s tohto stanoviska, priezvisko *Bardy* je slovenské. Na jeho slovenskosti v prospech maďarčiny neuberá ani koncovka *-y*, hoci celkom sa rovná maďarskej; ona je len spoločná, vzniklá z latinskej genitívnej koncovky *-ii* k nominatívu *-ius*, písanej *-ij* a stiahnutej v *-y* (SR 1931, 643—4, 790—1), ako ju máme v priezviskách latinského alebo slovenského pôvodu: *Fábry, Škultéty, Holuby* ap. Tu ide o priezvisko, vzniklé z koreňa *bard* v dobe latinského humanizmu, ktorý zanechal stopy v našich slovenských priezviskách, najmä v koncovke *-y*, a tak niet nijakej vecnej príčiny najmä s kultúrno-historického stanoviska slovenského jazyka zmeniť priezvisko *Bardy*.

Nie je vylúčený ani predpoklad, že priezvisko *Bardy* je obmenou staroslovanského slova *brady*, gen. *braďьve* so svojím významom *ἀξίνη*, ascia, *πέλυξ* ‚po slovensky, sekera' (Miklosich, Lexikon Palaeoslovenico -graeco-latinum 1867, str. 42). Na to by poukazoval aj ruský tvar *bardyš*, ktorý možno uviesť do súvislosti so staroslov. u-kmeňovým tvarom *brady* po prijatí koncového oporného *š*, aby nastalo vyrovnanie kmeňa, ktorý bol v nominatíve dvojslabičný, ale v gen. trojslabičný; pre nás je zaujímavý so svojou skupinou *-ar-* miesto *-ra-*, ktorá tiež napomáha slovanskosť — slovenskosť priezviska *Bardy*.

V smysle uvedených dokladov nemožno teda tvrdiť, že by priezvisko *Bardy* bolo celkom cudzie v slovenčine.

Priezvisko *Očkaj*. — Základ priezviska *Očkaj* (písané Očkay) je naisto slovenské podstatné meno *očko*. O tomto fakte sa nedá pochybovať. No pri prvom pohľade je podozrivá prípona *-j*, prípadne i celá koncovka *-aj*, najmä ak priezvisko píšeme na spôsob typu: Čipkay, Milotay, Ribay, Ortutay ap., kde sa *-y* mechanicky pripojilo k pôvodnému slovenskému priezvisku — podstatnému menu, zakončenému na *-a*. Tu niet nijakého organického súvisu v domácom tvorení; koncovým *-y* za čias latinského humanizmu robili z pôvodných slovenských priezvisk, obyčajne zakončených na *-a* (v našom prípade: Milota, Čipka, Riba, Ortuta), priezviská, aspoň koncovkou *-y* latinské, žeby tak viac znely učene a po zemiansky. Koncovka *-y* je stiahnutá latinská koncovka *-ij* (k nominatívu *-ius*). (Miesto terajšieho spôsobu písania genitívnej formy dvoch *i* (*ii*) prv latinskí písári písali *ij* (*i-j*) a v rýchlom písaní po vynechaní bodiek písalo sa obyčajne *-y*).

Do tejto skupiny kultúrno-historických priezvisk nepatrí podľa svojho zakončenia priezvisko *Očkaj;* pri ňom netreba predpokladať latinskú koncovku *-y*, ale tu možno vychodiť len z domácej koncovky *-j*, ktorá je veľmi stará vo svojom tvorení, ako ukazuje napríklad staré podstatné meno, ňou tvorené, rataj z (o)*rať*; v novšom čase sa častejšie vyskytuje v slovách s nepríjemným citovým zafarbením (porov. SR X, 113), ako: *nedbaj, lapaj, pobehaj, taraj, papaj, motaj, Mataj* (priezvisko) ap. Ale ani do tejto skupiny tvorenia nemožno zadeliť priezvisko *Očkaj*, keďže tu ide o deverbatíva, to jest podstatné mená tvorené od slovies. Tvar *Očkaj* je *denominatívum*, to jest podstatné meno odvodené od podstatného mena. Aj na takéto tvorenie sú v slovenčine príklady: *Hlavaj* (priezvisko) od *hlava, Silaj* (priezvisko) od *sila, bruchaj* (SR X, 113) od *brucho* a tak aj *Očkaj* (priezvisko) od *očko*. (Teda porovnaj lepšie: *brucho-bruchaj: očko-Očkaj.)* Všetky tieto tvary sú vlastne obmenou tých istých slov s rovnakým významom (nepríjemné citové zafarbenie), lenže s inými, no príbuznými koncovkami: *hlaváč, Hlaváč* (priezvisko), *hlaváň; Silaj* (priezvisko), *siláк, Siláš* (priezvisko); holo*bruchá*ň, *bruchá*č a tak aj *okáň*, ktoré máme doložené v priezvisku deminutívnej formy *Okánik* a v ženskej forme *okaňa*. Jeho najvlastnejšia obmena je v tvare priezviska *Okáľ*. Medzi tvarmi priezvisk *Okáľ* a *Očkaj* v tvorení niet podstatného rozdielu, len koncovky sú iné, ale foneticky veľmi blízke. Ak je slovenské tvorenie pri *Okáľ* jasné, také isté je aj pri priezvisku *Očkaj*, ak ich porovnáme. Tvar *Očkaj* oproti *Okáľ* má za základ zdrobnelinu. Teda koncové *-aj*, o ktoré tu vlastne išlo, je naisto možno pokladať za slovenské pri tvare *Očkaj*.

Z tohto rozboru je zjavné, že Vaše priezvisko *Očkaj* (písané s *-j)* a tým aj všetky ostatné priezviská v Turci sú od základu slovenské a so stránky ich slovenského pôvodu niet nijakej vecnej príčiny meniť ich. Pravda, systém terajšieho nášho pravopisu žiada písať priezvisko *Očkaj* celkom tak, ako píšeme: *Duchaj* (priezvisko), *Silaj, bruchaj* ap. Okrem tvaru na slovenský pôvod najlepšie ukazuje aj ten jazykový zjav, že označuje základnú vlastnosť človeka (porov. bruchaj) na rozdiel od tvarov umele polatinčených: *Milotay, Ortutay* ap.

Rediguje ANTON JÁNOŠÍK s JOZEFOM ŠKULTÉTYM.
Vydanie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine.
Tlačí Neografia v Turčianskom Sv. Martine.

Matica slovenská
má ešte na sklade tieto staršie ročníky

Slovenskej reči:

III., IV., V., VI., VIII. a IX.

Môžeme Vám ich dodať za nezvýšenú cenu ročník po Ks 30,–.

Váš záujem o vývoj slovenskej spisovnej reči nájde v nich hodnotné štúdie a rozličnosti pre odstránenie chybných tvarov v slovenčine.

Knihtlač,
hĺbkotlač,
ofset,
knihárstvo,
cinkografia

Žiadajte ponuky!

Všetku prácu do týchto odborov patriacu vám vyhotoví

NEOGRAFIA
(majiteľka Matica slovenská)
Turčiansky Sv. Martin